TC.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI

SEDANUR KÜÇÜKOĞLU

1208209109

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDULKADİR IŞIK

EDİRNE 2022

TURKISH REPUBLIC

TRAKYA UNIVERSITY

UNSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

FINANCE DEPARTMENT

THE ATTITUDES AND BEHAVIORS OF TAXPAYERS TOWARDS TAXES

SEDANUR KÜÇÜKOĞLU

1208209109

ADVISOR

PROF. DR. ABDULKADİR IŞIK

EDİRNE 2022

Tezin adı: Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Tutum Ve Davranışları

Hazırlayan: Sedanur KÜÇÜKOĞLU

ÖZET

Vergiler özellikleri itibariyle karşılıksızdır. Mükelleflerin vergi ödediklerinde harcanabilir gelirlerinin azalması, karşılıksız olma durumu ile birleştiğinde vergiyi üzerlerinde psikolojik ve mali açıdan yük gibi hissetmelerine neden olmaktadır. Bu yük hissi her mükellefte aynı oranda değildir. Ödediği verginin oranı, kamu harcamalarının mükellefin tercihleriyle örtüşüp örtüşmemesi, mükellefin yaşı, eğitimi, medeni durumu, gelir düzeyi, diğer mükellefler hakkındaki görüşleri vb. pek çok değişken bu yük hissini etkilemektedir. Bu değişkenler doğrultusunda vergi bilinci gelişmemiş ve vergi kültürü düşük oranlarda olan toplumlarda yaşayan mükellefler, farklı şiddette ve şekillerde vergiye uyumsuzluk göstererek vergilere karşı olumsuz tepkiler vermektedir. Vergi cennetlerine göç, kaçakçılık, kaçınma, verginin yansıtılması, tüketimi azaltma, yatırımı azaltma, vergi isyanları bu tepkilerden birkaçıdır.

Mükelleflerin vergi hakkındaki bu tarz olumsuz tepkileri, vergi kapasitesi ile vergi gayreti arasında fark oluşturarak kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır. Kayıt dışı ekonominin artışı sonucu, yeterli vergi geliri toplayamayan devletler ise ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleri için yeterli kaynağı temin edemediklerinden gelişmiş ülkeler arasında yer alamamaktadır. Yani vergi, ülkenin gelişmesini ve refah seviyesinin artmasını sağlamaktadır. Refah seviyesi artan ülkenin bireyleri hedef ve arzularına daha kolay ulaşıp yaşam kalitelerini arttırabilmektedir. Mükellefler duruma bu pencereden baktığında refah seviyesini arttırmak isteyen her bireyin vergiyi yük olarak görmek yerine, onu bir vatandaşlık görevi olarak algılamasının gerekliliğini

anlayabileceklerdir. Böylece vergiye karşı tutum ve davranışları olumlu yönde bir ivme kazanabilecektir.

Anahtar kelimeler: Vergi, Mükellef, Tutum ve Davranış

Name of Thesis: The Attitudes And Behaviors Of Taxpayers Towards Taxes

Prepared by: Sedanur KÜÇÜKOĞLU

ABSTRACT

Taxes are unrequited due to their characteristics. The decrease in the disposable income of taxpayers when they pay taxes, combined with the situation of being unrequited, causes them to feel the tax as a psychological and financial burden on them. This sense of burden is not the same for every taxpayer. The rate of tax paid, whether public expenditures overlap with the taxpayer's preferences, the taxpayer's age, education, marital status, income level, opinions about other taxpayers, etc. Many variables affect this sense of burden. In line with these variables, taxpayers living in societies with low tax awareness and low tax culture react negatively to taxes by showing non-compliance with taxes in different severity and forms. Migration to tax havens, smuggling, avoidance, tax reflection, reducing consumption, reducing investment, tax riots are some of these reactions.

Such negative reactions of taxpayers about taxes increase the informal economy by creating a difference between tax capacity and tax effort. As a result of the increase in the informal economy, the states that cannot collect enough tax revenue cannot be among the developed countries because they cannot provide sufficient resources for their economic growth and development goals. In other words, the tax provides the development of the country and the increase in the level of welfare. Individuals of a country with an increased level of welfare can reach their goals and desires more easily and increase their quality of life. When taxpayers look at the situation from this perspective, they will be able to understand the necessity of perceiving tax as a civic duty instead of seeing tax as a burden for every individual

who wants to increase their welfare level. Thus, their attitudes and behaviors towards tax will gain a positive momentum.

Keywords: Tax, Taxpayers, Attitudes and Behaviors

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim sayesinde başta, yakından tanıma imkânı bulduğum bilgi ve tecrübesinden faydalandığım değerli tez danışmanım Prof. Dr. Abdulkadir IŞIK'a ve bu süreçte dersine katıldığım, beni her zaman bilgileriyle ileriye taşıyan bölüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte bu süreçte desteğini esirgemeyen aile üyelerime ve dostlarıma teşekkür ederim.

Edirne, 2022 Kasım Sedanur KÜÇÜKOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vi

TABLO LİSTESİ ix

GRAFİK LİSTESİ x

ŞEKİL LİSTESİ xi

KISALTMALAR LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

BÖLÜM 1 MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER 3

1.VERGİ KAVRAMI 3

1.1.Vergilerin Amacı 9

1.1.1.Vergilerin Fiskal (Malî) Amaçları 10

1.1.2.Vergilerin Ekstra Fiskal (Mali Olmayan) Amaçları 12

1.2.Verginin Kapasitesi 15

1.3.Verginin Teorik Açıdan Gelişimi 17

1.3.1.Verginin Fayda Teorisine Göre Açıklanması 18

1.3.2.Verginin Değişim Görüşüne Göre Açıklanması 19

1.3.3.Verginin Sigorta Primi Görüşüne Göre Açıklanması 20

1.3.4.Verginin Sosyal Üretim Giderlerine Katlanma Payı Olarak Açıklanması 21

1.3.5.Verginin Günümüzdeki Açıklanış Şekli 21

1.4.Vergilerin Sınırı 22

1.4.1.Vergilerin Hukuki Sınırı 22

1.4.2.Vergilerin İktisadi (Ekonomik) Sınırı 23

1.4.3.Vergilerin Malî Sınırı 24

1.4.4.Vergilerin Siyasal Sınırı 25

1.4.5.Vergilerin Toplumsal ve Kültürel Sınırı 26

1.4.6.Vergilerin Psikolojik Sınırı ve Vergi Psikolojisi 27

2.MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER **29**

2.1.Kişisel Faktörler 30

2.1.1.Gelir Seviyesi ve Gelirin Kaynağı 30

2.1.2.Yaş 33

2.1.3.Eğitim Seviyesi 34

2.1.4.Ailevi ve Medeni Durumu 38

2.1.5.Vergi Ödeme Gücü ve Bireysel Vergi Yükü 39

2.1.6.Mükelleflerin Diğer Mükellefler Hakkındaki Görüşleri 41

2.1.7.Devlete Olan Bağlılık 42

2.1.8.Siyasi İktidara Bakışı Açısı 43

2.1.9.Vergi Sisteminin Adil Olmadığı İnancı 44

2.1.10.Kamu Hizmetlerinin Mükellef Tercihleriyle Örtüşmesi ve Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı 45

2.1.11.Vergi Bilinci 48

2.1.12.Vergi Kültürü 50

2.1.13.Vergi Ahlakı 52

2.1.14.Vergi Uyumu 54

2.2.Kişisel Olmayan Faktörler 58

2.2.1.Vergi Oranları 58

2.2.2.Vergi Denetimi ve Ceza Oranları 61

2.2.3.Vergi Afları..... 65

2.3.4.Vergi İdaresi ve Vergi Mevzuatlarından Kaynaklanan Faktörler 69

2.2.5.Ekonomik Dalgalanmalardan Kaynaklanan Faktörler 73

2.4.6.Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Etkiler..... 74

BÖLÜM 2 VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI **76**

1.VERGİNİN YANSITILMASI **76**

2.VERGİDEN KAÇINMA **80**

3.VERGİ KAÇAKÇILIĞI **84**

4.VERGİ CENNETLERİNE GÖÇ **86**

1.5.İKAME ETKİSİ **90**

6.TÜKETİMİ AZALTMA **92**

7.YATIRIMDAN VAZGEÇME **93**

8.VERGİNİN GEÇ ÖDENMESİ..... **94**

9.SİYASİ TEPKİ VE OY DEĞİŞTİRME **94**

10.SİVİL İTAATSİZLİK **95**

10.1.Vergi İnzivası 96

10.2.Vergi İsyanı 96

10.3.Vergi Grevi..... 99

10.4.Verginin Reddi..... 100

SONUÇ.....**101**

KAYNAKÇA **104**

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Vergilerin Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payı 8

Tablo2: 2021 Aralık Ayı İller Bazında Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilatı (Kümülatif) 46

Tablo 3: 2021 Yılı Vergi Türleri İtibariyle Vergi Denetimi Sonuçları 63

Tablo 4: Türkiye Genelinde Mükelleflerin İncelenme Oranları 64

Tablo 5: Avrupa, Amerika ve Osmanlıda Yaşanan Vergi İsyanları 97

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin 2017-2021 Yılları Dağılımı 9

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Philips Eğrisi 14

Şekil 2: Arthur Laffer Eğrisi 25

Şekil 3: Vergi Uyum Davranışı 55

Şekil 4: Kaygan Eğim 57

Şekil 5: Vergiye Karşı Tepkiler 60

Şekil 6: Gelir Etkisi ve İkame Etkisi 91

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

KDV: Katma Değer Vergisi

OECD: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

ÖİV: Özel İletişim Vergisi

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

VİV: Veraset ve İntikal Vergisi

VUK: Vergi Usul Kanunu

GİRİŞ

Geçmişten günümüze pek çok topluluk, ülke ve medeniyet var olmuştur. Hepsinin birbirinden farklı yaşam tarzları, inanışları, kültürleri, dilleri ve dinleri vardır. Her bilim dalı kendi alanına giren konuların tarihini araştırmaktadır. Maliye ile ilgilenen bilim dalının, kapsamına giren konularla ilgili yaptığı araştırmalar sonucu açıkça görülür ki verginin adı, miktarı, toplayan yönetim, toplanma şekli gibi konular değişiklik gösterse bile vergi, geçmişten günümüze hep var olmuştur. Bazen bir kral bazen de bir seçilmiş, yapılan harcamaların finansmanını karşılayabilmek için adı farklı olsa da anlamı aynı olan vergilere başvurmuştur. Fakat hepsinin aynı oranda vergileri savunması mümkün olmamakla birlikte tarihte pek çok farklı örnek bulunmaktadır. Bazıları vergileri gereksiz görürken, bazıları da vergileri belirli alanlara yöneltmeye çalışmıştır. Diğer yandan oldukça vergi yanlısı eylemler sergileyenler de görülmektedir.

Zamanla bu konular hakkında görüşler iktisadi yaklaşımlara dönüşmüştür. Örneğin 1450'li yıllarda Avrupa'da Merkantilist yaklaşım, devletin ithalatı ham madde ve ara mal konusunda kısıtlamada ağır vergileri kullanmasını; ihracatta ise vergi politikasını teşvik edici yönde kullanmasını belirtmişlerdir. Yine aynı dönemde Fransa'da Fizyokratik yaklaşımı savunanlar ise vergiye karşı çıkmışlar; eğer bir vergi alınması zorunluysa bunun üretim ve tasarruflar yerine tarım sektöründen tek vergi sistemi ile alınmasının daha verimli olacağını vurgulamışlardır. Daha sonra Adam Smith öncülüğünde ortaya çıkan klasik düşüncede, Fizyokratlar gibi vergiye karşı çıkarak verginin olabildiğince az miktarda alınması gerektiğini; alınan bu verginin de ekonomiye müdahale aracı olarak kullanılması yerine savunma ve benzeri zorunlu ihtiyaçlar için olan kamu harcamalarının finansmanında kullanılmasını öngörmüşlerdir. Klasiklerden sonra ortaya çıkan Keynesyen görüş ise Klasiklerle ters düşerek vergi yanlısı bir tutum sergilemiştir. Daha sonra Arz Yanlı İktisatçılar, Neo-Klasikler, Kamu Tercihi Teorisi gibi görüşler ortaya atılmıştır. Tüm bu görüşlerin mükelleflere yansıması ve mükelleflerin tepkisi ise vergi oranları, vergi afları, eğitim

düzeyi, devlete olan güven ve benzeri (vb.) birçok etkene bağlı olup vergiden kaçınma, kaçakçılık, vergi cennetlerine göç vb. birden çok tutum ve davranışı da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı da mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını incelemektir. Tüm bunlar için de çalışmamızın birinci bölümünde vergi kavramını, vergilerin amacını, vergilerin kapasitesini ve vergilerin sınırlarının açıklanmasının ardından mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise mükelleflerin sergiledikleri tutum ve davranışlar incelenecektir.

BÖLÜM 1

MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.VERGİ KAVRAMI

Maliye tarihi incelendiğinde vergi ilk aşamada devlete hediye olarak verilmiştir. İkinci aşamada dini amaçlıyken üçüncü aşamada devlete yardım niteliği taşımaya başlamıştır. Dördüncü aşamaya gelindiğinde, yararlanılan mal ve hizmet karşılığı fedakârlık olarak beşinci aşamada ise gönüllülükten uzaklaşmaya başlayarak yükümlülük olarak görülmüştür. Daha sonra bir zorunluluğa dönüşmüş ve son aşamada devletin belirlediği oran olarak neticelenmiştir (Giray, 2010; 8). 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, devlet bütçesinde vergilerin payı %5-%10 oranlarında gözlemlenirken günümüzde bu oranın %30-40 oranlarına kadar yükseldiği gözlemlenmiştir (Kazakova ve Minaeva'dan aktaran Aliyev ve Hopoğlu, 2016; 5). Bu oranın yükselmesine 1929 Krizi sonrası terk edilen korumacı devlet modelinin ardından Keynesyen model ile sosyal devlet anlayışına geçilmesinin sebep olduğu söylenebilmektedir. Kesin bir oran verilemeyip belirli oranların arasında olduğunun söylenmesinin nedeni, her ülkenin ekonomiye müdahalesinin farklı boyutlarda olmaktadır. Müdahalenin boyutunu, ülkenin zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakları değerlendirip ihracat yaparak ödemeler dengesini kendi lehine çevirebilmesi etkilemektedir.

Vergi, devletin kamu harcamalarının finansmanını karşılayabilmek için yine devlet tarafından görevlendirilen kamu görevlilerince ödeme gücü doğrultusunda, karşılıksız cebri yani zora dayalı olarak gerçek veya tüzel kişilerden alınan ekonomik değerlerdir. Tanımdan hareketle verginin özelliklerini şu şekilde sıralanabilmektedir (Akdoğan, 2020; 107-108):

- Cebridir (Zora dayanır).
- Karşılıksızdır.
- Gerçek veya tüzel kişilerden alınmaktadır.
- Yetkili devlet organlarınca toplanmaktadır.
- Ekonomik bir değerdir.

Vergi tanımında geçen verginin karşılıksız oluşu, mükellefin kendinden alınan verginin hangi kamu hizmeti için kullanıldığını bilmemesini ifade etmektedir. Alınan vergiler hazinede toplanarak harcamalar buradan gerçekleştirilmektedir. Tanımda vergilerin kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılmak üzere alındığı yer alsa da yukarıda belirtilen karşılıktan kasıt, belirli bir mükelleften alınan verginin belirli bir hizmete tahsis edilmemiş olmasıdır. Ayrıca mükellefler ileride de değinileceği üzere ödedikleri vergi oranlarında kamu hizmetinden yararlanmayabilmektedir. Bu sebeple tam bir karşılıktan söz edilmemektedir (Şen ve Sağbaş, 2020; 5). Örneğin ekonomik gücü düşük bireyler, devlet hastanelerinden; ekonomik gücü yüksek bireyler, özel hastanelerden hizmet almaktadır. Ekonomik gücü yüksek olan birey, ekonomik gücü düşük olan bireye göre daha çok vergi ödediği halde daha az kamu hizmetinden yararlanmış olmaktadır. Bu örnekten de açıkça anlaşılacağı üzere ödenen vergi ile kamu hizmeti arasında bir oran, bir bağlantı kurulamamaktadır. Bu unsur da vergiyi karşılıksız olarak tanımlamamıza sebep olmaktadır.

Tanımda geçen ödeme gücü ilkesi, Anayasanın 73/1 maddesinde ‘’Herkes ödeme gücü doğrultusunda vergi vermekle yükümlüdür.’’ şeklindeki hüküm ile hukuki bir boyuta taşınmıştır. Vergilerin malî ve ekonomik güce yani kişisel duruma göre alınmasını amaçlayan bir görüştür. (Yereli ve Ata, 2011; 24). Ödeme gücü, Anayasanın 73/1 maddesinde cümle içinde kullanılmasına rağmen anayasada bir tanımına rastlanmamaktadır. Bu sebeple iktisatçılar farklı tanımlar ortaya atmıştır. Örneğin Adam Smith’e göre kişilerin vergi ödeme güçlerinin göstergesi devletin

sınırları içerisinde elde ettikleri geliri ifade etmektedir. Kişiler, gelirleri itibariyle devlet harcamalarına katılmalıdır (Gökçay; 115). Dikkat edilirse Adam Smith vergilendirmede ikametgâh ilkesine vurgu yaparak ödeme gücü ilkesini tanımlamıştır. Adolph Wagner'e göre ise bir kişinin gelirinin kendi ve ailesinin geçimini sağlayabilecek olan gelirden fazla olan kısmı, kişinin vergi ödeme gücünü oluşturmaktadır. (Aksoy'dan aktaran Gökçay; 115). Wagner'in tanımı günümüzde Smith'in tanımından daha çok tercih edilmektedir. Gelir, servet, tüketim ve harcamalar ödeme gücünün göstergeleridir. Vergi ödeme gücüne ulaşmanın üç yolu mevcuttur. Bunlar: Kişilerin kendilerinin ve ailesinin varlıklarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları gelirin vergi dışında tutulmasını ifade eden en az geçim indirimi, emek geliri ile sermaye gelirinin farklı vergilendirilip emekten daha az sermayeden daha çok vergi alınmasını vurgulayan ayırma kuramı, matrah yükseldikçe uygulanan vergi tarifesinin (oranının) de yükselmesini ifade eden artan oranlı vergi tarifesi uygulamasıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ödeme gücü ilkesine tekrardan değinilecektir.

Tanımda geçen ekonomik değer kavramı, günümüzde para olarak ifade edilmektedir. Verginin tarihi tahmin edildiğinden daha eskidir. Paranın olmadığı dönemlerde dahi vergi alındığına dair ilk çağlarda yaşayan Sümerliler ve Babiller'de vergi ile ilgili örneklerin ortaya çıkmasıyla görülmüştür. Nitekim bu hususa dair en fazla bilgi, Eski Mısır medeniyetinden elde edilmiştir. (Giray, 2010; 12-13). Paranın olmadığı dönemlerde vergi, beden işçiliği olarak ödenmektedir. Bunun örneği, yakın tarihlerde ülkemizde köylerde gözlemlenen imece usulüdür. Daha sonrasında ayni vergi ödeme sistemi getirilmiştir. Ayni yani mal ile vergi ödemede ise mükellefler elde ettikleri mallarının bir kısmını devlete vererek vergilerini ödemektedir. Örneğin portakal bahçesi olan ürettiği portakalların bir kısmını devlete vergi olarak vermektedir. Böyle bir vergilemenin getirdiği zorluklar düşünüldüğünde ilk akla gelen mükellefin mallarını muhafaza sorunu olmaktadır. Ayrıca mükellefin kazancından fazla ya da az vergi alınabilmektedir. Daha sonra Lidyalılar tarafından para icat edilmiştir. Paranın icadı ile çok geçmeden vergiler para ile ödenmeye başlanmıştır.

Ayni alınan bir verginin daha sonra paraya çevrilmesi gerekliliği zaman kaybı ve ekstra iş yükü getirmektedir. Ayrıca vergi olarak alınan malların paraya çevrilemeden bozulma riski de mevcuttur. Para ile vergi alınmasıyla beraber taşıma, toplama, muhafaza vb. maliyetler düşmektedir. Ayrıca denetim kolaylaşmaktadır.

Verginin konusu, üzerine vergi konulan doğrudan ya da dolaylı olarak verginin kaynağını oluşturan iktisadi unsurdur (Işık, 2014;158). Günümüzde vergi çok çeşitli unsurlar üzerinden alınmaktadır. Bu ekonomik bir değer, hukuki bir muamele, fiziki bir varlık, bir fiil, bir olay vb. olabilmektedir (Hellaç, 2017; 30). Verginin konusu ile mükellefi arasındaki bağlantı sonucu ise vergiyi doğuran olay ortaya çıkar. Daha sonrasında verginin üzerinden hesaplandığı değer veya miktar bulunmaktadır. Bu değer ya da miktar matrah olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2020; 145). Matrah da kendi içinde spesifik ve adyolorem matrah olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Spesifik matrahta uzunluk, kütle, tane vb. özellikler dikkate alınırken advolorem matrahta parasal değer dikkate alınmaktadır. Motorlu Taşıtlar Vergisi spesifik matraha örnek iken Gelir Vergisi advolorem matraha örnektir. Bulunan bu matraha bir oran yani tarife uygulanmaktadır. Böylece vergi ortaya çıkmış olmaktadır. (Şen ve Sağbaş, 2020; 139). Bu hesaplama işlemi literatürde verginin tarh edilmesidir. Tarh işleminden sonra mükellefin bilgilendirilmesi olarak tanımlanan tebliğ işlemi gerçekleştirilmektedir. Tarh ve tebliğ edilen verginin tahakkuk işlemi kendiliğinden gerçekleşmektedir. Tahakkuk aşamasından önce devlet mükelleften vergi borcunu talep edememektedir. Tahakkuk verginin ödenecek aşamaya gelmesidir. Daha sonra son aşama olan tahsil aşamasına geçilmiş olunmaktadır. Bu evrelere vergilendirmenin 4T'si denilmektedir.

Ayrıca burada bahsedilen ve çalışmanın ilerisinde de sıklıkla bahsedilecek olan mükellef ise Vergi Usul Kanununun (VUK) 8. maddesinde ''Vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettüp eden gerçek veya tüzel kişidir.'' şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım, mükellefin maddi ödevini belirtmekte olup VUK'un 157-257 maddeleri arasında düzenlenen "Mükellefin Ödevleri" ile ilgili maddelerde

mükellefin; defter tutma, beyanname verme, yazar kasa bulundurma, işe başlamayı veya iş değişikliğini bildirme gibi çeşitli şekli ödevlerinin de varlığından söz etmektedir. Kısacası mükellef VUK'ta belirtilen maddeler doğrultusunda maddi ve şekli ödevlerini yerine getirmesi gereken tüzel veya gerçek kişidir (Gerçek, 2005; 158). Ayrıca uygulamada tüzel kişiliği olmayan bazı kurumların da vergi mükellefi sayıldıklarını görülmektedir. Buna dayanarak mükellefin tanımı tüm kişi ve kurumlar olarak da belirtebilmektedir (Akdoğan, 2020; 156).

Mükelleflerde kendi içinde kanuni mükellef ve fiili mükellef olarak ikiye ayrılmaktadır. Kanuni mükellef, vergiyi ödeyen ile vergi dairesi arasında aracı konumundadır. Kanuni mükellef vergiyi ödemeyip nihai tüketiciye aktardığı için vergi yükünü hissetmemektedir. Fakat kanuni mükellef örneğin Katma Değer Vergisi'nin beyan aşamasına gelene kadar birtakım giderlere katlanmaktadırlar. Bunlar malî müşavir giderleri, muhasebe kayıt giderleri gibi literatürde vergi uyum maliyetleri olarak tanımlanan bazı giderlerdir (Yücedoğru ve Ören, 2017; 944). Fiili mükellef ise kanuni mükellefin üzerine düşen vergiyi sunduğu mal ve hizmete aktararak alıcının bu mal ve hizmeti satın aldığında fiyatla birlikte ödemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum Katma Değer Vergisi gibi yansıtılabilen vergilere özel bir durum olmaktadır. Dolaysız vergilerde bu tip mükellef tipleri görülmemektedir. Vergilerin yansıtılması ileriki aşamalarda detaylı şekilde sunmaya çalışacak bir konudur. Mükellefin başka bir ayrımı, tam mükellef ve dar mükellef şeklindedir. Türkiye için tam mükellef olabilmenin şartı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak ya da 6 aydan fazla Türkiye'de ikamet etmektir. Dar mükellef ise bu hallerin dışında kalan mükelleflerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde istisna ve muafiyet dışındaki vergiye konu olan alanlarda gelir elde etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2017-2021 yılları arası merkezi yönetim bütçe gelirleri içerisindeki vergilerin payı genelde son beş yılda 2019 yılı hariç %80'nin üzerinde gerçekleşmiştir.

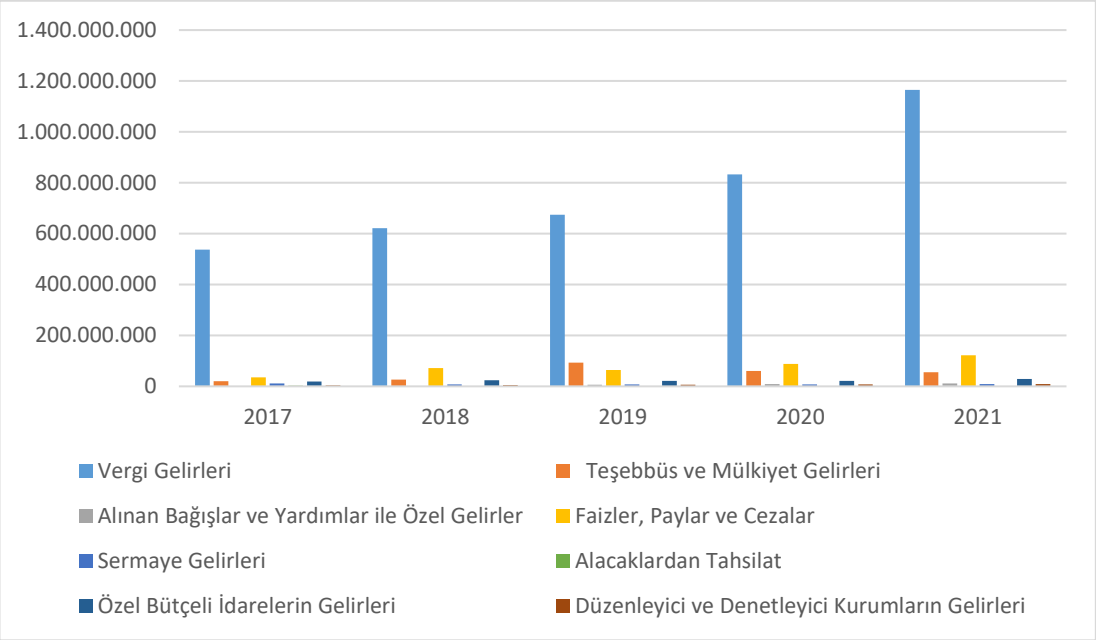
Tablo 1: Vergilerin Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisindeki Payı

Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri	Vergi Gelirleri	Vergi Gelirlerinin Oransal Payı
2017	630.489.857	536.617.206	85,1
2018	757.996.435	621.536.356	82
2019	875.279.586	673.859.718	77
2020	1.028.445.527	833.250.502	81
2021	1.402.038.111	1.164.988.132	83,1

Kaynak: (https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri adresinden yardım alınarak hazırlanmıştır Erişim Tarihi: 19.11.2022).

2022 yılının on aylık merkezi yönetim bütçe gelirleri içerisindeki vergilerin payı incelendiğinde ise oranın %83,2 olduğu görülmektedir (https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri Erişim Tarihi: 19.11.2022).

Grafik 1: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin 2017-2021 Yılları Dağılımı



Kaynak: (https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri Erişim Tarihi: 19.11.2022)

Grafik 1'de ise vergiler ve diğer kamu gelirleri gösterilmektedir. Vergilerin payı, ülke ekonomimizde bu kadar yüksek oranlara sahipken verginin tanımının, vergilerin nasıl ortaya çıktığının ve neden alındığının; gerek mükellefler gerekse kanun koyucu ve bu kanunları uygulayan vergi dairesi çalışanları tarafından çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Basit bir şekilde örnekleyecek olursak her gün marketten alınan ekmeğe ödenen Katma Değer Vergisi (KDV) ile birçok vatandaş farkında olmadan vergi mükellefi olmaktadır.

1.1.Vergilerin Amacı

Vergilerin amacı olarak ifade edilen kavram bazı kaynaklarda verginin fonksiyonları olarak da ifade edilmektedir. Verginin temel fonksiyonlarından biri kamu harcamalarını finanse etmektir. Zaman içerisinde devletin fonksiyonlarının

değişmesi beraberinde verginin de amaçlarının değişmesine yani kapsamının genişlemesine sebep olmuş ve vergiler farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır (Şen ve Sağbaş, 2020; 17). Bu değişimde 1929 Büyük İktisat Buhranı'nın payının olduğu söylenebilmektedir. Klasik yani Liberal anlayışın terk edilmesi ve 1936'da Keynes'in kitabı ile başlayan Keynesyen görüşün benimsenmesiyle devletin amaçlarının kapsamı genişlemektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarında da bir artış görülmektedir. Başta da belirttiğimiz üzere, kamu kesiminin %5-10 oranları arasında olan payı iki üç katından fazla bir sıçrama yaparak % 30-40 oranlarına çıkmaktadır (Aliyev ve Hopoğlu, 2016; 5). Bu artışın büyük bir kısmı da vergilerle finanse edilmeye çalışılmıştır.

Vergilerin amacını fiskal ve extra fiskal olarak iki grupta incelemek mümkündür.

1.1.1.Vergilerin Fiskal (Malî) Amaçları

Vergilerin fiskal (malî) amacı, devletin temel kamu harcamalarını gerçekleştirirken ihtiyaç duyduğu kaynak için gelir oluşturmaktır (Beşel, 2015; 3). Bu vergilerin en asli amacı olarak da ifade edilmektedir. Vergi gelirlerinin kamu harcamalarına bölünmesi ile 0-1 arasında elde edilen oran 1'e yaklaştıkça vergiler büyük ölçüde fiskal amacını yerine getirmiş olmaktadır. Elde edilen bu oranın 0'a yaklaşması ise fiskal amacın yeterli ölçüde yerine getirilmediği, kamu harcamalarının finansmanını karşılamadığı anlamına gelmektedir. Adolph Wagner'e göre vergilerin fiskal amacını yerine getirebilmesi için vergilerin esnek, verimli ve istikrarlı olması gerekmektedir (Şen ve Sağbaş, 2020; 19). Esneklikle Wagner'in kast ettiği, vergilerin enflasyon dönemlerinde arttırılıp deflasyon dönemlerinde azaltılması ile değişen dalgalanmalara uyum sağlayabilmesidir. Verimli olması, kamu harcamalarını karşılamasını ifade etmektedir. Son olarak istikrarlı olması ise vergi kanunlarının sürekli değişmemesidir.

Öte yandan günümüzde 1982 tarihli Türk Anayasası'na bakacak olursak vergilerin fiskal amacının madde 73/1'de ''Herkes kamu harcamalarının finansmanını karşılamak üzere ödeme gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür.'' şeklinde açıkça yer aldığı görülmektedir. Klasiklere göre vergi sadece bu çerçeve doğrultusunda toplanmalıdır. Örneğin bu amaç doğrultusunda güvenlik, diplomasi vb. tam kamusal mal ve hizmet olan, özel sektöre bırakılamayan hizmetleri yerine getirebilmek için vergi alınmalıdır.

Bu başlık altındaki örneklere adaletin dâhil edilip edilemeyeceği ise tartışmalı bir konudur. Birçok kaynak adaleti tam kamusal mal ve hizmet olarak belirtse de adalet hizmeti için harç talep edilmektedir. Örnekle daha açık ifade edecek olursak; bir dava açacağımız zaman mahkeme harcı ödenmediğinde dava açılamıyor olması tam kamusal malların fiyatlandıramıyor olmasıyla örtüşmemektedir. Bu sebeple yanlışa düşmemek için örneklendirmeye adalet dâhil edilmemiştir.

Fiskal (malî) amaca hizmet eden vergilerin rasyonel bir zemine oturması gerekli olup bunun içinde şu şartların varlığı aranmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2020; 18):

- Vergi yükü belirli bir kesime kalmayıp mükellefler arasında adaletli bir şekilde dağıtılmalıdır.
- Vergilerin tarh ve tahsil aşamasındaki maliyetleri en az seviyede olmalıdır.
- Vergiler ekonomide üretici ve tüketici kararlarını etkilememelidir. Yani tarafsız olmalıdır.

Fiskal amaç gelir dağılımında adalete veya ekonomik hastalıklara müdahale için verginin kullanılmasını kesinlikle öngörmemektedir. Günümüzde gelinen noktada

klasiklerin (liberallerin) belirtiği gibi vergilerin sadece malî amaç doğrultusunda kullanılması mümkün olmamaktadır. Sebebi ise sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, devletlerin üstlenmesi gereken görevler ve bu görevlerin beraberinde getirdiği harcamalar artmasıdır. Bu harcamalar da en asli gelir olan vergilerle finanse edilmeye çalışılmaktadır.

1.1.2.Vergilerin Ekstra Fiskal (Mali Olmayan) Amaçları

Vergilerin ekstra fiskal amaçlarına ilk değinen Wagner olsa da o yıllarda hâkim olan klasik düşünce çerçevesinde istenilen etki tepki yaşanmamıştır. Ekstra fiskal amaçların ortaya çıkması, 1929 Büyük iktisat Buhranı ile klasik görüşün terk edilmesi ve ardından ortaya çıkan Keynesyen görüş iledir (Beşel, 2015; 4).

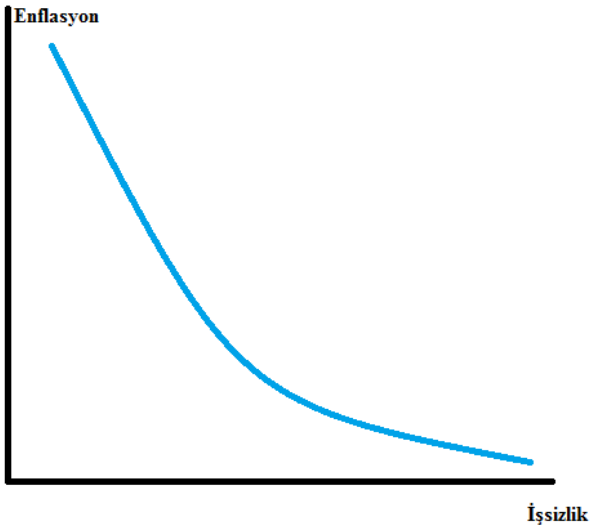
Ekstra fiskalin (malî olmayan) amacı; maliye politikası amaçları olan ekonomik istikrar, iktisadi büyüme ve kalkınma, kaynak tahsisinde etkinlik, gelir dağılımda adaletin sağlanması, oluşan ekonomik hastalıklardan kurtulmak veya ekonomik hastalıklardan korunmak için kullanılmasıdır (Ejder ve Çaşkurlu, 2022; 125). Yani sosyal devlet anlayışı çerçevesinde verginin modern maliyeciliğe uygun şekilde kullanılmasıdır. Ekstra fiskal amaç, fiskal amaca ek olarak ekonomik ve sosyal amaçları da bünyesinde bulundurmaktadır. Örneğin, enflasyonist bir dönemde, vergiler arttırılarak talep fazlalığının önüne geçilmeye çalışılırken; deflasyonist bir ortamda vergiler azaltılarak oluşan talep yetersizliği giderilmeye ve ekonomi canlandırılmaya çalışılmaktadır. Stagflasyonist ortamda ise vergi temelli gelirler politikası ile ekonomik hastalık iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

Ekstra fiskal amaçlar, vergi yapısı çerçevesinde çeşitli ayarlama ve düzenlemelerin yapılması ile işlemektedir. Vergilerin; mükellef, süre, oran, uygulama biçimi vb. dâhili unsurlarının nasıl şekillendiğini gösteren vergi yapıları hangi

fonksiyon yerine getirilmek isteniyorsa ona göre biçimlendirilmektedir (Ejder ve Çaşkurlu, 2022;124). Vergilerin amaçlarının her zaman uyum içerisinde olması mümkün değildir. Fiskal amaçlardan extrafiskal amaçlara geçişle, farklılaşan ve artan amaçlar arasında çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumu birkaç örnekle açıklamak gerekirse adalet ve etkinlik arasındaki çatışma akla gelmektedir. Vergilemede adalete ağırlık verildiğinde etkinlik zarar görmekte iken etkinliğe önem verildiğinde gelir dağılımında adalet zarar görmektedir. Devlet yüksek gelirli mükelleflerden aldığı vergileri sosyal transferler yoluyla düşük gelirli mükelleflere aktarması ülkenin huzur ve refahı için oldukça önemlidir. Mükellefler arasındaki gelir eşitsizlikleri arttıkça toplumsal bütünleşme, birlik ve beraberlik sağlanamamaktadır. Hindistan'ı göz önüne alalım. Bir grup çok zengin bir grup çok fakirdir. Verginin extrafiskal amacının yerine getirilmediği gözlemlenmektedir. Böyle bir ortamda hırsızlık, cinayet, intihar, kadına şiddet vb. toplum ahlakına uymayan eylemler görülmektedir. Öte yandan gelir dağılımında adaleti sağlamak için kaynaklar çok fazla sosyal transferler ile düşük gelirli kesimlere aktarılırsa da ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli etkinlik sağlanamamaktadır (Şen ve Sağbaş, 2020;25). Ekonomik büyüme ve kalkınma için yatırım ile ilgili vergiler alınmadığında ya da oranlarında indirim yapıldığında ise yatırımı yapan, servet unsuru olan geliri yüksek kesim olduğundan; yüksek gelirliden alınmayan verginin, kamu harcamalarının finanse edilmesi için düşük gelirli kesimden alınması gelir dağılımında adaleti bozmaktadır. Ekonomik gücü olan gücüne güç katarken fakir daha da fakirleşmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma ön plana çok çıkarılırsa gelir dağılımında oluşan adaletsizlik, ülkeyi yine dibe çeker ve ülkenin gelişmesini engellemektedir. Bu iki bileşen öyle güzel ayarlanmalıdır ki terazinin iki kefesi de dengede durmalıdır. Aksi halde ülkeler gelişmemiş ülke statüsünden kurtulamamaktadır. Geniş çapta bakıldığında gelişimini tamamlamak isteyen bir ülke öncelikle vergilerin amaçları arasındaki çatışmaları engellemeye veya en aza indirmeye çalışmalıdır.

Bir başka amaçlar arası çatışmaya örnek vermek gerekirse fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılırken tam istihdam amacı zarar görmekte ve işsizlik artmaktadır. Bu ikili arasındaki ters durum kısa dönemde Phillips Eğrisi ile gözler önüne serilmiştir.

Şekil 1: Philips Eğrisi



Kaynak: (Yıldırım, 2020; 14)

Şekil 1 incelendiğinde enflasyon arttığında işsizlik düşerken enflasyon düştüğünde işsizliğin arttığı görülmektedir. Phillips eğrisine göre eğer enflasyon azaltılmak isteniyorsa işsizlik artmalı yani işten çıkarmalar yaşanmalıdır (Uysal ve Erdoğan, 2003; 36). Çünkü işçiler aldıkları paralar ile harcamalar yaparlar ve piyasada bir para (likidite) bolluğu oluşur. Bu da enflasyonu tetiklemektedir. İşsiz kalındığında ise insanlar zorunlu harcamalar dışında harcama yapmayarak piyasaya giren para miktarını düşürmektedir. Piyasadaki para miktarının düşmesi sonucu da beraberinde enflasyonun düşmesini getirmektedir. Ayrıca Phillips eğrisi hakkında önemli bir nokta da 1970'li yıllarda oraya çıkan stagflasyon krizinde bu eğrinin geçerli olmadığıdır.

Kısacası devlet, vergilerle ekonomideki gelir dağılımını, girişimcilerin yatırımların kararlarını, istihdamı, hane halkının tüketim alışkanlıklarını ve bunlarla ilişkili pek çok faktörü etkileyecek bir güce sahip olmaktadır. Bu sebeple vergi politikaları her durum göz önüne alınarak özenle belirlenmektedir (Işık, 2014; 157). Kısa vadede anı kurtaracak çözümler yerine uzun vadede vergi politikasını iyi kullanarak ekonomik büyüme ve kalkınma, fiyat istikrarı vb. maliye politikası

amaçlarını yerine getirmeye çabalamak önem arz etmektedir. Böylece vergiler de amaçlarına ulaşmış ve mükelleflerin refah seviyelerinin artması sonucu vergiye uyumları artmış olacaktır.

1.2.Verginin Kapasitesi

Vergilendirmede vergi kapasitesi de en az diğer kavramlar kadar önemlidir. Vergi kapasitesi ile ayrılmaz kavramlarımız ise vergi gayreti ve kayıt dışı ekonomidir. Bu üçü arasında sıkı bir bağ vardır. Vergi kapasitesi bir ülkedeki belirli bir vergilendirme döneminde vergilendirilebilecek kaynakların en üst sınırıdır (Eroğlu, 2018; 57). Vergi gayreti ise belirli bir vergilendirme döneminde ülkenin toplayabildiği vergi miktarını ifade etmektedir. Her ülke vergi gayreti ile vergi kapasitesi arasındaki farkı en aza indirmeye çalışmaktadır. Çünkü vergi gayreti ile vergi kapasitesi arasındaki fark kayıt dışı ekonomi olarak ifade edilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasını, gelir dağılımını ve adaletini yani birçok maliye politikası amacını kötü etkilemektedir. Mükelleflerin vergiye karşı direnme eğilimi göstermeleri, onları kayıt dışına iten önemli bir etkendir. Bunun tersi olarak kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu toplumlarda da mükelleflerin vergiye uyum sağlamasının güçleştiği söylenebilmektedir (Ömercioğlu, 2018; 40). Devlet ekonomik büyüme ve kalkınma için kaynağa ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan bu kaynak vergi kapasitesi kapsamında belirlenen ve vergi gayreti ile toplanan büyük bir yüzdesini vergilerin oluşturduğu gelirden karşılanmaktadır. Eğer kayıt dışı ekonomi fazla ise vergiler toplanamamış ve kaynak elde edilememiştir. Devlet, reel harcamalar içinde yer alan yatırımlarını erteleyebildiği kadar ertelemeye çalışsa da ertelenemeyecek yatırımlar ve cari ödemeler mevcuttur. Bu harcamalara kaynak sağlamak için borçlanma yoluna gitmektedir. Borçlanma ise başlı başına ele alınması gereken önemli bir konudur. Her

ülke istediği şartlarda, istediği miktarda borçlanamamaktadır. Borç veren ve borç alan ülkenin kanunları ile borç veren ülkenin çıkarları doğrultusunda borçlanılmaktadır.

Gelir dağılımı açısından ele aldığımızda ise ödeme gücü vergilendirme için gerekli etmendir. Vergiler toplanamadığında, ödeme gücüne sahip mükellefler ile ödeme gücüne sahip olmayan mükellefler arasındaki uçurum açılmaktadır. Ödeme gücüne sahip mükellefler, gelirlerine gelir katmaktadır. Ayrıca devlet topladığı vergileri sosyal transferlerle düşük gelirli kesimlere aktarmaktadır. Gelir toplayamadığında bu sistem de aksamaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlik arttığında ise ülke ekonomik ve sosyal problemlere sürüklenmektedir. Kayıt dışı ekonominin artması halkın ahlaki yönünün de zayıfladığının bir göstergesi sayılabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili ortak tek bir tanıma rastlamak mümkün değildir. Yapılan birçok tanımın ortak özelliği ise gerçekleştirilen ekonomik faaliyetin belgelendirilmemesi, devletten bazı belge ve bilgilerin saklanması ve gerçekte olan miktarın altında hesaplanması şeklinde sıralanabilmektedir (Akalın ve Keskinoğlu, 2007; 73). Kayıt dışı ekonomi oranlarının çok fazla olduğu ülkeler; enflasyonun sürekli olduğu, haksız ve spekülatif kazançların arttığı, gelir dağılımında adaletin olmadığı ve tüm bunlara rağmen denetimin oldukça az olduğu ülkelerdir (Sarılı, 2002; 38). Ülkemiz göz önüne alındığında vergi gayreti ile vergi kapasitesi arasındaki farkın fazla olduğu, enflasyonun artık kronikleştiği, spekülatif kazançların ağırlık kazandığı, gelir dağılımında adaletsizliklerin gözlemlendiği ve denetimin etkin olmaması sebebi ile ekonomik faaliyetlerin denetim dışında kalması kayıt dışı ekonominin yüksek oranlara da seyretmesini açıklar niteliktedir (Sarılı, 2002; 38). Ayrıca Türkiye'de ekonomik suçların cezaları caydırıcı değildir. Vergi kaybına yol açan ve kaçakçılık suçu teşkil etmeyen fiiller için sadece kayba uğrayan tutarın bir katı kadar vergi cezası uygulanmaktadır. Bu gibi durumlar için hürriyeti kısıtlayacak bir ceza uygulanmamaktadır (Yardımcıoğlu ve Bilginer, 2022; 138).

Literatürde, kayıt dışı ekonominin en önemli nedenleri olarak vergi yükü ve sosyal güvenlik kesintilerindeki artışlar, kayıtlı ekonomide özellikle iş gücü piyasasında yapılan düzenlemelerde meydana gelen artışlar, haftalık çalışma saatlerinde meydana gelen düşüşler ve erken yaşta emeklilik, gösterilmektedir (Akalın ve Keskinoğlu, 2007; 74). Örneğin vergi yükünü ele alacak olursak yeni bir vergi konulduğunda ya da var olan verginin oranları arttırıldığında mükelleflerin üzerindeki vergi yükü artması sonucu mükellefler üzerlerinde bir baskı hissetmektedir. Bu baskıdan kurtulmak için de çeşitli yollara başvurmaktadırlar. Bu durum vergi gelirlerini olumsuz etkilemekte olduğundan kayıt dışılığı arttırmamak adına vergiler ile ilgili değişiklikler büyük bir özenle yapılmalıdır. Sosyal güvenlik kesintilerinin artışında da bu durum böyledir. İleriye dönük düşünemeyen mükelleflere sosyal güvenlik kesintileri karşılıksız bir ödeme gibi gelmekte ve ödememenin yolunu aramaktadır. Tüm bunlar ileride açıklanacak olan mükelleflerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

1.3.Verginin Teorik Açıdan Gelişimi

Verginin ne olduğunu ya da ne olmadığını net bir şekilde ortaya konulması bakımından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür (Hellaç, 2017; 22). Pek çok tartışma sonucu geçmişten günümüze var olan verginin olup olmaması konusu bir yana bırakılarak vergi ile alınan hizmet arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı konusu gündeme gelmiştir (Nadaroğlu'ndan aktaran Şen ve Sağbaş, 2020; 7). Verginin, bir anlamda kurum olarak bilimsel gerekçesini ortaya koymaya yönelik teorik görüşler, malî ve ekonomik olaylara bakışın önem kazanmasıyla değişime uğramıştır (Akdoğan, 2020; 131). Devletin fonksiyonlarındaki değişim sonucu artan kamu hizmetlerinin karşılanabilmesi için kaçınılmaz bir ihtiyaç olan vergiler bireyleri vergilerin dayanağının araştırılmasına yöneltmiştir. Verginin dayanağı fayda teorisine göre ve günümüzdeki açıklanış şekline göre incelenmesi şeklinde iki ana başlık altında karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1.Verginin Fayda Teorisine Göre Açıklanması

Fayda teorisine göre vergiyi açıklamaya çalışan görüşler sosyal mukaveleciler ve marjinal faydacılar olarak ikiye ayrılmaktadır. Öncülüğünü Rousseau'nun yaptığı sosyal mukaveleci görüş, vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak ele alırken, öncülüğünü Lindahl'ın yaptığı marjinal faydacı görüş, sosyal mukavecilerin görüşlerini kabul etmekle birlikte toplumu oluşturan bireylerin kamusal mallara talebini açıkladığı noktada hareket ederek bu mallardan sağlanmış oldukları marjinal faydaya eş değer bir bedel ödemeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu bedel verginin fiyatıdır. Verginin fiyatının kamusal mallardan sağlanan marjinal faydanın kamusal mallar için katlanılan marjinal maliyete eşitlendiği noktada gerçeklemesine Lindahl fiyatlandırması denilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2020, 8). Ancak Lindahl'ın bu varsayımı herkesin taleplerini doğru ve tam bir şekilde açıklamasına bağlıdır. Fakat Lindahl'ın atladığı bir nokta vardır. Toplumu oluşturan bireyler kamusal mallara olan taleplerini doğru açıklamamaktadırlar. Onlar kamusal mala olan talebini açıklamasa da başka birinin açıklayacağını ve açıklamadığı halde de tam kamusal malın dışlanamamazlık özelliği ve bedavacılık sorunundan dolayı o mal veya hizmetten yararlanacaklarını iyi bilmektedirler. Ayrıca burada talebin açıklanması ve arzın da ona göre belirlenmesi yani arz-talep koşullarının varlığı söz konusudur. Fakat tam kamusal malların özellikleri düşünüldüğünde üretimde arz-talep koşulları yerine siyasal karar alma mekanizması etkin olmaktadır. Bu sebeple fayda yaklaşımının her kamusal mala uygulanma imkânı yoktur.

Öte yandan fayda teorisi vergilemede adaleti farklı bir pencereden bakarak tanımlamaktadır. Vergilendirmede adalet onlar için, bireylerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri fayda oranında kamu hizmetlerinin finansmanına katılmasıyla sağlanmaktadır. Anayasanın 73/1'de açıkça belirttiği gibi sadece ödeme gücünü dikkate alarak yapılan vergilendirmeyi adaletli bulmamaktadırlar. Fayda teorisinin savunduğu vergi adaleti, denkleştirici adaletidir. Çünkü bu görüşe göre vergileme ile gelir ve servet dağılımındaki dengesizliği gidermek amaçlanmadığı gibi müdahaleye

de gerek olmadığı vurgulanmaktadır (Yereli ve Ata, 2011; 29-30). O zaman dolaylı yoldan fayda yaklaşımını savunanların piyasa mekanizmasını da savunduğu sonucuna varılabilmektedir.

‘’Fayda teorisi, vergi ile devlet tarafından sunulan mal ve hizmetlerden elde edilen herhangi bir faydanın değişimini esas almaktadır’’ şeklinde fayda teorisi ile ilgili genel bir tanım yapılabilmektedir (Akdoğan,2020; 132). Değişim bedeli görüşü, sigorta primi görüşü ve sosyal üretim giderlerine katlanma payı olarak kendi içerisinde üç başlık altında incelenmektedir.

1.3.2.Verginin Değişim Görüşüne Göre Açıklanması

‘’ Vergi bir değişimdir, kişiler arasında faydaların sağlanması için yapılan değişime benzer şekilde devletle mükellef arasında da değişim vardır.’’ ya da ‘’Devletin rolü, herkese eşit bir fedakârlık yüklemek olmayıp, bireylere sağladığı hizmetlerin adil fiyatını ödetmektir.’’ şeklinde tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2020; 132). Verginin değişim görüşüne göre açıklanması ile ilgili kısaca devletin sunduğu mal ve hizmetlerden fayda (yarar) elde etmenin bir bedeli olarak vergilerin alınması şeklinde bir tanım yapılabilmektedir. Yani herkes faydalandığı mal ve hizmet kadar vergi vermelidir. Bu teoriyi adalet açısından incelememiz gerekmektedir. Devletin sunduğu mal ve hizmetlerden durumu olmayan yani düşük gelirli kesim daha çok faydalanmaktadır. Örneğin düşük gelirli kesim devlet hastanesine giderken yüksek gelirli kesim özel hastaneleri tercih etmektedir. Bu durum eğitim konusunda da bu şekildedir. Düşük gelirli aileler çocuklarını devlet okullarında okuturken yüksek gelirli aileler çocuklarını özel okullarda okutmaktadır. Hâl böyle iken devletin sunduğu mal ve hizmetlerden yararlanan düşük gelirli kesimden daha çok vergi alınırken geliri yüksek kesimden daha az vergi alınmaktadır. Bu durum sınıflar arası farkı arttırarak zengini daha zengin fakiri de daha fakir yapmaktadır.

Ayrıca ülkeler arası farklılıkların yanı sıra bir ülkede bölgeler arası da farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum ülkemizde de açıkça gözlemlenmektedir. Örneğin Marmara bölgesi ile Doğu Anadolu bölgesinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payları düşünüldüğünde Marmara bölgesi hem nüfus olarak fazla hem de bir ticaret ağı bölgesidir. Aynı şeyi Doğu Anadolu için söylemek ise mümkün değildir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bireyler Marmara Bölgesi'ne göre daha çok işsizlikle, alt yapı ve ulaşım problemleri ile karşı karşıyadır (Tekbaş ve Dökmen, 2007; 211). Bunun sebeplerinden biri ise fabrikaların oldukça az olmasıdır. Devlet bu bölgede topladığı vergilerden daha fazlasını harcayarak ulaşım ve alt yapı gibi problemleri çözmeye çalışmaktadır. Bu bölgelere fabrikaların gelmesi için vergi teşvikleri sağlamaktadır. Hâl böyle iken Doğu Anadolu Bölgesi değişim görüşüne göre vergilendirilmiş olsaydı bu bölgeden daha fazla vergi alınması gerekirdi. Bu durum da o bölgenin kalkınmasına destek olmak yerine bölgeler arası eşitsizliği daha fazla arttırmış olurdu.

1.3.3.Verginin Sigorta Primi Görüşüne Göre Açıklanması

Sigorta primi görüşüne göre devletin, bireylerin can ve mal güvenliğini sağlayan hizmetleri sunması karşılığında bireylerden vergi adı altında para toplaması sigorta primine benzetilmektedir. Örneğin arabaya sigorta yaptırıldığında bir miktar para ödenmektedir. Arabanın başına bir şey geldiğinde de zararı sigorta şirketi karşılamaktadır. Fakat devlet topladığı vergilerle zarar ortaya çıkmadan önce önlem almaktadır. Örneğin asker ve polis sayısını arttırarak güvenliğimizi sağlamaktadır. Sigorta şirketi gibi başımıza bir olay gelmesini beklememektedir. Sadece bu noktada farklılık göstermemektdirler. Ayrıca verginin günümüzde yararlanılan fiskal ve extrafiskal amaçlarının tümünün sigorta primi yaklaşımı ile açıklanma olanağı yoktur (Akdoğan, 2020; 133-135). Vergiden muaf olan mükellefleri de devlet korumaktadır. Fakat sigorta şirketlerinde sigorta bedelini karşılamayan bireyin yaptığı kaza sonucu zararının şirket tarafından karşılanması mümkün değildir.

1.3.4.Verginin Sosyal Üretim Giderlerine Katlanma Payı Olarak Açıklanması

Bireylerin üretici olduğu ve toplumda bu üreticilerin oluşturduğu sosyal bir birlik olduğu düşüncesiyle vergi, birliğin genel giderlerine katılma payı olarak görülmektedir (Şen ve Sağbaş, 2020; 8). Günümüzde bu görüşün geçerli olması mümkün değildir. Çünkü devletin artan fonksiyonları çerçevesinde kültürel hizmetlerin ve sağlık, eğitim hizmetlerinin sağlanmasında ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi amaçları da vergilerle karşılanmaktadır.

1.3.5.Verginin Günümüzdeki Açıklanış Şekli

Fayda teorisi kapsamında bahsettiğimiz değişim görüşü, sigorta primi görüşü ve sosyal üretim giderlerine katlanma payı görüşü günümüzde vergiler için geçerliliği olmayan görüşler olmasının yanı sıra fayda teorisinin harçlar için kullanılmakta olduğunu vurgulamadan geçilmemelidir. Günümüzde geçerliliği olan görüş Anayasada da belirtilen ve mükelleflerin kişisel durumu, sosyal statüsünü (evli, bekâr, çocuklu gibi) dikkate alarak vergilendirilmesini vurgulayan ödeme gücü ilkesidir. Her mükellefin kişisel durumu etkileyen gelirinin ve servetinin aynı olmayacağı kesindir. Bu durum dikey adalet ve yatay adalet kavramlarını doğurmaktadır. Dikey adalet, ödeme gücü farklı olanların farklı vergilendirilmesi olarak ifade edilirken; yatay adalet, ödeme gücü aynı olanların aynı vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Böylece ödeme gücü, devletin vergilemede adaleti sağlama amacına hizmet eden bir araç konumundadır (Aktan ve Çoban, 2012;202). Kısacası günümüz şartlarında verginin ödeme gücüne göre toplanmasına özen gösterilmektedir.

1.4.Vergilerin Sınırı

Verginin tanımı doğrultusunda cebri oluşu sebebiyle vergi vermek istemeyen mükelleften de zorla vergi alınır. Mükellef diretirse Vergi Usul Kanunu Dördüncü Kitap Ceza Hükümleri kapsamında belirtilen cezalara çarptırılabilir. Bu cezalar suçun niteliğine göre idari ya da adli olabilmektedir. Bu durum devletlere sınırsız bir yetki tanınmış gibi algılanabilir. Fakat böyle bir sınırsızlıktan bahsedilmesi mümkün değildir. Vergiler iktisadi-malî hayatta mükellefleri korumak adına bazı sınırlandırmalara tabidir.

1.4.1.Vergilerin Hukuki Sınırı

Hukuki sınırlandırmayı tarihsel açıdan ele alındığımızda karşımıza çıkan ilk örneklerden en önemlisi hukuk devletine geçişin başladığı 1215'te İngiltere'de imzalanan ilk defa kralın yetilerinin sınırlandırıldığı Magna Carta Libertatum'udur. Bu libertatuma göre halkın ödeyecekleri vergiye artık kral değil halkın kendi içinden seçtiği temsilciler ile halk karar vermektedir. Vergilendirme yetkisinin din adamları ve lordlardan oluşan Parlamento'ya sorulmadan kral tarafından keyfi bir biçimde kullanılamayacağını kralın feodal haklarının sınırlarını detaylı bir biçimde ilan etmiştir (Ağdemir, 2022; 11). Öte yandan bu belgeye göre kral esarete düşünce, büyük kızının çeyizi için ve oğluna şövalyelik unvanı için vergilendirme yetkisini kullanabilmektedir. Türk anayasa tarihinde vergileme ile ilgili gelişmeler dâhil olmak üzere hukuk devletine geçişin ise Sened-i İttifak ile başladığı kabul edilmektedir. Sened-i İttifak'ı Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı izlemiştir.

Günümüzde birçok ülke olduğu gibi ülkemizde de vergilerin bir dayanağının olması gereklidir. Anayasa'nın 7. maddesinde yer alan yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesi ile 73/3 maddesi vergilerin kanuniliği ilkesinin anayasal

temellerini oluşturmaktadır (Karakoç, 2014; 1265). Anayasanın 73/3 maddesinde ''Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.'' şeklindeki ifade ile hukuki sınır açıkça belirtilmiştir. Vergilemenin temelini oluşturan "Kanunsuz vergi olmaz." ve "Temsilsiz vergi olmaz." ifadelerine uygun olarak çağdaş demokratik ülke anayasalarının tamamında kanunilik ilkesi açıkça düzenlenmiştir. Bazı ülkelere bakıldığında vergilendirme yetkisinin herhangi bir şekilde devrine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat geçmişten günümüze sürekli enflasyon ile mücadele eden ülkemizde enflasyonun sebep olduğu aşınmayı telafi etmek, ekonomiye hızlı ve etkin bir şekilde müdahale etmek amacıyla Bakanlar Kuruluna böyle bir yetki verilmiştir (Gerçek ve Bakar, 2017; 24). Günümüz değişiklikleriyle Bakanlar Kurulu kaldırılması sebebi ile bu yetki Cumhurbaşkanına aktarılmıştır. Bu konu ile ilgili Anayasamızın ilgili maddesini hatırlatacak olursak 73/4 maddesinde '' Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanı'na verilmiştir.'' şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

1.4.2.Vergilerin İktisadi (Ekonomik) Sınırı

En yüksek vergi gayretine ulaşılan noktaya verginin iktisadi sınırıdır. Bir mükellef için gelirinin tümünün vergilendirilmesi iktisadi sınırın ulaşabileceği son noktası olup bu, bir müsadere örneğidir. Müsadere veya müsadereye yakın vergi politikaları izlemek mükellefin devlete olan güvenini sarstığından mükellefin tutum ve davranışlarında olumsuzluklara sebep olmaktadır. Vergi gelirleri azalmakta ve ekonomi olumsuz etkilenmektedir (Sağbaş ve Saruç;48). Eğer iyi bir vergi politikası uygulamak isteniyorsa muhakkak vergilerin iktisadi sınırı dikkate alınmalıdır.

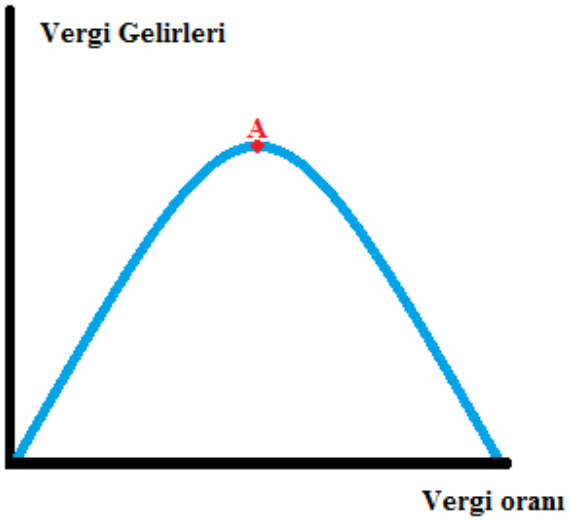
Vergilerin sınırı hakkında rakamsal ilk örnek Fizyokratların vergilerin mükellefin gelirinin %20'sini geçmemesini savunmasıdır (Nadaroğlu, 1992'den

aktaran Gür, 2020, 29). Literatürde iktisadi sınırı rakamsal olarak belirleyen en belirgin ve bilindik örnek ise Colin Clark'tır. Colin Clark vergilerin milli gelirin %25'ini aşmaması gerektiğini ardından %25' in yuvarlak bir rakam olduğunu, sınırın %24-26 veya %23-27 arasında kabul edilebileceğini bu sınırın aşıldığı takdirde ise üretimin ve istihdamın düşeceğini belirtmektedir (Saraçoğlu, 2004; 91). Clark'ın bu sınırı belirlediği yıllarda Kuzeybatı Avrupa'daki bazı ülkelerde bu oran %45 ve üzeri iken gelişmişlik düzeyi az olan birçok ülkede %9'un altındadır (Gür, 2020; 30). Genel bir iktisadi sınır belirlemek mümkün değildir. Bu sınır, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, kişi başına düşen gelire, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve stratejik konjonktüre, iktidarda bulunan partinin programına, toplumun sosyal ve psikolojik yapısına ve bütün bunlara bağlı olarak siyasal tercihlere göre değişmektedir (Nadaroğlu'ndan aktaran Tavşancı ve Gültekin, 2019; 115). Vergilerin iktisadi sınırı aşıldıkça mükelleflerin tüketim ve yatırım tercihlerinde değişiklikler; vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi mükelleflerde olumsuz tepkiler gözlemlenmektedir. Böylece iktisadi sınırı aşarak vergi gelirlerini arttırmaya çalışan devlet bir anda bulunduğu noktadan daha kötü bir noktaya düşüş yaşamaktadır.

1.4.3.Vergilerin Malî Sınırı

Vergi oranları arttırıldığında vergi gelirlerinin de her zaman artmasını beklemek hayal kırıklığı yaratmaktadır. Bu durum Arthur Laffer tarafından Laffer Eğrisi'nde şekil yardımıyla açıklanmaktadır.

Şekil 2: Arthur Laffer Eğrisi



Kaynak: (Laffer, 2004; 1)

Şekil 2'de görüldüğü gibi vergi oranlarının yükseltilmesi A noktasına kadar vergi hasılatında bir yükseliş sağlamaktadır. A noktasından sonra arttırılan vergi oranları vergi hasılatını arttırmayıp aksine hasılatın düşmesine sebep olmaktadır. Çünkü vergi oranlarının A noktasından sonrada arttırılması mükellefleri gelirin ikame etkisine yani çalışmak yerine boş zamanı tercih etmeye ya da kaçınma, kaçakçılık vb. vergiye karşı olumsuz tutumlar sergilemeye itmektedir. Vergilendirmenin malî sınırını ifade eden A noktası için iktisadi sınırda olduğu gibi %20 ya da %35 gibi sayısal bir değer biçilememektedir. Her ülkenin malî sınırı iktisadi sınırla aynı sebeple diğer ülkelere göre ya da kendi içinde yıldan yıla farklılık göstermektedir.

1.4.4.Vergilerin Siyasal Sınırı

Vergilerin siyasi sınırı, vergilerin oylama sürecine etki etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır Vergi oranı artarken belli bir maksimum noktaya kadar oy sayısı da artmakta ancak, bu nokta geçilirse oy sayısı düşmeye başlamaktadır (Sağbaş

ve Saruç; 49). Düşmeye başladığı bu nokta vergilendirmenin siyasi sınırıdır. Bu durum bir grafik yardımıyla açıklanmaya çalışılsaydı aynı Laffer eğrisi gibi bir eğri çizilmiş olurdu.

Oyunu maksimum seviyeye çıkartmak isteyen siyasi iktidar baskı grupları ve oy veren kesimin arzuları çerçevesinde vergilendirme konusunda yasal düzenlemelere giderek kendine oy veren bu kesimlerin vergi yüklerini azaltmaktadır (Kitapçı, 2013; 217). Kuşkusuz gelir sağlamak adına vergileri kendine oy veremeyen kesimin üzerine yıkmaktadır. Bu durum ülkedeki birliği bozacak ve siyasi iktidara karşı bir öfke uyandırabilmektedir.

1.4.5.Vergilerin Toplumsal ve Kültürel Sınırı

Toplumsal ve kültürel sınırlandırmada dikkat edilmesi gereken nokta ülkelerin gelişmişlik düzeyleridir. Gelişmiş ülke sıfatında olan ülkeler, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamış ve halkının refah düzeyi yüksektir. Dolayısıyla kişi başına düşen harcanabilir geliri de yüksek olan ülkelerdir. Harcanabilir geliri yüksek bireyler, geri kalmış ülkelerdeki düşük gelirlilerin geçim sıkıntısını aşmış kendini kültürel olarak geliştirmiş bireylerdir. Böyle ülkelerde sanayi ve buna bağlı olarak ihracatın gelişmesiyle vergilere de çok yüklenilmemektedir. Olası bir durumda yüklenilse bile halkın devlete olan güveni tamdır. Bu da toplumsal sınırın yukarılarda olduğu anlamına gelmektedir. Devletin topladığı vergileri tekrar onların refahı için harcayacağını iyi bilmektedirler. Bu yüzden vergi oranları arttırılsa bile gönüllü bir şekilde vergilerini ödemeye devam etmektedirler. Gelişmiş ülkelerde devlet topladığı bu vergileri ekonomisi yararına ve gelir düzeyi düşük olan bireylere yönlendirmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde bu durum böyle olmamaktadır. Mükellefler vergiyi kendilerine yük olarak görürler ve devlete olan güven azdır. Devletin ise sanayisi ve ihracatı gelişmediği yani yetersiz kaldığı için vergi oranlarını yüksek tutması gerekmektedir. Ayrıca az olan yatırımcıyı, ekonomik dalgalanmalar

varken bir de vergi oranları ile kaçırmamak için vergiler içerisinden dolaylı vergilerle yüklenilmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanmak istenirken gelir dağılımında adalet göz ardı edilerek mükellefler arası huzur, denge ve refah kaybı gibi olumsuz durumlar gözlemlenmektedir. Mükelleflerin devlete olan güvenleri yeteri kadar oluşmadığı için vergiyi de gönüllü ödemeyerek vergiye olumsuz tepkiler geliştirmektedir (Çiçek, 2006; 18-19).

1.4.6.Vergilerin Psikolojik Sınırı ve Vergi Psikolojisi

Psikoloji, toplumların genel niteliklerini, işlevlerini, gelişimini incelemektedir. Bireyler belirli bir sosyal ortamda yaşar ve bulundukları ortama (topluma) kendi özel kişiliklerini yansıtmaktadır (Ünlü, 2001; 10-11). Vergilendirme ile ulaşılmak istenen amaca giden yolda vergiye karşı olumsuz tepkiler gösterilmemesi açısından psikoloji önemli bir unsurdur. Bu sebeple vergilerin psikolojik sınırının belirlenmesi vergilendirmede etkinlik için önem arz etmektedir. Vergilerin psikolojik sınırı vergilemenin mükelleflerin davranışlarında malî verimliliği azaltmayacağı ya da istenmeyen etkiler meydana getirmeyeceği noktadır (Çiçek, 2006; 22). Vergilerin malî, ekonomik ve siyasi sınırından daha geniş bir anlama sahip olan bu sınır, oransal olarak diğer sınırların üzerinde ya da altında bir orana sahip olabilmektedir (Kitapcı, 2013; 127). Ayrıca bu sınır içinde tıpkı diğer sınırlarda olduğu gibi sayısal bir değer belirlemek mümkün değildir. Bu duruma diğer sınırların nedenlerine ek olarak vergilerin psikolojik sınırının kardinal olmanın aksine ordinal olması da eklenebilmektedir. Ordinal kavramı ölçülemezliği ifade eden bir kavramdır. Her mükellefin geliri, eğitimi, kültürü, yaşadığı sosyo-ekonomik ortamı birbirinden farklıdır. Bu da vergilerin psikolojik sınırının subjektifliğine işarettir.

Bu subjektiflikten yola çıkarak subjektif vergi yükü kavramına değinildiğinde mükelleflerin vergi ödeme sonucunda vergi ödemeden önceki gücüne kıyasla ödeme gücünün azalmasının mükellefte ortaya çıkardığı kötü hissetme durumudur. Subjektif

vergi yükü, vergi miktarına dayandırılmakla birlikte hiçbir zaman ödenen vergi miktarını ifade etmemektedir (Şenyüz 1995'ten aktaran Kitapcı, 2013; 129). Tamamıyla psikolojik bir yüktür. Bu yükü hissetme oranı artış gösterdikçe vergiye gönüllü uyum azalmaktadır. Ayrıca subjektif vergi yükünü dolaylı vergiler daha çok hissettirirken malî anesteziye uygun olan dolaysız vergiler daha az hissettirmektedir.

Vergilerin psikolojik sınırı karşımıza vergi psikolojisi olarak ifade edilen bir kavramı da çıkartmaktadır. Tüm malî araçların insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını kapsayan malî psikolojinin altında yer alan vergi psikolojisi, vergilerin insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılmasını kapsamaktadır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005; 125-126). Schmölders'in yaptığı araştırmalar vergi psikolojisi hakkında ilk çalışmalar olup bugünkü çizgisini kazanmasına yardımcı olmuştur (User, 1992; 26-27). Vergi psikolojisi, mükelleflerin vergi uyumlarını arttırarak vergi politikalarından istenilen verimin alınmasını dolayısıyla mükellef ve devlet arasındaki iyi ilişkilerin gelişmesini sağladığından; refah ve huzur ortamının oluşmasına yardımcı olduğundan önemli bir konudur.

Vergi psikoloji kapsamında vergi algısı, kişilerin olaylara verdikleri tepkiler algı, tutum ve davranış olarak üç aşamada incelenmektedir. İlk aşama olan algı, kendinden sonra gelen aşamalar olan tutum ve davranışları etkilemektedir. Vergi algılaması ise mükelleflerin çevresindeki uyaranların gözlemlenmesi sonucunda duyu organlarında oluşan uyarımların zihinsel süreçten geçirerek beyinde anlamlandırması ve öğrenme süreci şeklinde tanımlanabilmektedir (Taytak, 2010; 497-498). İkinci aşamayı oluşturan tutum ise bireyin bir durum, olay ya da olgu karşısında ortaya koyması beklenen olası davranış biçimi veya tepki eğilimidir. Üçüncü aşamaya gelindiğinde ise tutumlar davranışların arkasındaki yönlendirici güçtür. Tüm bunlardan hareketle vergi algısı bireyin iç ve dış uyarıcıların etkisiyle vergiye ilişkin zihninde oluşturduğu yargı veya vergi olgusu hakkında zihninde oluşan anlam veya oluşan fikirdir (İnceoğlu'ndan aktaran Sağlam, 2013; 319). Bu fikir mükelleften

mükellefe farklılık göstererek olumlu ya da olumsuz şekillenebilmektedir. Vergi algısı olumlu şekillenen mükellef ise vergi ile ilgili ödevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmektedir. Örnek bir mükellef davranışı sergilemektedir. Vergi algısı olumsuz şekillenen mükellef vergiyi ödeme konusunda gönüllü davranmamaktadır. Bu konu ile ilgili ilk akla gelen de mükellefin kaçınma ya da kaçakçılık faaliyetleri olmaktadır. Sadece bunlarla sınırlı kalmayıp çeşitli davranışlar gözlemlenmektedir. Bu da bizi ana başlık olan mükellefin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarına yönlendirmiş olmaktadır.

Mükelleflerin vergi karşısında tutum ve davranışlarına geçmeden önce bunları belirleyen faktörlere değinmekte fayda vardır.

2.MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Vergi, mükellefler tarafından bir yük olarak görülmekle birlikte; bu yük bütün vergi mükellefleri tarafından aynı oranda hissedilmemektedir. Söz konusu yükü azaltmak için vergi mükellefleri aynı vergi türü ve oranı karşısında farklı tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Nasıl bir vergi politikası izleyeceği ülkenin kendisine kalmış olup her ülke için bu politika farklılık arz eden bir durumdur. Bir ülkenin benimsediği politika başka bir ülkede mükellefleri kayıt dışı ekonomiye yöneltebilmektedir. Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumlu olacak şekilde geliştirmesi vergi politikalarının başarısını yükseltmektedir.

Bu bağlamda, mükelleflerce vergi yükünün farklı hissedilmesine yol açan faktörlerin tespiti vergi gayretinin vergi kapasitesine yaklaşması yani vergi gelirlerinin artış göstermesi bakımından önemlidir (Karakaş, 2018; 20). Hangi faktörün rolünün diğerine göre önemli olduğu konusunda genel bir şey söylemek mümkün değildir. Bu

durum toplumun gelişmişlik düzeyine, demografik özelliklerine ve vergi otoritesinin kurumsallaşma becerisine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Karaca vd. 2020; 63). Mükelleflerin vergiye karşı verdikleri tepkileri kişisel faktörler ve kişisel olmayan faktörler şeklinde iki grupta incelenebilmektedir.

2.1.Kişisel Faktörler

Vergi gelirlerini arttırmak için devletin vergi uyumu yüksek olan mükelleflere ihtiyacı vardır. Bunun için de devlet hem ekonomik hem de davranışsal özellikleri yani kişisel faktörleri içeren malî politika hedefleri belirlemelidir (Batrancea vd. 2012; 22). Demografik faktörler olarak da adlandırılan kişisel faktörler mükellefin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Birden fazla olan bu faktörlerin mükellefler üzerindeki etkileri de tek tip değildir. Kişisel faktörlerin subjektif oluşu sebebi ile bu başlık altında daha önce yapılan anketlerden yararlanılmıştır.

2.1.1.Gelir Seviyesi ve Gelirin Kaynağı

Anayasanın 73/1 maddesinde ‘’Herkes ödeme gücü doğrultusunda vergi vermekle yükümlüdür.’’ şeklinde ülkemizde vergilerin ödeme gücü doğrultusunda alındığı açıkça belirtilmektedir. Burada bahsedilen ödeme gücünün göstergelerinden biri ise gelirdir. Gelir, üretim faktörlerinin belli bir dönemde, üretim sürecine katılmaları sonucu yaratılan katma değerden, her birinin parasal olarak aldığı paya denilmektedir (İlhan, 2007; 4). Mükelleflerin gelir düzeyleri ile ilgili hoşnutsuzlukları vergi uyumu, vergi ahlakı vb. üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Mükelleflerin arzu ettiği gelir düzeyi ile mevcut gelir düzeyi arasında farklılık olduğunda mükellef vergiyi gelirini azaltan önemli bir faktör olarak düşündüğünden vergi ödemek istememektedir (Bi1gin, 2011; 177). Bu algının değişmesinde gelir seviyesinin önemli

yeri olmakta birlikte mükellefin eğitim düzeyi, devlete olan bakış açısı, ailevi durumu, vergi kültürü seviyesi vb. pek çok etkene bağlı olmaktadır.

Ekonomik faktörler açısından ele alındığında mükelleflerin vergi ödemelerini etkileyen en önemli faktör ülkedeki milli gelir seviyesinin düşük olmasıdır. Milli gelirin arttırılması ve bunun toplum arasında adil bir şekilde dağıtılması sonucu mükelleflerinde beraberinde gelirleri ve vergi ödeme güçleri yükselmektedir. Vergilerin ödeme gücüne göre alındığı düşünüldüğünde dolayısıyla devletin vergi gelirleri de bu şekilde artış göstermektedir (İlhan, 2007; 5). Milli gelirden alınan pay düşük olduğunda kişi başına düşen gelir ve bunu takip eden harcanabilir gelir de düşük olmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan bireyden alınan vergi ile gelir düzeyi yüksek olan bireyden alınan vergi farklıdır. Devlet açısından bakıldığında bireyin kişi başına düşen geliri yükseldiğinde artan oranlı tarife ile geliri artan mükellef daha fazla vergilendirildiğinden devletin milli geliri de yükselmektedir.

Gelir dağılımında adalet açısında da düşük gelirli bireylerin gelirlerinin arttırılması önem arz etmektedir. Gelir dağılımdan adaletin olmadığı bir ülkede mükellefler vergiye sıcak bakmamakta ve istenilen vergi kapasitesine ulaşılamamaktadır. Böylece devlet vergi kaybı yaşamaktadır. Bazı kaynaklarda mükellef açısından değerlendirildiğinde geliri artan mükellefe uygulanan artan oranlı tarifenin her zaman devlet tarafından beklenen vergi artışına yol açmayacağı görüşü de ortaya çıkmaktadır. Yüksek gelir düzeyine sahip mükelleflerin gelirlerinin artmasıyla ödeyeceği verginin de artması sebebiyle, düşük gelir düzeylerine oranla daha fazla vergi kaçırma eğiliminde bulunabilme ihtimalleri mevcut olmaktadır. Öte yandan düşük gelir düzeyine sahip mükellefler vergi kaçırma sonucu ödeyeceği ceza nedeniyle maddi açıdan zor durumda kalacaklarını düşünebilmektedirler (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012; 124). Bu açıdan bakıldığında gelir seviyesi ile mükellefin tutum ve davranışları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Gelir seviyesi iyileştikçe vergiye karşı tutum ve davranışlar kötüleşmektedir.

Başka bir bakış açısı ile bakıldığında yüksek gelirlilerin yanında düşük gelir elde eden mükellefler de vergi kaçırmaya eğilimli olabilmektedir. Sebebi ise düşük gelir elde edenlerin de daha az nakit akışı ve daha az gelir elde etmesi benzer şekilde vergiden kaçınma duygusunu güçlendirebilme ihtimalinin olmasıdır (Çiçek vd., 2019; 233). Düşük gelir grubundakiler vergilerini, zorunlu ihtiyaçlarını kısarak öderken yüksek gelir grubundakilerin böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır (Karaca vd. 2020; 70). Öte yandan gelir arttıkça vergi oranlarının da artmasının yanı sıra bu artışın bir noktadan sonra vergi gelirlerini arttırmayışı vergilendirmenin malî sınırından değinilen Laffer eğrisini hatırlatmaktadır. Kısacası tüm bunlardan hareketle gelir seviyesinin mükelleflerin tutum ve davranışlarına nasıl etki ettiği açısından ortak tek bir ifade söz konusu olmamaktadır.

Gelirin kaynağı açısından vergiler ele alındığında stopaj yani kaynaktan kesme yöntemi ile vergilendirilen ücret gelirlerinde vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma gibi faaliyetler söz konusu olamamaktadır. Stopaja tabi mükellefler için dikkat edilmesi gereken konu kamu ve özel sektör ayrımıdır. Özel sektörde çalışanların ağır çalışma koşulları, uzun mesai saatleri nedeniyle vergi tazyikine (baskısına) daha fazla maruz kaldığı bilindiğinden, vergilemeye gönüllü uyum konusunda güçlükler yaşanabilmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 168). Stopaja tabi olmayan bireyin gelirini eksik ya da kesintilerini aşırı göstermesi sonucu yakalanması ve cezalandırılması ise oldukça zordur (Alm, 9). Örneğin vergi ahlakı zayıf olan serbest meslek kazancı veya kurum kazancı gibi gelirleri elde eden mükellefler beyan usulüne tabi olduklarından gelirleri ile ilgili gerçeğe uygun olmayan bilgiler verebilmekte ya da ticari kazancı üzerinden gelir vergisi ödemek zorunda kalan mükellefler ödedikleri vergiyi fiyatlara yansıtarak bu yükten kurtulabilmektedir (Demirtaş, 2017; 19). Bu şekilde mükellef tarafından bazı mesleklerde vergisel ayrıcalıklar oluşturabilmesi mükelleflerin farklı meslekleri yapmak isteseler de vergi sebebi ile bu mesleklere yönelmeleri sonucu beraberinde vergi kayıplarına sebep olmaktadır.

Bir başka durum ise, bazı mesleklerin sosyal statüleri gereği mükelleflerin gelir kayıplarına razı olmasıdır. Bu durum da yukarıda olduğu gibi devletin topladığı verginin azalmasına neden olmaktadır (Çataloluk, 221). Bir örnekle açıklamak gerekirse toplumumuzda öğretmenlik mesleği saygı duyulan bir meslektir. Fakat atama olmayışı sebebi ile ücretli öğretmen olarak çalışan öğretmenler asgari ücretten düşük ücretler almaktadır. Öğretmenlikten vazgeçip bir markette kasiyer olarak işe giren bir bireyin aldığı maaştan kesilen vergi ile ücretli öğretmenden kesilen vergi karşılaştırıldığında ücretli öğretmen ücret miktarından dolayı daha az vergi ödemektedir. Mesleğinden vazgeçtiği durumda devlet ondan daha fazla vergi alabilmektedir.

2.1.2.Yaş

Yaş düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda genç yaştaki mükelleflerin ileri yaştaki mükelleflere göre vergilemeye karşı daha isteksiz olduğu ortaya konmaktadır (Doğan, 2021; 17). Örneğin yapılan bir araştırmalara göre yaş faktörünün mükelleflerin tutum ve davranışlarını etkileme konusunda göz ardı edilmemesi sonucuna varılmaktadır. Bir araştırmada yapılan değerlendirmede 61 yaş üzerindeki kişilerde vergi bilincinin ve vergi idaresine güvenin yüksek olduğu, orta yaş gurubunda orta seviyelerde ve gençlerde ise düşük olduğu kanısına varılmaktadır (Uyanık, 2019; 367). İleri yaş düzeyinde bulunan bireyler, belirli bir hayat seviyesine ulaştıkları için, bunun devamı arzulamaktadır. Genellikle bu bireyler bu tarz isteklerine uzunca bir süredir kavuşmuş oldukları için, daha yüksek bir hayat standardı beklentisine sahip olmamaktadır. Bu grupta yer alan vergi yükümlüleri, diğer yaştaki gruplara nazaran vergiye karşı sert bir tutum sergilememektedir (Çataloluk, 2008; 221). Yaş ile vergiye karşı olumlu tutumların oluşması doğru orantılı olduğu ve yaş arttıkça vergi uyumu da artış gösterdiğine yönelik bir düşünceye varılması yanlış olmamaktadır. Yapılan başka bir anket incelendiğinde ise vergi sisteminin oldukça adaletsiz olduğunu düşünen %75,9'luk grubun dağılımı şu şekilde olmaktadır: %22,5'i 18-25 yaş grubunda, %37,9'u 26-40 yaş grubunda ve %15,6'sı 40 yaş üstündedir (Saraçoğlu, 2008; 25). Bu

ve bunu gibi birçok anket incelendiğinde sonuçlardan hareketle 18-25 yaş grubu genellikle çalışmaya başlamamış öğrenci kesimidir. Bu kesim çalışmadığı, bekâr olduğu ve tüketim harcamaları çok olduğu için vergiler ile ilgili büyük tepkiler göstermemektedir. Burada dikkat edilmesi gereke nokta tüketimden yani harcamadan alınan vergilerin malî anesteziye uygun vergiler olduğu ve bu vergilerin ödendiği büyük bir yüzde tarafından hissedilmemesidir. Tepki vermemeleri bu durum ile bağdaştırılabilmektedir. 26-40 yaş grubu genellikle eğitim hayatını bitirip iş hayatına atılmış ve aile kurmuş kesimdir. Bu kesimin üzerinde aile kurmuş olmanın sorumluluğu ve hayat standartlarını yükseltme düşüncesi olduğu için vergilere pek sıcak bakmamaktadır. Gençken ödedikleri harcama vergilerinin üzerine bir işleri olduğu için gelir vergisi, ailesi ile birlikte oturabilecekleri bir ev satın aldıysalar emlak vergisi, iyi ya da kötü bir araçları varsa motorlu taşıtlar vergisi gibi vergiler ödemeye başlamaktadırlar. Dolayısıyla da vergileri adil görmez ve gönüllü ödemek istememektedirler.

Kısacası yaş dağılımı o toplumun vergi toplama potansiyeli ile ilgili önemli ipuçları verebilmektedir. Ancak yaş faktörü tek başına ele alındığında vergiye gönüllü uyumu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Yaş faktörü diğer tüm faktörler ile birlikte düşünüldüğünde vergiye gönüllü uyum açısından sağlıklı bir değerlendirme gerçekleştirilmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 166).

2.1.3.Eğitim Seviyesi

Türkiye'de eğitim sözcüğü farklı anlamda kullanılabilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı denildiğinde disiplin ve sosyal hizmet; bir kişideki eğitim düzeyi denildiğinde kazantı; bir kimsenin eğitimini tamamladığı yer denildiğinde öğrenim; belli bir toplumda eğitim, tümüyle bağımsız bir değişken sayılmaz denildiğinde "sosyal kurum" ve son olarak, ‘’Eğitim, kültürleme sürecinin kasıtlı bir aracı ve biçimidir.’’ şeklinde tanımlanabilmektedir. Ortak bir tanım yapılacak olursa eğitimi,

bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanabilmektedir (Ertürk, 1988; 12-13). Eğitim, bireyi iyi vatandaş ve katılımcı olabilme, sorgulayabilme, bilgiye ulaşabilme vb. birçok yönüyle geliştirme gücüne sahiptir (Aktan ve Çoban, 2012; 212). Eğitim hiç sonu gelmeyen bir serüvendir. İnsanoğlu yaşadıkça her daim bir şeyler öğrenmek kendine bir şey katmak istemektedir. Bir insanın eğitimi doğduğunda başlar yaşadığı sürece devam eder ve ölümüyle son bulmaktadır. Eğitim tek bir konudan ibaret olmayıp farklı konularda farklı bilgiler edinmeyi kapsamaktadır. Bu konulardan bir tanesi de vergiler üzerinedir. Vergiler, insanın edindiği servette, kazandığı ya da harcadığı parada kısacası her yerdedir.

Mükelleflerin vergiye karşı sergiledikleri tutum ve davranışların olumsuz yönlü gelişmesinde en önemli etkiyi malî bilgisizliğin yani eğitimsizliğin yaptığı söylenebilmektedir (Yurdakul, 2013; 26). Mükellef bir konu hakkında ne kadar çok şey bilirse o kadar kolay araştırılmamış önyargılara değil mantık ve bilgiye dayalı olarak düşünüp hareket etmektedir (Kornhauser, 2007; 162). Mükelleflerin ödedikleri vergiyi üzerlerinde bir yük gibi hissetmemeleri, verginin hukuki yönünün yanında aynı zamanda ahlaki bir yönünün de olduğunu bilmeleri ve ödedikleri vergilerin kendilerine daha iyi hizmetler sunulması amacıyla yine kendileri için kullanıldığının farkında olmaları, farkında olmayanların da farkındalığının arttırılması vergi ile ilgili verilecek eğitimlere bağlıdır. Fakat bu konuda ülkemiz baz alındığında vergi eğitimi sadece üniversitelerin ilgili bölümlerinde okuyan öğrencilere verilmektedir (Çiçek ve Bitlisli, 2017; 275). Bu da geç kalınmış bir vergi eğitimi ya da çok az bir kitleyi kapsayan bir vergi eğitimi olmaktadır. Devlet geç kalınan vergi eğitiminde doğrudan yaklaşımlarla ile belirli bir mükellefi hedef almak yerine dolaylı yaklaşımlarla birçok mükellefe ulaşmayı hedefleyebilmektedir. Genellikle dolaylı yaklaşımlar reklam panolarına reklam asılması ya da televizyona reklam verilmesi belirli bir mükellef için değildir. Aynı zamanda kaç mükellefi etkilediği de görülememektedir (Walsh, 2012; 465).

Eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda vergi bilincinin ve uyumun yüksek olmasıyla doğru orantılı olarak vergi gelirlerinin de yüksek olması beklenirken göz ardı edilmemesi gereken nokta bu eğitimli bireylerin kanunlardaki boşlukları iyi bilmesi nedeniyle vergiden kaçınma faaliyetlerine başvurması sonucu vergi gelirlerinde azalma da görülebilmektedir (Demir, 2009; 4). Ancak araştırmalarda genel olarak eğitim düzeyinin yüksekliğinin vergiye uyumu kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan mükelleflerin vergilendirmeye ilişkin bilgi seviyesi artarken bilgisizlik nedeniyle ortaya çıkabilecek işlem maliyetleri azalmaktadır (Aktan ve Çoban, 2012; 212). Vergilendirmenin açık maliyeti devletin katlandığı maliyetken vergilendirmenin örtülü maliyeti mükellefin katlandığı maliyettir. Eğitim sebebiyle mükelleflerin örtülü maliyetler içerisindeki katlandıkları bedellerin düşmesi mükellefin vergiye uyumunu olumlu yönde değişmesine sebep olmaktadır.

Eğitim ile mükellefin vergiye karşı olum tepkiler geliştirmesi arasında doğru oranlı bir ilişki tespit eden çalışmalar çok sayıdadır (Demir ve Ciğerci 130). Çalışmada mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını eğitim açısından incelenirken daha önceden yapılmış olan birden fazla anket çalışmasından faydalanacaktır. Bunlardan ilki Uşak'ta 410 kişilik 6, 7 ve 8'inci sınıf ilköğretim öğrencisi ile yapılan bir ankettir. Öğrencilere ''Vergi eğitimi kim tarafından verilmelidir? '' sorusu sorulduğunda öğrencilerin %30,7'si vergi idaresi, %22,2'si okul ve %20,2'si aile tarafından verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca yine bu ankette öğrencilerin %48.3'ü vergi kavramını ilk ailesinden duyduğunu beyan etmiş olup eğitim düzeyinin vergiye uyumun sağlanmasında önemli bir faktör olduğu gözlemlenmektedir (Taytak, 2010; 505-510). Başka bir çalışmada ilköğretim öğrencileri ''Vergi niçin alınır?'' sorusuna %42'lik bir oranda bilmiyorum yanıtını vermiştir. Birkaç sorunun ardından bu öğrencilere kısa bir eğitim verilerek '' Vergi niçin alınır? '' sorusu yinelenmiş ve bilmiyorum yanıtının %13.5'e düştüğü görülmektedir. "Ağaç yaş iken eğilir" atasözünden hareketle ilköğretim öğrencilerinin, vergi konusunda bilinçlendirilmeleri son derece önemlidir (Demir ve Ciğerci, 2016; 135-140). Bu iki anketten yola çıkarak

vergi ile ilgili eğitimin ailede başladığı daha sonra da okulda devam ettiği kanısına varılabilmektedir. Eğitimli aileler bilinçli çocuklar yetişmektedir. Çocuk toplumun yapı taşıdır. Ne kadar donanımlı ne kadar duyarlı olursa toplum olarak daha güçlü bir şekilde geleceğe yürümek mümkün olmaktadır. Bu durum vergileme açısından düşünüldüğünde eğitimli çocukların birer mükellef olduğunda devletin devamlılığı için vergi alınması gerektiğini bilmesi finansal açıdan devleti güçlendirmektedir.

Üniversite öğrencileri ile yapılan başka bir ankette ise verginin bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünenlerin oranı %67,6'dır. Vergi ödemenin toplum yararına olduğunu düşünenlerin oran ise %90,6 ile yüksek bir oran sergilemektedir. Bu durum ankete katılan üniversite öğrencilerinde güçlü bir vergi uyumu, vergi bilinci ve vergi ahlakı olduğunu göstermektedir (Sağlam, 2013; 325-326). Eğitim düzeyi yükselen bireyler vergiye karşı bakış açılarını olumlu yönde değiştirmekte ve verginin neden alındığı konusuna hâkim olabilmektedir. Bu oranların yüksek olmasının sebebini, yukarıdaki ilköğretim öğrencileri anketi ile karşılaştırıldığında eğitim düzeyi olduğu söylenebilmektedir. Bu konu ile ilgili yapılan başka bir ankette ilköğretim mezunu mükelleflerin ödedikleri verginin nereye harcandığı konusundaki duyarlılıkları %39,8 iken eğitim seviyesi yükseldikçe lise mezunlarında %42,7, üniversite mezunlarında %45,2 ve lisansüstü mezunlarda ise %69,2 olarak gözlemlenmektedir (Çelikkaya ve Gürbüz, 2008; 41). Eğitimli mükellefler ödedikleri vergilerin hangi kamu harcamalarına dönüştüğü konusunda devleti sorguladığından bir çeşit denetim mekanizması da oluşturmaktadır. Devlet, vergi topladığı mükellefin kendisinin tutarlı ve dürüst olmadığı, mükelleflerin refahını arttırıcı harcamalar yapmadığı kanısına varması halinde vergiye karşı gönüllü uyumun azalacağını bildiğinden vergileri olabildiğince verimli kullanmaya çalışmaktadır.

Başka bir anket çalışması ise Peacock ve Wiseman'ın Sıçrama Hipotezi ile ilgili sorular bulundurmaktadır. Sıçrama Hipotezine göre devlet olağanüstü dönemlerde vergi oranlarını arttırarak veya yeni vergiler koyarak harcamaların

finansmanını sağlamaya çalışmaktadır. Fakat olağanüstü dönem geçtiğinde elde edilen bu gelirden vazgeçmeyerek vergileri olağanüstü dönemdeki gibi toplamaktadır. Yapılan ankette ilköğretim mezunu olan mükelleflerin olağanüstü dönemlerde yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarının yükseltilmesi durumunu lise ve üniversite düzeyindeki mükelleflere oranla daha fazla tepki gösterdiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca ilköğretim ve üniversite mezunlarının olağanüstü dönem ortadan kalktıktan sonra verginin kaldırılması veya düşürülmesi gerektiğine olan inançlarının, lise mezunu yükümlülere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmektedir (İpek ve Kaynar, 2009; 128). Mükellefler, oylama vb. sorumlulukların vatandaşlık görevi olduğunu kabul ederken nadiren vergilendirmeyi bu şekilde düşünmektedir. (Kornhauser, 2007; 164). Olağanüstü dönemlerde alınan bu vergilerin aslında bir vatandaşlık görevi olarak görülmesi yukarıda değinilen eğitim seviyesinin artmasına ve eğitim seviyesi arttıkça vergilerin neden alındığı konusunda mükelleflerin bilinçlenmesine bağlı olmaktadır. Buradan hareketle ilköğretim mezunlarının da olağanüstü dönemde alınan vergilere tepki vermesi ve yüksek lisans mezunlarının doğal karşılaması diğer faktörler göz ardı edildiğinde eğitim ile oluşan vergi bilinciyle ilgilidir.

2.1.4.Ailevi ve Medeni Durumu

Aile bağlarının kuvvetli olduğu ataerkil toplumlarda, aileye olan sorumluluğun devlete olan sorumluluktan ağır basması sonucu geliri düşük olan birey vergiye karşı uyum problemi yaşayabilmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 167). Ayrıca aynı vergi diliminde yer alan iki mükelleften aynı tepkileri beklemek pek gerçeğe uygun değildir. Çünkü mükelleflerin bakmakla yükümlü oldukları kişi sayıları mükelleflerin tutum ve davranışlarını farklılaştırmaktadır. Bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı fazla olan mükellef, daha az kişiye bakmakla yükümlü olan mükellefe göre vergiyi yükünü daha fazla hissederek daha fazla uyumsuzluk göstermektedir (Çataloluk, 2008; 217) . Vergisel düzenlemeler yapılırken mükelleflerin aile ölçeği göz ardı edilmemesi mükellefin olumsuz tepkilerini azaltmaktadır (Demirtaş, 2017;

19). Önemli olan ailenin toplam geliri değildir. Kişi başına düşen gelirin ailedeki bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığıdır (Hellaç, 2017; 82).

Mükellefin vergiye karşı tepkilerini etkileyen bir başka faktör ise mükellefin medeni durumudur. Bu açıdan değerlendirildiğinde bağlılık hissi evli mükelleflerde daha fazla olduğundan bu bağlılığı devletle aralarındaki ilişkiye de yansıtarak bekâr yükümlülere göre çok büyük bir fark olmasa da vergiye uyumları daha fazladır (İpek ve Kaynar, 2009; 128). Boşanmış mükellefler değerlendirildiğinde ise en düşük vergi uyumuna sahip oldukları görülmektedir. Belki alaycı oldukları ya da boşanma sonucu daha alaycı hale geldikleri için uyumsuzlukları daha fazladır (Torgler vd. 2007; 29). Manevi açıdan olay bu şekilde değerlendirilirken maddi açıdan bekâr bir mükellefin evlenmesi sonucunda kişi başına düşen harcanabilir geliri azaldığından vergilere karşı uyum sorunu yaşayabilmektedir.

Başka bir alt başlık açmayarak cinsiyet faktörüne de kısaca bu başlık altında değinilmektedir. Dünya genelinde yapılan araştırmalarda kadınların erkeklere göre daha yüksek oranlarda vergi ahlakı ve vergi uyumuna sahip olduğu görülmektedir (Yurdakul, 2013; 22). Bu durum kadınların erkeklere oranla daha temkinli olmaları sonucu daha çok risk almaktan kaçınmalarına ve daha çok ahlaki değerlere sahip olmalarına bağlanmaktadır (Bilgin, 2011; 185). Kısacası erkekler kadınlara oranla vergiye karşı daha fazla olumsuz tutum ve davranış sergilemektedir.

2.1.5.Vergi Ödeme Gücü ve Bireysel Vergi Yükü

Kişisel vergi yükü olarak da adlandırılan bireysel vergi yükü, belli bir dönemde mükellefin ödediği vergilerin yine mükellefin gelirine olan oranıdır (Şen ve Sağbaş, 2020; 309). Mükellefin ekonomik ve kişisel durumunun birlikte değerlendirilerek vergilendirilmesi olarak tanımlanan ödeme gücü ise Anayasamızın

73/1 maddesinde yer verilerek yasal bir boyut kazanmaktadır. Vergiler dolaylı ve dolaysız ayrımı kapsamında değerlendirildiğinde ödeme gücünü dikkate almayarak vergilendirilmesi söz konusu olan dolaysız vergiler mükelleflerin üzerindeki vergi yükünü arttıracağından mükellefin vergi psikolojisini olumsuz etkileyerek vergiye uyumu azaltmaktadır. Bireysel vergi yükünün hafiflemesi açısından ödeme gücünün dikkate alınması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Ödeme gücü kapsamında devlet gelirinin bir kısmından vazgeçmiş gibi düşünülse de aslında bu durum tam tersidir. Mükellefin ödeme gücüne göre vergilendirilmesi söz konusu olmadığında üzerinde hissettiği vergi yükü artacağından vergi uyumu düşecek, tutum ve davranışları olumsuz etkilenecektir. Bu da kaçakçılık ve kaçınma gibi devlete gelir kaybettirecek faaliyetlere başvurması demektir. Sonuçta gelinen noktada devlet ödeme gücü kapsamında vazgeçtiğinden daha büyük gelir kaybı yaşatacaktır.

Mükellefin elde ettiği her gelir ödeme gücü ilkesi uygulanacak gelir kapsamında yer almamaktadır. Devlet gelirlerini koruyabilmek adına her geliri ödeme gücü kapsamında değerlendirmektedir. Gelirin vergi ödeme gücü açısından değerlendirilebilmesi için sürekli olarak bir kaynaktan elde edilmesinin yanı sıra mükellefin servetindeki her türlü artışı da kapsayacak biçimde düşünülmesi gereklidir. Çünkü servette en az gelir kadar mükellefin ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Öte yandan bir kesim maliyeci harcamaların ödeme gücünü daha sağlıklı bir şekilde gösterdiğini düşünmektedir (Aktan ve Çoban, 2012; 202-203). Bir taraf seçerek diğer tarafın yanlış düşündüğünü söylemek yanlış olmaktadır. Mükellef gelirini eksik beyan ederek kendini asgari sınırda gösterdiğinde bu durum harcamalarından anlaşılabilmektedir. Kısacası gelir servet ve harcama bir bütün halinde değerlendirilerek mükellefin ödeme gücüne ulaşılması daha sağlıklı sonuçlar vermektedir.

Diğer taraftan istisna, muafiyet ve indirimlerin kapsamı ve oranı çok iyi ayarlanarak kapsam dışında kalan mükelleflerin küstürülmemesi gerekmektedir.

Ödeme gücü ilkesinin hemen hemen aynı gelire sahip mükelleflerin ödediği vergiler arasında ciddi farklar yaratması vergisini fazla ödeyen mükellef açısından vergiye uyumsuzlukla sonuçlanabilmektedir. Örneğin ödeme gücüne ulaşmada kullanılan ayırma prensibi kapsamında emek ve sermaye geliri elde eden iki mükelleften emek geliri elde edenden az vergi alınırken sermeye geliri elde edenden mükellefinden fazla vergi alınması sonucunda mükellefinin vergi psikolojisi olumsuz etkilenerek vergi uyumu azalacak ve kayıt dışı ekonomiye başvurma olasılığı artacaktır.

2.1.6.Mükelleflerin Diğer Mükellefler Hakkındaki Görüşleri

Mükellefin diğer mükellefler hakkındaki görüşleri ve görüşlerinin onun hayatına yansıması onları ne denli önemsediğine göre değişiklik göstermektedir. Toplumsal kuralları önemseyip utanç, suçluluk vb. duygulara da sahipse söz konusu mükellefin vergi ahlakı yüksek olmaktadır (Çevik, 2012; 270). Bu da beraberinde vergi ahlakı ve vergi bilinci, vergi uyumu vb. faktörlerin yüksek mükelleflerin oluşturduğu toplumlarda vergi ödevini yerine getiren mükelleflerin vergi ödevini yerine getirmeyen mükellefleri etkilemesi, vergi ahlakı, vergi bilinci vb. faktörlerin düşük olduğu toplumlarda ise bu durumun tam tersi bir şekilde gerçekleşmesi ile sonuçlanmaktadır (Sofracı ve Güney, 2017; 164).

Toplumu oluşturan bireyler sosyal etkileşim kurduğu grubu içerisinde kendine yakın hissettiği ya da kendine idol olarak seçtiği insanların davranışlarını taklit etmeye çalışmaktadır. Bu durum vergilendirme açısından da bu şekilde olmaktadır. Mükellefin sosyal etkileşim içerisinde olduğu grup içerisinde vergi uyumsuzluğu mevcutsa ve onaylanıyorsa mükellefinde yüksek bir vergi uyumunda olmasını beklemek hayal kırıklığı yaratmaktadır (Serim, 2015; 153-154). Mükellefin sosyal etkileşim kurduğu grupta diğer mükellefler vergilerini zamanında ve tam ödüyor bir de üzerine kaçınma ve kaçakçılık gibi olumsuz davranışlar onaylanmıyorsa

mükellefinde belki dışlanma korkusundan belki de vicdani olarak vergi uyumu yüksek olmaktadır.

Bazı kişiler kendilerini hep başkalarıyla kıyaslar niteliktedir. Bu bazen gelirleri ve harcamaları bazen de eğitimleri şeklinde farklılık gösterebilmektedir. Kendini geliri açısından kıyaslayan mükellef gelirinin daha az olduğu kanısına varacak olursak vergi ödeme konusundaki uyumunun azalması olasıdır (Bilgin, 2011; 177). Mükellef diğer mükellefe göre ödeme gücünün düşük olduğunu ve vergi dışı kalması gerektiğine kendini öyle inandırmaktadır ki bu da vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumsuz yönde arttırmasını haklı görmesine sebep olmaktadır. Oysa mükellefin atladığı nokta, ödeme gücünde esas alınan mükelleflerin diğer mükelleflere göre olan durumu değil, ekonomik ve kişisel durumudur. Ayrıca mükellefin atladığı diğer nokta da gelir ve servet unsuru fazla olan mükellef az olana oranla daha fazla vergilendirilmektedir.

2.1.7.Devlete Olan Bağlılık

Devlete olan bağlılık ile vergi uyumu, vergi ahlakı ve vergi kültürü gibi konular arasında doğru orantı mevcut iken kaçakçılık vb. olumsuz tutum ve davranışlar ile ters orantı mevcuttur. Üniversite öğrencilerinin vergiye bakış açılarının ve öğrencilerin vergi ahlaklarını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bir anket sonucunda devletine güvendiğini belirten öğrenciler ile vatandaşlık bilinci yüksek olan öğrencilerin yüksek vergi ahlakına sahip öğrenciler oldukları tespit edilmektedir (Şahbaz ve Saruç, 2011; 80). Bu ve bunun gibi yapılan pek çok anketin sonucunda devlete olan bağlılığın mükellefleri olumlu etkilediği yönünde ortak bir kanıya varılmasına sebep olmaktadır.

Devlet vergileri cebrilik ile yani zora dayalı olarak aldığından vergilendirme açısından gücü elinde bulunduran taraftır. Mükellef ve devlet arasındaki güven ve güç ilişkisinin dengeli bir şekilde yürümesi için mükellefin güven konusunda rolünü ihmal etmesek de devletin güveni tesis etmekte daha somut bir rolü olduğu söylenebilir (Baloğlu ve Susam, 2020; 154). Bu kapsamda mükelleflerin devlete büyük bir sadakatle bağlı olarak gönüllü vergi vermesi devletin siyasi, demokratik, hukuki ve ekonomik her konuda olabildiğince aktif olmasına bağlıdır. Örneğin devletin demokratik olmadığı hissi oluşması mükelleflerin devleti ve uygulamalarını kabul etmemesi sonucunu doğurmaktadır (Hellaç, 2017; 80). Devlete olan bağlılığın azalması vergi gelirlerinde bir azalmaya sebep olarak malî konularda devleti zayıflatmaktadır (Çataloluk, 2008; 219). Malî konularda zayıflayan devlet sunması gereken mal ve hizmetleri hiç ya da olması gerektiği kalitede sunamayacaktır. Tepkiler daha da artacak ve huzur ortamı bozulacaktır. Bu sebepten dolayı güçlü bir devlet için güçlü bir vergi sistemi ve güçlü bir vergi sistemi için ise devlete olan güvenin artması şeklinde bir denklem kurulabilmektedir.

2.1.8.Siyasi İktidara Bakışı Açısı

Siyasal iktidara bakış açısı, her bireyin siyasal iktidarla ilgili düşünceleri farklı olduğundan farklı değişkenler çerçevesinde değişiklik göstermektedir. Örneğin bireyler, siyasi görüşüne uygun olan iktidarın tüm açıklarını kapatırken siyasi görüşlerine uygun olmayan iktidarın ise olumlu faaliyetlerini dahi göz ardı etme eğiliminde olabilmektedir. Bu durum da vergi ile ilgili davranışları açısından tehlike yaratabilmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 165-166). Siyasi görüşüne uygun olmayan bir iktidar varsa mükellef vergi ile ilgili tutum ve davranışlarını olumsuz yönde değiştirerek vergiden kaçınma ve kaçakçılık faaliyetlerine başvurabilmektedir. Bu durumun boyutu mükellefin demokrasiye verdiği önem ile ilgilidir. Demokrasiye önem veren mükellefin önem vermeyen mükellefe göre vergi uyumunun daha yüksek olduğu görülmektedir (Bilgin 2011; 184). Demokrasiye inanan ve önem veren mükellefler herkesin oyunu dürüstçe kullandığını ve çıkan sonuç kendi ideolojisini

yansıtmasa bile çoğunluğun bunu istediğini düşünerek saygı göstermektedir. Bu tip mükellefler başka bir partiyi desteklese bile vergi ile ilgili ödevlerini uyum içerisinde yerine getirmeye devam etmektedir. Öte yandan kanunsuz vergi olmadığından ve vergi kanunlarının da ülkemizde meclis tarafından yapıldığı düşünüldüğünde demokrasiye önem veren mükellefler desteklediği siyasi iktidar başta olduğunda kendi seçtikleri milletvekillerinin vergi kanunları çıkarması dolayısıyla bu duruma kendilerinin yön verdiğini düşünerek uyum göstermektedir.

2.1.9.Vergi Sisteminin Adil Olmadığı İnancı

Adaletsiz vergilendirme, toplumlarda tarihsel süreçte çeşitli reflekslerle karşılık bulmuştur. Adaletsiz ve keyfi vergiler karşısında toplumlar aktif ve pasif vergi direncinde bulunmuşlardır (Doğan ve Coşkun, 2022; 29). Adil bir vergi sisteminde tek bir vergi oranı ve objektiflik bulunmamaktadır. Kişinin içinde bulunduğu subjektif durumlar da dikkate alınarak vergileme yapılmalıdır. Burada kast edilen subjektif durumlar kişinin medeni hali, çocuk sayısı, engelinin olup olmadığı vb. durumlardır. Kişi başına düşen harcanabilir geliri aynı olmayan mükelleflerin aynı vergilendirilmesi durumunda vergide adaletten bahsedilememektedir. Adil olmayan bir vergilendirmeye tabi tutulan mükellefler vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergilemeye başlamaktadır. Adil bir vergi sistemi oluşturabilmek için ödeme gücü yaklaşımına göre vergilendirilme yapılmalıdır (Aydın, 2021; 519).

Vergilemede yatay ve dikey adaletin sağlanması gerekmektedir. Yatay adalet aynı ödeme gücüne sahip bireylerin aynı oranda vergilendirilmesini ifade ederken dikey adalet ise yukarıdaki örnek gibi farklı vergilendirme gücüne sahip bireylerin farklı vergilendirilmesini ifade etmektedir (Tekin, 2021; 17). Dikkat edilirse tanımlarda aynı gelire sahip kimseler ifadesi kullanılmayarak ödeme gücü terimi kullanılmaktadır. Tıpkı Anayasanın 73/1 maddesinde ‘’Herkes ödeme gücü doğrultusunda vergi vermekle yükümlüdür.’’ hükmünde olduğu gibi. Bu noktada

dolaylı dolaysız vergi ayrımı gündeme gelmektedir. Ödeme gücü doğrultusunda yani subjektif vergilendirme ve artan oranlılık dolaysız vergilerde mevcutken dolaylı vergiler objektif ve düz oranlılık mevcuttur. Bir ülkenin vergi sisteminin adaletli bir şekilde yürütülebilmesi için etkinliğin yanı sıra dolaylı ve dolaysız vergilerin bileşimi çok iyi ayarlanması gerekmektedir.

2.1.10.Kamu Hizmetlerinin Mükellef Tercihleriyle Örtüşmesi ve Kamu Gelirlerinin Etkin Kullanımı

Devletlerin en temel görevi halkına gerekli olan hizmetleri sunmasıdır. Devletler bu hizmetleri yerine getirirken finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu finansman kaynakları ülkelere göre farklılık göstermekte olup Türkiye için değerlendirildiğinde en önemli finansman kaynağının vergiler olduğu görülmektedir. Vergilerin karşılıksız olması sebebi ile mükellefler gönüllü ödeme konusunda sorunlar yaşayabilmektedir. Bu nedenle toplanan vergilerin sunulan kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi mükelleflerin vergilerini ödemeleri konusundaki uyumlarını arttırmaktadır (Serim, 2015; 144). Ayrıca vergilerin kabul görmesi mükelleflerin ne denli kamu hizmetlerinden yararlandığına da bağlı olmaktadır (Çataloluk, 2008; 219). Mükelleflerin tercihleriyle örtüşen kamu hizmetlerinden yararlanma oranı arttıkça ödediği verginin yine kendisi için kullanılacağına inancı artacağından vergiye gönüllü uyumları da artmaktadır.

Vergi psikolojisi içerisinde yer alan vergi algılaması mükelleflerin vergiye bakışını yansıtmaktadır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005; 126). Günümüzde vergilerde faydalanma ilkesi geçerli olmasa da mükellefler içten içe ödedikleri vergilerin karşılığında devletin hizmet sunmasını beklemekte ve bu şekilde algılamaları onların vergiye uyumlarını kolaylaştırmaktadır. Devlet tarafından sunulan kamu hizmetleri mükellef tercihleri ile örtüşmezse istenilen vergi kapasitesine ulaşmak devlet için artık olduğundan daha zor hale gelecek ve devleti gelir kaybına uğratan mükellefin vergiye

karşı olumsuz tutum ve davranışlarda bulunması ile sonuçlanacaktır. İstediği gelirleri elde edemeyip gerekli hizmetleri ve yatırımları yapamayan devletler ise geri kalmışlığa mahkûmdur. Vergilerle elde edemediği finansman kaynağını borçlanarak gelir elde etmeye çalışsalar da bağlı krediler gibi borçlanma seçeneklerini seçtiklerinde başka ülkeleri kalkındırmaktan öte gidemeyeceklerdir. Genelde kredilerin şartları ağır olmaktadır. Ayrıca faiz unsuru da göz önüne alındığında ülkemiz gibi döviz kuru dengesiz olup sürekli yukarı doğru ivmelenen ülkeler borçlarına her geçen gün borç eklemektedirler. Bu şekilde de ülkeler için bir gelişme söz konusu olamamaktadır.

Şehirler bazında değerlendirildiğinde kamu hizmetlerinin tercihleri ile daha fazla örtüşen yani daha fazla yararlanılan şehirlerdeki mükelleflerin daha az yararlanan yerlerde yaşayan mükelleflere oranla daha fazla vergi uyumuna sahip oldukları görülmektedir (Ömürbek vd. 2007; 111). Bir tablo yardımı ile bu duruma örnek vermek gerekirse;

Tablo2: 2021 Aralık Ayı İller Bazında Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilatı (Kümülatif)

İller	**Tahakkuk Eden Vergi**	**Tahsil Edilen Vergi**	**%**
Hakkâri	836.514	361.358	43,2
Şırnak	1.007.929	311.336	30,9
Mardin	2.582.169	562.560	21,8
Kilis	1.580.462	297.190	18,8
Kocaeli	122.063.385	110.223.189	90,3
Mersin	31.921.825	27.601.103	86,5
İstanbul	641.176.543	518.835.136	80,9
Çanakkale	4.817.098	3.850.305	79,9

Kaynak: (https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyle-tahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019 Erişim: 18.10.2022)

Yukarıdaki tabloda görülen engebesi yüksek ve sınır şehirleri olan Hakkâri, Şırnak, Mardin ve Kilis gelişimi geri kalmış şehirlerdir. Geri kalmıştan kasıt coğrafyası engebeli olduğundan ulaşımı zayıf, sınır bölgesi olduğundan mükelleflerin güvenlikleri tehlikede, sanayisi gelişmemiş şehirlerdir. Bunlara bağlı olarak nüfus olarak da az nüfusludurlar. Örneğin Hakkâri'de kış ayında doğum yapan bir kadının hastaneye ulaşım çabası haberlerde görülmektedir. Mükellef kamu hizmetlere kolay ulaşamadığı, arzuladığı nitelikte ve miktarda olmadığı kısacası tercihleri ile örtüşmediğinden devletin vergi toplama oranları %50'nin de altındadır. İstanbul, Mersin, Kocaeli ve Çanakkale gibi liman şehirlerine baktığımızda bu oranın oldukça yüksek olduğunu görmektedir. Mükellefe sunulan kamu hizmetleri oldukça iyi nitelikte ve miktardadır. Ulaşım oldukça gelişmiş ve güvenlik ile ilgili hiçbir problemin olmaması beraberinde yatırımcıyı çekmekte, sanayisini geliştirmekte ve istihdam imkânı sunmaktadır. Mükellefin tercihleri diğer şehirdeki mükelleflere göre kamu hizmetleriyle daha çok örtüşmektedir. Bu durum da vergi uyumunu arttırmaktadır.

Bu noktada devlete düşen şeffaf ve dürüst bir yönetimdir (Uyanık, 2019; 359). Mükellefler vergileriyle finanse edilen projeler hakkında devlet tarafından şeffaflıkla bilgilendirildiğinde geri dönüş alan mükellefin vergiye karşı gönüllü uyum düzeyinin artması kaçınılmazdır (Abdul-Razak ve Adafula, 2013; 56). Devlet kaynakları etkin, verimli ve ekonomik şekilde elde edip yine bu şekilde kullanmalıdır. Kamu harcamalarında etkinlik sağlanabilmesi ve özellikle kamu yatırımlarının ekonomik kalkınma fonksiyonunu yerine getirebilmesi için yatırımlardan yüksek verimliliğin sağlanmasına bağlıdır (Saygın vd. 2015; 25). Bunun mükellefler tarafından tespiti için yapılan malî işlemlerin kamuoyuna açık ve anlaşılır olması gibi vergilendirme ilkelerine uyulması şarttır. Mükellef ödediği verginin etkin, verimli ve ekonomik şekilde kullanıldığına inanıp inanmadığını ise oyları ile belli etmektedir

(Bağdigen ve Erdoğan, 2010; 113-114). Bu noktada karşımıza daha önce de bahsettiğimiz vergilendirmenin siyasi sınırı çıkmaktadır. Mükellefler ödedikleri vergiyi devletin sunduğu mal ve hizmetten yüksek görürlerse ya da bu vergilerin ihtiyaçları dışında başka yerlere harcandığı veya harcanmayıp bürokratların şahsi işleri için kasalarına girdiği kanaatine varırlarsa oylarını aynı iktidara vermekten vazgeçerek başka bir partiye oy vererek tepkilerini açıkça belli etmeleri beklenmektedir.

2.1.11.Vergi Bilinci

Vergi bilinci konusunda öncelikle genel anlamda bilinç kısaca ele alınmaktadır. Bilinç aslidir. Bilinç olmadan yaşamın bir anlamı olmazdı. Bilincin duygular, duyumlar, düşünceler ve algılar gibi hepsi nöral aktivite, dikkat ve konsantrasyon seviyelerinde deneyimlenen farklı biçimleri vardır (Demir, 2013; 3-4). Bizi ilgilendiren bilinç vergisel anlamdaki bilinçtir. Genel anlamda bilinçte bahsedildiği gibi bilinç olmadan yaşamın anlamı olmayacağı gibi vergi bilinci olmadan da mükellef için verginin bir anlamı olmamaktadır. Mükellef vergi bilincine sahip değilse vergi ile ilgili problemler yaşamaktadır. Vergi farkındalığı olmayan bir mükellefin vergi bilincinden söz etmek mümkün değildir. Vergi farkındalığı, mükellefin malî bilgisinin varlığı ve mevzuatı takip etmesini ifade etmektedir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012; 121). Vergi bilinci ise mükellefin kamu hizmetlerinin sunulmasında verginin rolünün önemini fakında olup vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmede istekli olmasına denilmektedir. Ayrıca her bir mükellefin davranışı vergi bilincinin oluşumuna katkı sağlamakla birlikte bireysel bir konu olmaktan çok toplumsal nitelik taşımaktadır (Akdoğan, 2020; 192-193). Toplumun genel olarak vergi bilinci yüksekse vergi gayreti ile vergi kapasitesi arasındaki makas fazla açılmayarak buna bağlı olarak kayıt dışı ekonomi de düşük oranlarda seyretmiş olmaktadır. Vergi bilinci gelişmemiş yani düşük toplumda mükellefler vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmek istemeyip kayıt dışı ekonominin artışına sebep olmaktadır. Vergi bilinci, bir toplumun gelişmesi açısından önem taşıyan bir vatandaşlık duygusudur (Cansız, 2006; 125). Çünkü yeterli miktarda vergi toplayamayan devletin

yapacağı kamu harcamalarını yerin getirirken finansman sorunu yaşayacağını ve bu sorun yüzünden gelişmesinin tamamlayamayarak geri kalması bir vatandaşlık suçu gibi değerlendirilmesi gerektiğinden vergi bilinci de vatandaşlık duygusudur.

Ülkesindeki vergi bilincini geliştirmek isteyen devlet yukarıda da bahsettiğimiz gibi şeffaf ve açık olmalıdır. Mükellef bu durum sayesinde ödediği vergi ve kamu hizmetleri arasında bağlantı kurduğunda vergi bilinci gelişecek ve vergi ödeme konusunda isteği artacaktır. Yukarıda vergilerin özelliklerinden bahsedilirken üzerinde durulan bir kavram olan vergilerin karşılıksız oluşundan dolayı mükelleflere verginin karşılığını benimsetmek oldukça güçtür. Mükellef ödediği vergi ile devletin hangi mal ve hizmeti gerçekleştirdiğini tam olarak bilememektedir. Ödediği vergiler ile kendisi ve ailesinin sağlık, eğitim, ulaşım vb. hizmetler aldığı konusunda bağlantı kurabilmektedir. Bu da yukarıda bahsedilen vergi algısı ile ilgilidir. Verginin algılanması ve vergi bilinci vergiye karşı tutum ve davranışların belirleyicileri olup ikisi de olumlu yönde gelişmelidir (Sağlam, 2013; 331). Örneğin, mükellefin durumunu en iyi yine mükellef bileceğinden modern vergicilik beyan usulünün gelişimini desteklemektedir. Bu noktada doğru beyanname vermek vergi bilincinin gelişmesi ile doğrudan bağlantılıdır (Sürmen ve Yusuf'tan aktaran Buyrukoğlu ve Erasa, 2012; 121). Çünkü vergi bilinci gelişmemiş mükellef beyanlarını yanlış veya eksik yapacağından devlete gelir kaybı yaşatacaktır.

Mükelleflerin vergi bilincinin geliştirilmesi amacıyla daha çok seminer, yayın, konferans vb. eğitimlerin yapılması gerekmektedir (Aliçavuşoğlu, 2016; 67). Eğitimin yanı sıra kültür seviyesinin arttırılması, yine bahsettiğimiz gibi devletin kamuoyuna karşı şeffaf olması, vergi ödevini yerine getirmeyenlerin cezalandırılması ve bu cezaların ağır olması vergi bilincini olumlu etkilerken; bu cezaların devlet tarafından çıkarılan vergi aflarıyla sık sık tamamının ya da bir kısmının silinmesi vergi bilincini olumsuz etkilemektedir (Özdemir, 2015; 183). Tüm bunlara ek olarak

ülkemizde oldukça düşük olan vergi denetim oranlarının da arttırılması vergilerini düzenli ödeyen mükellefin vergi konusundaki isteğini yani vergi bilincini arttıracaktır.

2.1.12.Vergi Kültürü

Kültür için pek çok tanım yapılmış olup en yalın şekli ile bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır (Varış'dan aktaran Ültanır, 2003;292). Kültür dil, din, ırk, yaşanılan coğrafya vb. insan ve çevresinden kaynaklı her şeyden etkilenmekte ve dolayısıyla da çeşitlilik göstermektedir (Özdemir, 2015; 176).

Vergi kültürü, toplumun vergi DNA'sı başlığı altında ele almaktadırlar. Buradaki DNA biyolojide insanın yapı taşı olduğu gibi maliyede de mükelleflerin vergi yapısı anlamında kullanılmaktadır. Vergi kültürü kısaca "toplumu oluşturan bireylerin hür vicdanlarında vergi verme gereğini duymaları" şeklinde tanımlanabilmektedir (Işık, 2009; 852-856). Buradaki vicdan vurgusundan da anlaşılacağı üzere vergi kültürünün şekillenmesinde vergi psikolojisi etkilidir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler devletin sunduğu mal ve hizmetleri beraberinde de gelirlerini etkilemekte olup vergi kültürü de bu değişimlere bağlı olarak yeniden şekillenmektedir (Özdemir, 2015; 185). Vergi kültürü yaşayan bir olgudur. Toplumu oluşturan bireyler doğmakta, büyümekte ve topluma iyi ya da kötü katkıda bulunmaktadır. Vergi kültürü de toplumda zamanla oluştuğu için her birey bu kültürü iyi ya da kötü etkilemektedir. Buradan hareketle her bireyin ve beraberinde farklı bireylerin oluşturduğu toplumların kendine özgü yapıya sahip olmasından kaynaklı vergi kültürü de tek tip olmayıp farklılık arz etmektedir. Buna örnek olarak Ockenfels ve Weimann (1999)'ın aynı ırka, dile ve inanca sahip Doğu ve Batı Almanlar üzerine yaptıkları çalışmada, Batı Almanların Doğu Almanlara göre vergi ahlâkının belirgin bir şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmış ve iki toplum arasında vergi kültürünün farklı olduğu belirtilmiştir. Benzer bir şekilde siyah ve beyaz ırkların vergi ahlâk düzeylerinin farklı olduğunu gösteren araştırmalara rastlamak da mümkündür.

Song ve Yarbrough (1978)'un Amerika Birleşik Devletleri (ABD)' de yaptıkları araştırmaya göre beyazların vergi ahlâk düzeyi %64 iken, siyahların skoru %50'dir (Tosuner ve Demir, 2009; 10). Siyahi mükelleflerin vergi ahlakının düşük olması, ABD'de beyazların geçmişte atalarının yaptığı gibi siyahi vatandaşları köle olarak görmekten vazgeçmedikleri için, siyahi mükelleflerin birçok şekilde gösterdiği tepkilerinin vergilere yansıması olarak düşünebilmektedir.

Vergi kültürü tıpkı genel anlamda kültürde olduğu gibi dinler, ırklar, yaşanılan coğrafya, alınan eğitim vb. pek çok etkene göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Aynı ırktan ya da aynı bölgeden olanların örnekte olduğu gibi vergi kültürü farklı olabilir. Bunun sebebi aynı ırktan olmanın yanı sıra aldığı eğitimin düzeyi, dini, aile değerleri, olaylara bakış açısı vb. etkenlerin farklılık göstererek aynı ırkları farklı etkilemesidir. Bireyler, doğduklarında nasıl bir toplumsal ve kişisel kültüre sahip değillerse, bir vergi kültürüne de sahip değillerdir. Bu kültür zaman içerisinde önce ailede, sonra okul vb. çevreden ardından yaşadığı toplumdan şekillenerek mükellefin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Canbay ve Çetin, 2007; 57).

Vergi kültürünün oluşmasında sadece eğitim yeterli olmasa da eğitimin rolü büyüktür. Eğitim ile birlikte diğer taraf olan devletin de uygulayacağı vergi politikaları etkilidir (Faralyalı, 2008; 1). Vergi kültürü zaman içerisinde şekillenmiş olup yapılacak ani bir değişiklikten olumsuz etkileneceğinden devletin izleyeceği politikalar büyük adımlar yerine küçük adımlar barındırmalıdır. Bunların yanı sıra verginin adil olması, tarafsız olması, vergi yasalarının basit ve anlaşılır olması, istikrarlı olması gerekmektedir (Işık, 2009; 857).

Mükelleflerin vergi kültürüne etki eden faktörlerden biri de siyasi faktördür. Devlete olan bağlılık, devlete olan güven düzeyi, demokrasi düzeyi, siyasi iktidarın

toplumdaki kabul düzeyi siyasi etkenlerdir (Göde ve Gölcek, 2016; 211). Tüm bunlar mükellefin güvenini arttıracak ve verginin neden alındığını anlamasını sağlayacak unsurlardır. Güveni artan ve verginin neden ve ne için alındığını algılayan mükellef kendi hür iradesiyle vergi verecektir ki bu da bizi vergi kültürünün yukarıda yapılan tanımına götürmektedir. Kısacası toplumun vergi kültüründe artış gözlenmektedir. Vergi kültürü artış gösterdikçe vergi gelirleri de artarken vergi kültürü azaldıkça vergi uyumu ve beraberinde vergi gelirleri de azalmaktadır (Işık, 2009; 862-863).

Bir ülkede vergi bilinci ve vergi ahlakının yüksek oluşundan kaynaklı mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmesi beraberinde vergi kültürünü de yükselmektedir (Taytak, 2016; 1940). Vergi kültürünün mükellef psikolojisinde belirleyici olduğu bilindiğinden mükelleflerin tutum ve davranışlarının olumlu şekillenmesinde önemi kabul görmektedir (Şahin, 2016; 62).

2.1.13.Vergi Ahlakı

Sosyal, psikolojik, felsefi vb. pek çok açıdan ele alınabilen geniş bir konu olan ahlak, Kohlberg'e göre bilişsel bir yetenek, bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkelerle örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre iyi-kötü, doğru-yanlış vb. şekilde yargıda bulunması, kararlar alması ve bu doğrultuda davranabilmesidir (Çiftçi, 2003; 50-51). Bu çalışmanın konusu gereği ahlakı malî açıdan ele almış bulunmaktadır. Vergi ahlakı kavramının birden çok tanımı yapılmakla beraber ''Mükelleflerin vergi kanunlarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki tutum ve davranışlarının düzeyidir.'' şeklinde ifade etmek doğru olmaktadır. Vergi ahlakının etkileri ve neticeleri düşünüldüğünde toplumsal boyutunun varlığı söz konusu olmaktadır. Bu sebeple toplumun, bir verginin gerekliliği konusunda bilgilendirilmesi ve yapılan düzenlemelerin temel vergi ilkelerine uygun olması, vergi ahlakının oluşumu bakımından alt yapı niteliği taşımaktadır (Akdoğan, 2020; 193).

Ahlaklı herkes vergi ahlakına da sahip değildir. Hangi din veya mezhepten olursa olsun bireylerin bu dinin gereklerini yerine getiriyor olması aynı tutumu vergi ahlakı konusunda da sergileyeceği anlamı taşımamaktadır. Kısacası bu durumdan çıkarılacak sonuç iyi bir ahlaka sahip olduğunu söyleyen kimselerin bunu sadece din çerçevesinde sürdürdüğü ve sosyo-ekonomik konulara bunu pek yansıtmadığıdır.

Genel anlamda bakıldığında tutum ve davranışları etkileyen pek çok kavram birbiri ile iç içe geçmiş olduğundan diğer kavramlarda olduğu gibi vergi mükellefinin sahip olduğu vergi ahlakının yüksek olması sosyal ve psikolojik pek çok faktör tarafından etkilenmektedir. Hukukun ve devletin yaptırım gücü belli bir seviyeye kadar vergi ahlakını arttırsa da belli seviyelerden sonra vergi ahlakını arttırmak büyük ölçüde söz konusu sosyal ve psikolojik faktörlere bağlıdır (Bilgin, 2011; 169). Örneğin mükellef eğer ödediği verginin devlet tarafından kamu harcamalarının finansmanı için kullanıldığına yani harcamaların kendisine ve ailesine yönelik olduğuna inanırsa vergi ahlakı yükselecektir. Ödediği vergi ile devletin çocuklarına eğitim hizmeti sunduğu düşüncesi mükellefi vergi ödemeye teşvik edecektir. Büyük miktarlarda vergi toplanıp az miktarda hizmet yapılması gibi bir oransızlık söz konusu olursa mükellef devleti yönetenlerin yolsuzluk yaptığı düşüncesine kapılabilmektedir. Toplumun başı olan devletin yolsuzluk yaptığını düşünmesi mükellefin vergi ödememe konusunda kendini haklı görmesine sebep olur ve vergi ödemek istememektedir. Bu durumda farklı yollara başvurabilmekte ve vergi ahlakını düşürmektedir.

Vergi ahlakı üzerine yapılan pek çok araştırma mevcuttur. Bunlardan birkaçına değinmek gerekirse; bölgeler arası farklılık olmadığı ülkelerdeki mükelleflerin medeni halleri incelendiğinde birçok ülkede evli insanların bekârlara göre daha fazla vergi ahlakı olduğu görülmüştür. Ayrıca bir araştırmaya göre de mükelleflerin milli gurura sahip olması vergi ahlakını artırmaktadır. Yine başka bir araştırmaya göre ise gelir dağılımında adalet sağlandıkça vergi ahlakı artmaktadır.

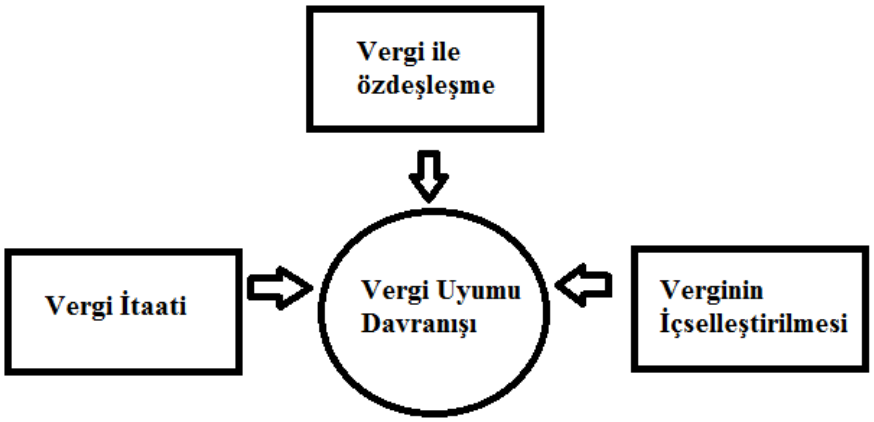
Kadın ve erkekler arasında da bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaya göre de kadınların vergi ahlakı erkeklere göre daha fazladır (Işık, 2009; 861-862). Bu araştırmaların örneklerini çoğaltmak ve farklı açılardan incelemek mümkündür.

2.1.14.Vergi Uyumu

Vergi uyumu, bir zorlama ve baskı olmaksızın vergiyi bir içsel motivasyonla gönüllü ödemek olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 2012; 168). Ahlaki değerler ve sosyal etkileşimler vergiye uyumunu yükseltmede rol oynasa da genellikle ekonomik modeller yaptırımlar sebebiyle mükelleflerin vergiyi ödeyeceği öngörülmektedir (Sour, 2004; 57). Yani vergi uyumu her ne kadar içsel motivasyon olarak tanımlansa da mükellefin dışında dünyada değişen, gelişen faktörler de vergi uyumunu olumlu ya da olumsuz etkilemektedir (Kornhaouser, 2007; 151). Kısacası vergi uyumunu hem kişisel hem de kişisel olmayan faktörler etkiler. Buradan hareketle vergi uyumunu etkileyen faktörleri vergi ve vergi ceza oranları, denetimlerin sıklığı, enflasyonun boyutları, vergi ahlakı, mükellefin devlete olan güveni ve vergi idaresinin etkinliği gibi faktörler tarafından belirlemektedir. Bu faktörler üzerinde değişiklikler yapılarak mükelleflerin vergi uyumları arttırılabilmektedir (Tunçer; 108). Örneğin insanların karşısındaki insana davrandığı gibi, karşısındakinin de aynı şekilde ona davrandığı varsayımıyla vergi dairesi çalışanlarının mükelleflere yönelik pozitif davranışlarına mükelleflerin vergi uyumlarını arttırarak cevap verebileceklerine yönelik kuvvetli sosyo-psikolojik nedenler ileri sürülmüştür (Tunçer; 117). Başka bir örnek daha vermek gerekirse vergi mevzuatının sürekli değiştirilmeyip istikrarlı bir seyir izlemesi ve açık bir şekilde anlaşılabilir olması devlete olan güveni arttıracağından vergi uyumu da artacaktır (Aktan ve Çoban, 2012; 213). Aynı zamanda mükelleflerin yönetimde söz hakkı olması, hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, kayıt dışı ekonominin az miktarlarda oluşu da vergi uyumu üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Torgler vd. 2007; 32).

Vergi uyumu, vergi mükelleflerinin vergi ödeme istekliliği için en kapsayıcı ve tarafsız terimi temsil ederken vergi uyumsuzluğu, bu hatalar kasıtlı olsun ya da olmasın, vergi yükümlülüklerini yerine getirmedeki başarısızlıkları ifade etmektedir (Kirchler ve Wahl, 2010). Örneğin vergi mükellefi vergi beyannamesini doldururken hata yaptığında ya da bilerek isteyerek kaçakçılık yaptığında her iki durumda da motivasyon farklı olsa da sonuç ikisinde de vergi uyumsuzluğudur (Sour, 2004; 45). Modern vergicilik, beyan usulünü desteklediğinden devlet vergileri beyannameler ile en etkin şekilde toplamak için çabalamaktadır. Bu da vergiye uyumunun sağlanması halinde gerçekleşecektir (Aktaş vd. 83). Bunu yaparken mükellefi sıkı denetim ve cezalar kullanarak vergisini doğru beyan etmeye ve ödemeye zorlama yolunu seçebileceği gibi vergi dairesi çalışanları aracılığıyla mükellefe vergi mevzuatı konusunda bilgilendirme yolu da izlenebilmektedir (Serim, 2015; 142). Bu noktada ilk yolu tercih ettiğinde mükellef zorunlu uyuma zorlanacakken ikinci yolda mükellefin gönüllü uyuma daha yatkın olduğu görülecektir. Buradan hareketle vergi uyumu tek tip davranışla gösterilmemektedir.

Şekil 3: Vergi Uyum Davranışı



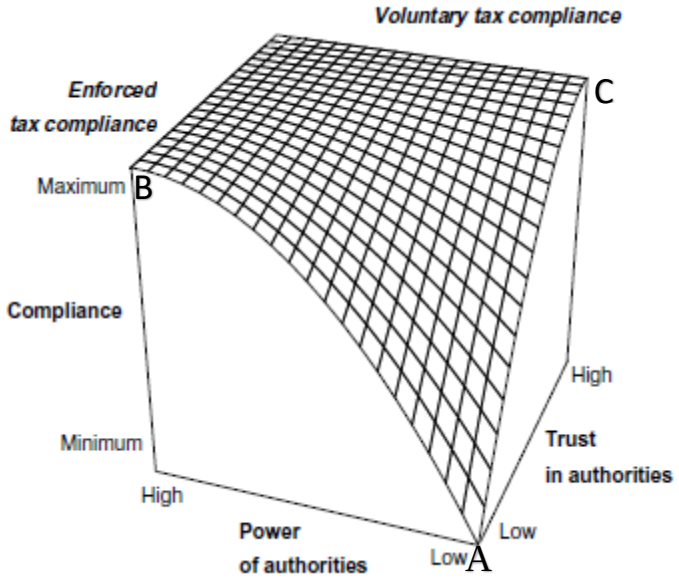
Kaynak: (Kitapçı, 2013; 62)

Şekil 3 incelendiğinde vergi itaati, vergi ile özdeşleşme ve verginin içselleştirilmesi olarak vergi uyum davranışı ortaya çıkmaktadır. Vergi itaati adından da anlaşılacağı üzere devletin mükellefe baskı kurması, yüksek cezalar uygulaması vb. şekillerde ortaya çıkan zorunlu vergi uyumu türüdür. Verginin içselleştirilmesi ise vergi bilincine sahip mükellefin verginin neden ve ne için alındığını bilmesi sonucu vergiye karşı gösterdiği gönüllü uyumdur. Özdeşleşme ise gelişim sürecindeki bireyin, belli bir seviyeye gelene kadar içinde bulunduğu alanın ana tesiri tarafından eğitime tabi tutulması olarak tanımlanmaktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zde%C5%9Fle%C5%9Fme). Buradan hareketle vergi ile özdeşleşme, mükellefin sosyal etkileşim kurduğu çevreden etkilenmesi sonucunda vergi uyumu sergilemesidir. Vergi itaatinde, devletin kuralları yüzünden vergi uyumu gösterilirken vergi ile özdeşleşmede içinde yaşanan toplumun kuralları çerçevesinde vergi uyumu gösterilmektedir.

Vergi uyumu ve devletin rolü şekil 4 yardımı ile incelenmektedir. ‘’ Slippery Slope’’ yani kaygan eğim olarak adlandırılan üç boyutlu bu şekilde devlete olan güven, devletin uyguladığı güç ve gönüllü-zorunlu vergi uyumu ele alınmaktadır. Devlet yetkililerine güvenin düşük olduğu ve yetkililerin gücünün zayıf olduğu durumlarda yani A noktasında mükellefin vergiye uyumu en düşük seviyededir. Mükellefler vergiden kurtulup kendi çıkarlarını maximize etmeye çalışmaktadır. A noktasından B noktasına doğru hareket edildiğinde yetkililere güvenin düşük olduğu koşullarda güç kullanarak vergi uyumunun zorunlu bir şekilde de olsa arttığı görülmektedir. Burada güç kullanmak kavramı kesinlikle şiddet olarak algılanmamalıdır. Denetimlerin sıklaştırılarak ceza oranlarının arttırılması akla gelmelidir. Bu şekilde uyumsuzluğun maliyeti arttığından mükellefler zorunlu da olsa uyum göstermektedir. A noktasından C noktasına doğru şekil üzerinde hareket edildiğinde yani düşük güç koşulları altında devlet yetkililerine olan güven arttırıldığında mükellefler oluşan güvenin sayesinde vergiye gönüllü uyum sağlayacaklardır. En yüksek uyum ise devletin hem güçlü hem de güvenilir bir tavır sergilemesi sonucunda gerçekleşecektir. Güven, güç düşük olduğunda güç ise güven düşük olduğunda önemlidir. Ayrıca güven en üst

seviyedeyken iktidardaki farklılıklar önemli değildir. Vatandaşlar ne olursa olsun kendi payları doğrultusunda katkıda bulunmaktadır (Kirchler vd. 2008; 212-213).

Şekil 4: Kaygan Eğim



Kaynak: (Kirchler vd. 2008; 212)

Tüm bu vergi uyumu çabaları içerisinde tercih edilen mükellefin vergiye gönüllü uyumu olmasıyla beraber her vergi mükelleflerine uyan genel bir vergi uyumsuzluğu çözümü maalesef bulunmamaktadır (Kornhaouser, 2007; 159). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarının sağlanabilmesi için yapılabilecekler şu şekilde maddelenmektedir (Uyanık, 2019; 380-381);

- Mükellefin ödeme gücü ilkesi çerçevesinde vergilendirilmesi ve buna bağlı olarak muafiyet ve istisnaların iyi belirlenmesi,
- Gelir dağılımında adaletin sağlanıldığına mükellefin inancı,
- Vergi oranları azaltılarak mükellefin vergi yükünün hafifletilmesi,
- Uygulanan vergi politikalarının konjonktüre uygun olup etkin bir şekilde işlemesi

- Vergilerin siyasi amaçlar için kullanılmaması,
- Devlet ile mükellef arasındaki güvenin sağlanması,
- Kamu harcamalarının mükellefin tercihleriyle örtüşmesi,
- Kamu harcamalarında verimlilik, etkinlik ve tasarrufun sağlanması
- Kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi için çabalanması,
- Vergi mevzuatının basit ve anlaşılabilir olması,
- Vergi dairesi çalışanlarının yeterli nitelikte ve hoşgörüde olması,

2.2.Kişisel Olmayan Faktörler

Bu başlık altındaki faktörler mükellefin kişisel durumundan kaynaklanmayıp dış faktör olan devletin faaliyetlerinin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Kişisel faktörler kadar çeşitlilik arz etmese de mükellefin tutum ve davranışlarının oluşmasında en az onlar kadar önemli faktörlerdir.

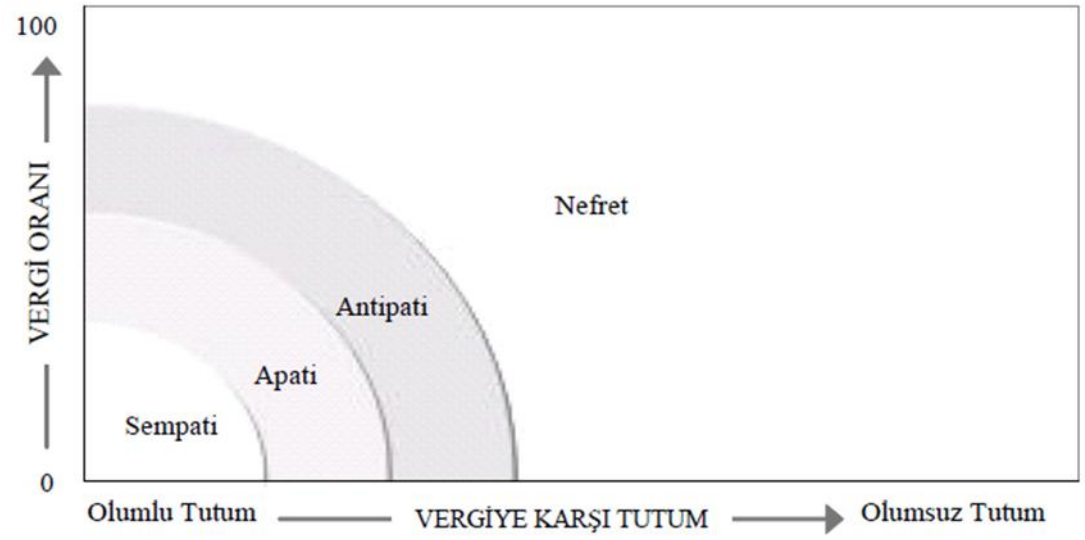
2.2.1.Vergi Oranları

Vergi oranları arttığında mükellefin üzerinde hissettiği vergi yükü de artacağından mükelleflerin vergi karşısındaki olumsuz tutum ve davranışları ile vergi oranları arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Hatırlayacağınız üzere basit bir denklem olan ‘’I=C+S’’ denkleminden yola çıkarak artan vergi yükü geliri azaltarak mükellefi daha az tüketmeye ve daha az tasarruf yapmaya itecektir. Mükellef yeni durumun telafisi için daha çok çalışmaktadır. Gelir etkisi olarak adlandırılan bu olaydan mükellef pek hoşnut olmamaktadır (Gök, 2007; 147). Gelinen bu noktada vergilendirmenin malî sınırı hatırlanmalıdır. Vergi oranlarının artışının, vergi gelirlerinin azalmasına ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaya neden olmaması için vergilerin hangi mükellef grupları üzerinde ve ne oranla arttırıldığı büyük önem arz etmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 169). Bu konuyla ilgili Arthur Laffer vergi

oranlarında yapılacak bir indirimin gelir kaybı yerine hem üretim ve istihdam düzeyini artacağını hem de toplanan vergi gelirlerini yükseleceğini vurgulamaktadır (Şahin, 2016; 57). Yapılan bir anket çalışmasında gelir vergisi tarifesinin ilk diliminden vergilendirilen düşük gelirli mükellefler hariç, tüm mükellef gruplarının gelir düzeyi arttıkça daha yüksek beyanda bulunma eğiliminde oldukları ancak bu eğilimin vergi oranları yükseldikçe azaldığı gözlenmektedir (Çelikkaya ve Gürbüz, 3). Dolayısıyla bu anket sonucu Arthur Laffer'i destekler niteliktedir.

Vergi oranlarındaki belirsizlik ve yüksek marjinal oranlar, yüksek gelirli mükelleflerin gelirlerini doğru beyan etmeyip vergi kaçakçılığını arttırması sonucu toplanan vergi gelirinin azalmasına neden olmaktadır (Muter ve Özcan, 2012; 24). Yüksek gelirli mükelleflerde durum böyleyken düşük gelirli mükelleflerde ise geliri düşük olması sebebi ile her şeyi kabul ederek çalışmayı kabul etmesi bazı işverenlerin bunu kötüye kullanması ile sonuçlanmaktadır. İşveren, çalıştırdığı işçilerin maliyetinden kaçmak için işçinin sigortasını hiç ödememekte ya da primini düşük göstermekle tamamen maliyetten kaçabilmektedir (İlhan, 2007; 8). Tüm bu olaylar yüksek gelirlinin haksız da olsa daha çok gelir elde etmesine düşük gelirlinin ise haksızlığa uğramasına sebep olur. Bu da gelir dağılımında adaleti bozmaktadır. Gelir dağılımında adaletin bozulması ise mükellefi yine başlığımız olan olumsuz tutum ve davranışlara itmektedir.

Şekil 5: Vergiye Karşı Tepkiler



Kaynak:(Saraç vd. 2012;186)

Şekil 5 incelendiğinde vergiye karşı sempati ile başlayan olumlu tutumunun vergi oranlarının artma ile doğru orantılı olarak nefrete kadar gidebilen olumsuz tutuma dönüştüğü görülmektedir. İlk evre olan sempati duyma evresinde vergi oranları çok yüksek olmadığından mükellef vergi yükünü çok fazla hissetmemektedir. Devlet vergi oranlarını herhangi bir sebepten dolayı arttırırsa mükellef ikinci evre olan apati yani ilgisizlik evresine geçmektedir. Mükellefin vergilere karşı ne denli ilgisiz kalacağı demografik faktörlere bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. Ardından bu vergi oranlarının da devlete yetersiz gelmesi sonucu devletin tekrar bir vergi artışına gitmesi mükellefin üzerindeki vergi yükünün mükellefi antipati evresine geçmeye itmektedir. Antipati evresine geçen mükellef vergiden kurtulmanın yolunu tercih ederek devlete gelir kaybı yaşatmaktadır. Eğer devlet istediği gelire ulaşmanın yolunun vergi oranlarını arttırmak olduğu konusunda ısrarcı davranarak yine yeniden vergi oranlarını arttırırsa gelinen evrede artık mükellef vergi yüküne dayanamayacak ve vergilere karşı nefret duygusu geliştirecektir (Saraç vd. 2012; 185-187). İnsanoğlunun nefret ve sevgi duyguları çok güçlü iki duygudur. Devletin sempati evresinde hata yaparak bu sevgiyi kaybetmesi ve hatalarının devamını getirmesi sonucu mükellefin nefretini kazandığında devlet, geri dönülmesi oldukça zor bir

noktaya varmış olacaktır. Vergilere karşı nefret besleyen mükellefler bu nefret ile diğer mükellefleri de zehirleyecek, cesaretlendirecek ve vergi kayıpları büyük boyutlara ulaşacaktır.

2.2.2.Vergi Denetimi ve Ceza Oranları

İnsan topluluklarının bir arada huzur ve refah içinde yaşayabilmeleri için düzen, düzen için de denetim ve denetim sonucuna göre de cezaların varlığı gerekmektedir. Düzenin yapı taşı olan denetim, bir kurumun faaliyetlerinin ve işlemlerinin önceden belirlenen amaçlara ve kurallara uygun gerçekleşip gerçekleşmediğinin belli esaslar çerçevesinde incelenmesi ve bu inceleme sonucunda elde edilen bulguların rapora aktarılması şeklinde tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2013; 56-57). Malî olaylardan ve vergilendirme açısından ele aldığında denetim, sağlık standartlarının denetlenmesi ve trafiğin denetlenmesi gibi birçok açıdan var olan geniş bir konudur.

Vergi denetimi ile ulaşılmak istenilen amaçlar malî, ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasi olmak üzere 5 amaca ayrılmaktadır. Vergi denetiminden beklenen malî amaç, devletin gelir ihtiyacının karşılanması için vergi kayıp ve kaçakların önlenmesinde rol üstlenerek devletin gelir kaybına uğramasını önlemektir. Öte yandan devletin vergi kaybı nedeniyle ihtiyaç duyduğu finansman kaynağı için borçlanmaya gitmesi ve bu nedenle faizlerin artması ekonomide birtakım olumsuz sonuçlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bahsedilen olumsuz sonuçların ve bu sonuçlar sebebi ile ekonomik istikrarsızlığın engellenmesi vergi denetiminin ekonomik amacıdır. Vergi denetiminin sosyal amacı ise, mümkün olduğu kadar bütün mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmesi ve dolayısıyla gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Aksi takdirde, bazı mükelleflerin kayıt dışı kalması hem vergi adaletini bozacak hem de gelir dağılımını vergi kaçıranlar lehine değiştirecektir. Vergi denetiminin hukuki amacı ise özellikle devletin saygınlığını ilgilendirmesi nedeniyle

vergi kanunlarının uygulamasını sağlamaktır (Rakıcı, 2011; 347). Son olarak siyasi amacına değinilirse siyasal iktidarların ekonomi politikalarından sorumlu olması nedeniyle denetimin siyasi amaçlar doğrultusunda çıkar için kullanılmamasının önemi vurgulanmaktadır.

Denetimin uygulanması bakımından ise uygunluk denetimi, performans denetimi, malî denetim, bilgi teknolojisi denetimi, sistem denetimi şeklinde beşli sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir (Bozkurt, 2013; 59). Ayrıca bir başka ayrım şekli de iç ve dış denetimdir. Eğer kurum veya kuruluşun bünyesinde çalışan bir denetim elemanı denetimi gerçekleştiriyorsa iç denetim olarak adlandırılırken kurum veya kuruluş dışından bir denetim elemanının denetimi gerçekleştirmesi dış denetim olarak adlandırılmaktadır.

Vergi denetimi istenilen vergi gelirine ulaşılması açısından önemlidir. Vergi denetim algısına sahip vergi mükellefleri, vergi affının çıkarılacağını bilseler dahi vergi ile ilgili ödevlerini yerine getireceklerini belirtmişlerdir. Buradan hareketle vergi aflarını sık sık uygulamak yerine vergi denetim oranlarının ve etkinliğinin arttırılmasına yoğunlaşılmalıdır (Taytak ve Dalkıran, 2019; 128-129). Vergi denetim oranlarının düşük ve etkinlikten uzak olması, vergi ödevlerini yerine getiren dürüst mükelleflerin vergiye olan uyumlarını zaman içerisinde azaltarak diğer bir grup olan vergi kaçırmaya eğilimli mükelleflere olumsuz tutum ve davranış sergileme konusunda fırsat yaratmaktadır (Dumlupınar ve Yardımcıoğlu, 2015; 4). Vergi denetiminin istenilen etkinliğe ulaşması için kayıp ve kaçaklardan sonra değil önce yapılması gerekmektedir. Bu da düzenli bir denetim sistemi gerektirmektedir. Ülkemiz baz alındığında, vergi denetiminin kayıt dışı işlemler yapıldıktan sonra bir tespit raporu yani geç kalınmış denetim şeklinde olması etkinliği azaltmaktadır. Bu durum mükelleflerin işlemlerini kayıtlı yaparak cezalandırıldıkları gibi yanlış bir düşünceye kapılmalarına neden olmaktadır. Ayrıca vergi denetimiyle ilgilenen kurumun vergi denetimin siyasi amacından sapması sonucu siyasilerin çıkar çatışmasıyla yıpranması

vergi denetiminin hedefine ulaşmasına engel olmaktadır. (Ergen ve Kılınçkaya, 2014; 283-284). Vergi denetimi, vergi idaresinin mükelleflerle en çok karşılıklı etkileşime geçtiği alandır (Bakar ve Gerçek, 2016; 187). Bu şekilde yaşanan bir çıkar çatışması mükellefin siyasi iktidara bakış açısını, vergi idaresinin bağımsızlığını ve adil olduğu inancını değiştirerek mükelleflerin tutum ve davranışlarının olumsuz şekillenmesine neden olmaktadır.

Tablo 3'te 2021 yılı vergi denetimi sonrasında vergi kalemlerinin matrahlarında oluşan farklar ve bu matrah farkından kaynaklanan daha önceden tarh edilemeyen vergiler görülmektedir. Mükelleflere kesilmesi önerilen cezalar ile ilgili sütuna baktığımızda ise tarhı istenen vergilerin üzerinde cezaların önerildiği görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında denetim oranının son beş yılda %2'nin üzerine çıkamadığı görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak vergilendirilecek birçok kaynağımız ve mükellefimiz bulunmaktayken vergi gelirlerimiz vergi kapasitemizin oldukça altında kalmaktadır. Vergi oranlarını arttırmak Laffer Eğrisinde de açıkça görüldüğü üzere bir çözüm değildir. Asıl çözüm, vergi denetim oranlarını ve cezalarını arttırmaktır. Aşağıda da açıkça görüldüğü üzere 2021 yılında %1,68'lik bir denetim oranıyla kesilmesi önerilen ceza miktarları 50.748.840.091 TL gibi önemli bir tutardır.

Tablo 3: 2021 Yılı Vergi Türleri İtibariyle Vergi Denetimi Sonuçları

Vergi Türü	**Bulunan Matrah Farkı (TL)**	**Tarhı İstenilen Vergi Tutarı (TL)**	**Kesilmesi Önerilen Ceza (TL)**
Kurumlar Vergisi	13.656.703.533	2.204.820.413	3.731.255.565
Kurumlar Vergisi Geçici	14.782.985.237	1.828.564.468	3.205.482.648
Gelir Vergisi	1.475.731.859	350.855.986	651.997.300
Gelir Vergisi Geçici	1.327.072.080	125.125.339	188.111.511

Katma Değer Vergisi	18.111.324.007	14.200.486.427	36.033.648.496
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	2.026.210.040	72.225.070	81.969.530
Özel Tüketim Vergisi	1.153.776.145	4.565.751.172	5.914.850.270
Damga Vergisi	6.819.468.797	60.481.169	65.615.764
Gelir Vergisi Stopaj	2.558.795.577	319.254.415	383.774.518
Kurumlar Vergisi Stopaj	3.857.008.241	479.725.132	431.865.086
Diğer Vergiler	521.508.968	25.547.740	60.269.402
Toplam	66.290.584.483	24.232.837.331	50.748.840.091

Kaynak: (https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/04/VDK-2021-Birim-Faaliyet-Raporu.pdf Erişim 20.11.2022)

Tablo 4: Türkiye Genelinde Mükelleflerin İncelenme Oranları

Yıllar	**Mükellef Sayısı**	**İncelenen Mükellef Sayısı**	**İnceleme Oranı**
2017	2.636.370	44.182	% 1,68
2018	2.727.208	44.376	% 1,63
2019	2.813.452	40.763	% 1,45
2020	3.004.329	47.597	% 1,58
2021	3.221.894	54.065	% 1,68

Kaynak: (https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/04/VDK-2021-Birim-Faaliyet-Raporu.pdf Erişim 20.11.2022)

Mükelleflerin her an denetlenebileceklerini bilmeleri yakalanma ihtimallerinin yüksek olduğu düşüncesine kapılmalarına sebep olarak vergi uyumlarını

arttırmaktadır. Mükelleflerin yakalanmaktan korkmaları için gerekli olan ise denetim sonucunda kesilecek cezaların caydırıcı miktarda yüksek olmasıdır (Bay, 2018; 58). Öte yandan bu iki kavramdan ceza oranları genellikle tercih edilen araç olmalıdır. Cezalar bir kanunun basitçe geçirilmesiyle arttırılabilirken, daha yüksek denetim oranları ek kaynaklar gerektirmektedir (Alm, 19). Ayrıca vergi denetim oranları arttırılsa bile kesilecek cezalar caydırıcı olmadıkça yeterli sıçramayı yakalayamamaktadır. Türkiye'deki ''Ekonomik suçun cezası ekonomiktir.'' anlayışı kalkarak vergi kayıplarına sebep olan tutum ve davranışların, ülkenin büyüme ve kalkınma hedefine ulaşmasını engellediği ve ülkeyi geri kalmışlığa sürüklediği için vatana millette ihanet suçlaması gibi çok ağır bir iddianame ile yargılanmaları mükelleflerin kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili düşüncelerini söndürmeye büyük oranda yetecektir.

2.2.3.Vergi Afları

Af kavramı, ceza ve anayasa hukukunda düzenlenen ve ortaya çıkardığı sonuçlar itibariyle sadece hukuki değil; ekonomik, sosyal ve siyasi hayatı etkileyen bir kavramdır (Koç, 2019; 160). Ceza hukukundaki affın yatıştırma amacı çok açıkken vergi affında amaç vergi toplamayı kolaylaştırmaktır. Vergi affıyla eski uygulamaların yol açtığı uyuşmazlıklardan arınmış bir ortam sağlanmaya çalışılmaktadır (Çetin, 2007; 172). Vergi affı kavramının tanımı yapılacak olursa öncelikle vergi hukukunda, vergi kanunlarına karşı gerçekleştirilen eylemlerin vergi kabahat ve suçları olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Vergi kabahatleri vergi ziyaı, birinci ve ikinci derece usulsüzlükler olmak üzere ekonomik suçlar olup vergi idaresi tarafından para cezası olarak cezalandırılmaktadır. Vergi suçları ise kaçakçılık, vergi mahremiyetinin ihlali ve mükellefin özel işlerini yapma suçları olup maddi kaybın yanında kamu düzenini de etkileyen suçlardır. Bu suçlara idari makamlar yerine adli makamlar tarafından genellikle hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmektedir. Vergi affı kavramı bu noktada devreye girmektedir. Vergi afları, vergi suç ve kabahatleri sebebiyle verilen adli ya da idari cezanın Anayasanın 87. maddesine göre Türkiye

Büyük Millet Meclisi (TBMM) üye tam sayısının beşte üçü çoğunluğu sağladığında devletin özel bir kanun aracılığıyla genel ve özel affa karar vererek vergi alacaklarından vazgeçilmesidir (Koç, 2019; 160-162). Buradan hareketle vergi alacağını kısmen veya tamamen sonlandıran vergi aflarının önemli özelliklerinden biri vergi alacağının doğumunda olduğu gibi kanuna dayanmasıdır.

Vergi afları ekonomik, siyasi, malî vs. birçok sebeple uygulanabilmektedir. Vergileme açısından ülkemizdeki aflar incelendiğinde en çok malî ve ekonomik sebeplerle başvurulduğu görülmektedir (Özgüven, 2018; 39). Vergi aflarının sebep farlılıkları bir yana kendi içerisinde kapsam, mükellefiyetin türü, sebep ve uygulama süreleri, sadece vergi aslına uygulanması veya vergi cezası ile zam ve faizlere uygulanması bakımından da farklılık arz ettiği görülmektedir. Tüm bu seçenekler içerisinden nasıl bir af çıkaracağı devletin inisiyatifine kalmışken, vergi aflarının önemli aflardan biri olması nedeniyle Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana vergi affına defalarca başvurulduğu görülmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010; 34). 1929, 1948, 1986 ve 1999 yıllarındaki ekonomik krizler öncesinde, 1928, 1947, 1985, 1998 yıllarında daralan ekonomiyi rahatlatmak amacı ile ve 1974, 2001 ve 2008 yıllarında ekonomik kriz dönemlerinde vergi affına başvurulmuştur (Özkan ve Karadeniz, 2020; 6-7). Vergi afları sonucunda elde edilen gelir incelendiğinde son yıllarda beklenen miktarın üzerine çıktığı saptanmıştır (Hellaç, 2017; 75). Bu noktada kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı hale getirmek için vergi aflarının önem arz ettiği söylenebilmektedir.

Vergi affı, kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı hale getirdiği için bir çıkış yolu olarak görülse de çok sık başvurulduğunda vergi ödevlerini tam ve zamanında gerçekleştiren mükellefin kendine haksızlık yapılmış gibi hissetmesine ve olumsuz düşüncelere kapılmasına neden olarak kayıt dışı ekonomiyi arttırabilmektedir (Bağdigen ve Erdoğan, 2010; 118). Vergi ödevlerini zamanında yerine getiren ve getirmeyen mükelleflerin karşılaştırması dışında vergi affı çıkmadan önce cezalandırılan ve cezasını ödeyen mükellefler ile ödemeyen mükellef arasında da eşitliği bozarak bir

adaletsizlik yaratmaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010; 39). Bu şekilde adaletin es geçilmesi ve mükellefin bunu fark etmesi sonucu devlet vergi affı ile kazanmayı hedeflediğinden daha fazla vergi geliri kaybedebilmektedir. Adaletsiz bir ortamda mükellefler tutum ve davranışlarını olumsuz yönde değiştirerek kayıt dışı ekonomiye yönelebilmektedir.

Vergi aflarından faydalanan mükellefler unutmayalım ki vergiye karşı uyum göstermeyen mükelleflerdir. Vergisel uyumsuzluğu olan mükelleflerin sadece bir kısmı vergi aflarından faydalanmaktadır. Vergi uyumsuzluğu içerinde olup vergi kayıp kaçağına sebep olan mükellef açığa çıkmadıysa gizlenmeye devam edebilmektedir. Bu olayın aksi bir şekilde birkaç kez vergi aflarından faydalanan mükelleflere de rastlamak mümkündür. Bu da vergi afların mükellefleri dürüst davranmaya teşvik etme hedefine ulaşmadığı anlamına gelmektedir (Savaşan, 2006; 150). Kısacası vergi affına karşı tek tip mükellef davranışı yoktur. Affa rağmen hala kendini gizleyen, aftan yararlanan ve bu davranıştan vazgeçen ya da aftan yararlandığı halde tekrar vergi ödemekten kaçınan mükellefler olmak üzere üç tip mükellef gözlemlenmektedir. Ayrıca bu gruba vergisi ödeyip de vergi aflarını gördüğünde ödemekten vazgeçip diğerleri gibi affı bekleyen mükellef grubunu da eklediğimizde aflar karşısında 4 tip mükelleften bahsedebilmek mümkündür.

Vergi aflarının uygulandığı ülkelere gelişmişlik açısından bakacak olursak afların gelişmekte olan ülkelerde daha fazla uygulandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler yukarıda da değinildiği gibi denetim oranlarının yetersiz ve etkinlikten uzak olan ülkeler olması nedeniyle vergilerinin önemli bir kısmını toplayamamaktadırlar (Doğan ve Besen, 2008; 29). Vergi gelirini istediği gibi elde edemeyen gelişmekte olan ülke birtakım zorunlu kamu harcamalarını yerine getirebilmek için borçlanarak borç artı faiz ödemek yerine kısa dönemde vergi aflarına başvurmayı tercih edebilmektedir (Savaşan, 2006; 44). Ayrıca siyasi iktidar seçim dönemlerinde yeniden seçilebilmek için vergi aflarını seçim politikası haline

getirebilmektedir. Kısa dönemde siyasi iktidardakiler kendileri için anı kurtarmış olsalar da uzun dönemde vergi uyumuna zarar vererek iktidardayken kullanabilecekleri geliri azaltmaktadır. (Özgüven, 2018; 40). Vergi ödevini zamanında yerine getiren dürüst mükellefler de uyumsuz mükellefler gibi düşünmeye başlayarak vergi affı çıkacağı düşüncesiyle vergileri ödemeyebilmektedir. Bu da devleti gelir kaybına uğratmaktadır. Oysaki başta belirttiği üzere devlet vergi aflarına vergi toplamayı kolaylaştırıp gelire kavuşma güdüsüyle başvurmaktadır.

Her vergi affı mükellefleri doğru olana yönelteceğine dürüstlükten uzaklaştırmaktadır. Vergi aflarının malî, ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşarak başarılı olabilmesi için, mükellefler tarafından tahmin edilmeyen bir zamanda bir defa olmak kaydıyla uygulanmalı ve mükelleflerin de buna inandırılması gerekmektedir. Af sonrasında vergi denetim ve ceza oranlarının arttırılacak olması affa katılımı artırabilmektedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların olduğu dönemlerde çıkarılan ve mükelleflere ödeme için gerekli zamanın verilmesi, vergi aflarının başarısı için uygun olabilmektedir. (Kargı ve Yüksel, 2010; 41). Ayrıca vergi afları vergi yükünün dengeli dağılımını bozacak nitelikte olmayıp toplumsal barışa hizmet etmesi gerekmektedir (Kaya, 2014; 197). Başarıya ulaşmış bir vergi affı mükelleflerin bir kısmını kayıtlı ekonomiye kazandırarak devlete gelir sağlamaktadır.

Yapılan bir anket çalışmasında mükelleflerin %45'i vergi affının kayıt dışı ekonomiyi önlemede önemli olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu anket çalışmasında eğitim seviyesi yükseldikçe vergi affının kayıt dışı ekonominin kayda alınmasında bir araç olarak kullanılabileceği düşüncesinin üniversite mezunları %47,2'lik bir oran sergilerken yüksek lisans mezunları %48,1'lik bir oran sergileyerek dikkat çekmektedir (Çelikkaya ve Gürbüz; 2008; 38). Bu anketten eğitim seviyesi yükseldikçe vergi aflarının ana sebebinin daha iyi anlaşıldığı ve vergi aflarına olumlu bakıldığı sonucu çıkarabilmektedir.

Kısacası vergi afları konusunda iki ayrı görüşe rastlanmaktadır. Bir kısım vergi aflarını gerekli görürken bir kısım da vergi aflarına sıcak bakmamaktadır. Vergi affı yanlıları, afların toplanan geliri arttırdığı, kayıt dışılığı azalttığı ve kriz dönemlerinde ödevlerini yerine getiremeyen mükellefleri zor durumdan kurtardığı için savunmaktadır (Koç, 2019; 164). Vergi affı karşıtları ise yapılan bu afların vergisini zamanında ödeyen mükellef ile ödemeyen mükellef arasında bir adaletsizlik yaratarak uyum içerisinde olan mükelleflerin de vergi ahlakını ve uyumunu bozacağını böylece devletin kısa vadede gelir elde etmek için yaptığı faaliyetin uzun vadede etkilerinin olumsuz olacağı görüşündedirler. Görüldüğü üzere vergi aflarının kazanımları olduğu gibi birtakım maliyetleri de söz konusudur. Vergi afları çıkarılırken faydaları, maliyetleri ve olası sonuçları çerçevesinde devlet tarafından detaylıca değerlendirilmeli ve faydası ağır basan aflar çıkartılmalıdır (Tekin vd. ;9). Eğer vergi affının maliyeti faydasından büyükse devletin vergi oranlarının makul seviyelere çekilmesi, kanunların basit, anlaşılır ve günümüze uygun olması gibi vergi sisteminde köklü bir değişikliğe gitmesi gerekmektedir (Doğan ve Besen, 2008; 37-38).

2.3.4.Vergi İdaresi ve Vergi Mevzuatlarından Kaynaklanan Faktörler

Vergiye uyum konusunda da değinildiği gibi mükellefin vergi uyumunun arttırılması için kanunların basit ve anlaşılır olması gerekmektedir. Kanunda hangi giderlerin vergiye esas matrahtan indirilebileceği tam anlaşılamaması ya da muafiyet ve istisnaların çok sayıda ve detaylı oluşu mükellefte bir karmaşıklık yaratabilmektedir. Bu da mükellefi eksik ya da yanlış vergi ödemeye itip vergiye uyumunu düşürmektedir (Mutlu ve Taşcı, 2013; 219).

Sakarya ilinde lisans mezunlarının %50.5'ini oluşturduğu 380 kişi ile yapılan bir ankette katılımcıların %64.5 vergi kanunlarını anlaşılır bulmadığını belirtmişken katılımcıların sadece %16.5'i vergi kanunlarını anlaşılır bulduğunu ifade etmektedir

(Altun vd., 2017; 46). Yapılan bu ankette mükellefler açısından vergi kanunlarının basit ve anlaşılır olmadığı açıkça görülmektedir. Belki de bu yüzden ülkemizde ve gelişmekte olan birçok ülkede merkezi yönetim bütçe gelirleri içerisindeki dolaylı vergilerin payı, dolaysız vergilerin payına göre daha fazladır. Dolaylı vergiler mal ve hizmet fiyatları içerisinde gizlenmiş şekilde olup mükellef o mal ve hizmeti aldığında vergiyi ödemiş olmaktadır. Dolaysız vergiler gibi beyanname verme, muafiyet, istisna, indirim vb. durumlarla karşılaşmadıklarından dolaysız vergiler onlar için daha basittir. Tek sebebi bu olmamakla beraber devlet de bu basit vergiler üzerinde durmayı tercih etmektedir. Bu sebeple son yıllarda yapılan çalışmalarda vergi mevzuatının sadeleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmaya çalışılmaktadır (Muter ve Özcan, 2012; 28). Ayrıca yapılan çalışmalarda kanunların uygulayıcısı olan gelir idaresinde yeniden yapılandırılmaya gidildiği görülmektedir (Uyanık, 2019; 358).

Vergi mevzuatının basit ve anlaşılır olması tek başına yeterli değildir. Vergi kanunları ve mevzuatına yeni uyum sağlamış mükellefler kanun ve mevzuatın sık sık değiştirilmesinden olumsuz etkilenmektedirler. Bu değişim sadece mükellefleri etkilemekle kalmayıp uygulayıcılar açısından da uyum ve uygulama zorluğu yaratacağından denetimi de zorlaştırmaktadır (Çataloluk; 224). Diğer yandan vergi kanunlarının değişmesi sonucunda bazı mükellefler yeni hükümler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarından istemeyerek de olsa vergi uyumsuzluğu gösterebilmektedir. Eğer mükellef yeterli eğitime sahipse değişen ve bilmediği vergisel konular hakkında özelgeler alarak bu durumdan olabildiğince sorunsuz kurtulmaya çalışmaktadır. Kanunlar değişmemiş olsaydı uyumsuzluk gösteren mükellefler aslında uyumlu birer mükellef olarak devlete karşı görevlerini yerine getiriyor olacaklardı. Ayrıca kanunların değişmesi sonucunda mükellefler sağlayabilecekleri vergisel avantajları eksik bilgi ve karmaşıklık yüzünden sağlayamamaktadırlar (Yurdakul, 2013; 73-74). Avantajlardan yararlanamayan mükellefin üzerindeki vergi yükü artmakta ve bu artış mükellefin vergiye karşı uyumunu zedeleyebilmektedir. Mükellefin uyumunun artması için kanun ve mevzuatla uyum içerisinde olması gereklidir. Bu uyum ise dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar (Doğan, 2020; 12):

• Vergi matrahının gerçek dışı belirtilmemesi

• Verginin doğru bir şekilde hesaplanması

• Beyannamenin zamanında doldurulması

• Vadesi gelen vergilerin zamanında ve eksiksiz ödenmesi şeklindedir.

Vergi bilinci ve vergi ahlakı yüksek olan ve vergiye gönüllü uyum sağlayan mükelleflerin oluşturduğu çevrelerdeki mükellefler, etraflarındaki mükellefleri denetleyen ve onlar tarafından da denetlendiklerini bilen mükelleflerdir (Buyrukoğlu ve Erasa; 2012; 121-122). Bu şekilde vergi uyumu var olan toplumlarda mükelleflerin vergi ile ilgili ödevlerini kendiliğinden yerine getirmeleri vergi idaresinin iş yükünü azaltmaktadır. İş yükünün azalması beraberinde verginin açık maliyetlerinden olan toplama maliyetini azalmakta ve vergilendirmenin en kısa sürede tamamlanmasın sağlayacağı için vergi idaresi daha verimli çalışma olanağı bulmuş olmaktadır (Organ ve Yegen, 2013; 244). Tüm bunların başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için mükelleflerin vergi uyumunun sağlanması oldukça önemlidir. Aksi halde mükellefin vergi karşısındaki davranışları olumsuz etkilenmektedir. Bu da devlet tarafından istenmeyen bir durum oluşturarak kayıt dışı ekonominin artışına sebep olmaktadır. Devlet tarafından arzu edilen vergi kapasitesine ulaşılamamakla sonuçlanmaktadır.

Vergide mükellef ve devlet olarak iki tarafın olduğunu düşünüldüğünde sadece mükelleflerin vergi uyumu, vergi bilinci ve vergi kültürünün gelişmiş olması gibi durumlar dışında devleti temsil eden vergi idaresine de düşen görevler bulunmaktadır. Vergi idaresi ile mükellefler arasındaki ilişki karşılıklı güvene dayanıyorsa mükellef haklarının korunduğunu hissetmekte ve olumlu tepkiler vermektedir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012; 125). Ayrıca teknolojik gelişmeler doğrultusunda vergi idareleri kendilerini yenileyerek işlemleri daha basit, hızlı ve az maliyetli yaparak etkinliği sağlamalıdır (Muter ve Özcan, 2012; 28). Vergi idaresinin etkinliği, vergi toplama maliyetlerinin vergi gelirlerinden olabildiği kadar az olmasını

gerekli kılarken etkinlikten uzak bir vergi idaresi mükellefe ve idareye zaman, para ve uyum maliyetleri gibi maliyetler yüklemektedir (Mutlu ve Taşcı, 2013; 220). Diğer yandan basit ve anlaşılır kanunlar tek başına yeterli değildir. Vergi dairesine yönelik olumlu tutumlar da vergi uyumunu önemli ölçüde arttırmaktadır (Torgler, Demir vd. 2008; 336). Bu sebeple vergi idaresinin vergi mevzuatını uygulayacak olan personelinin yeterli bilgi birikimine sahip olması için eğitimlerden geçirilmesi gerekmektedir (Cesur ve Çelikkaya, 2014; 2). Ayrıca personelin nitelik ve niceliksel özelliklerinin yanı sıra bu meslekten kazandığı geliri ve çalışma standartları da çok önemlidir. Yeterli tatmini kendi çalıştığı kurum ve ortamda bulamayan insanların mükellefe karşı iyi davranması beklenmemektedir (Çataloluk, 2008; 222). Devletin iradesini temsil eden vergi idaresi çalışanlarının mükelleflere bu şekilde kötü davranması mükelleflerin karşısındakinin aynası misali vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumsuz olmasına neden olmaktadır.

Vergileme konusundaki ilişkiler düşünüldüğü zaman ilk olarak vergi idaresi yani devlet ile mükellef arasındaki ilişkiler akla gelmektedir. Vergileme konusundaki ilişkiler sadece bu iki kavramdan ibaret değildir. Söz konusu iki grup arasındaki ilişkilere köprü görevi üstlenen muhasebe elemanlarının da önemi göz ardı edilemez niteliktedir. Bu meslek mensupları imzaladıkları beyannameler ve düzenledikleri tasdik raporuna bağlı olarak ortaya çıkacak vergi ziyaı ve cezalardan asıl yükümlü ile birlikte sorumlu tutulabilmektedir. Bu durumda vergi idaresi alacağı için muhasebe elemanına ya da mükellefe başvurabileceği gibi her ikisine de başvurabilme hakkına sahip olmaktadır. Vergi kayıplarına fırsat vermemek için muhasebe meslek mensuplarının defterlerinin ve muhasebe kayıtlarının sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir (Organ ve Yegen, 2013; 244-268). Muhasebe elemanlarının vergi konusundaki kişisel düşünceleri doğrultusunda mükelleflerini de etkileme ihtimali çok yüksektir. Hatta ‘’En iyi muhasebeci en az vergi ödetendir.’’ şeklinde yaygın bir latifenin de gerçeklik payı olduğu düşünülmektedir (Gök, 2007; 148). Kısacası muhasebe elemanlarının devlete vergi kaybı yaşatabilecekleri gibi mükellefleri vergi

konusunda olumlu şekilde yönlendirebileceği de düşünüldüğünde bu grubun ne denli önemli olduğu ve göz ardı edilmemesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2.2.5.Ekonomik Dalgalanmalardan Kaynaklanan Faktörler

Günümüzde devletlerin fiskal (malî) amaçların dışında ekstra fiskal (malî olmayan) amaçlarını gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale ettiğini yukarıda ilgili başlık altında vurgulanmaktadır. Ekstra fiskal amaçlar çerçevesinde devletin önemli görevlerinden olan ekonomik istikrarın sağlanması kapsamında ekonomideki istikrarsızlıkları çözüme kavuşturmak ve ekonomik olumsuzluklardan kurtulmak için devlet çeşitli politikalar izlemektedir. Devletin bu amaca giden yolda kullandığı en önemli aracı vergilerdir. Enflasyon, deflasyon ya da stagflasyon gibi ekonomik hastalıklara bağlı olarak mükelleflerin reel gelirlerinde meydana gelen değişimleri algılamaları ve vergi yükünü farklı derecelerde hissetmelerine sebep olmaktadır. (Demirtaş, 2017; 21). Ekonomiyle ilgili malî verilerin dönemsel olarak değişiklik göstermesiyle bu şekilde ortaya çıkan konjonktürel dalgalanma dönemlerinde mükelleflerin vergiler karşısında farklı tutum ve davranışlar sergilemeye başladığı gözlemlenmektedir (Mutlu ve Taşcı, 2013; 217). Ekonomik krizler sonucu iflasın eşiğine gelen mükelleflerin vergi uyumunun azalması mükellefleri vergi kaçırmayı göze alabilir hale getirmektedir. Bir de devletin iç borç baskısının arttığı konjonktürel durumda dolaylı bir vergi gibi görünen enflasyon vergisine başvurması gibi vergi yükünü arttıran vergi politikalarına başvurması vergiye uyumu daha da kötü bir noktaya sevk edebilmektedir (Sofracı ve Güney, 2017; 162). Bu sebeple vergi politikalarının etkileri geniş çapta düşünülerek kısa vade yerine uzun vadede değerlendirilmelidir.

Öte yandan beyannameye dayalı vergiler, gelir elde edildiği gibi hemen o an ya da o ay vergilendirilmemektedir. Arada geçen bu süre zarfında ekonomide enflasyon hâkimse Tanzi Etkisi söz konusu olur. Tanzi Etkisi ise enflasyonun var

olduğu bir ekonomide gelirin tarh ve tahsil edildiği süreler arasında paranın nominal (görünüşte) olarak aynı kalıp reel (gerçekte) değerinin düşmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu durum devlet açısından değerlendirildiğinde reel anlamda para kaybına sebep olduğundan istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de döviz cinsinden borçlanan ülkelerin beyannameye dayalı vergileri toplayıp borcunu ödeyene kadar geçen sürede borç yükleri artmakta ve ödeme sonrası beklenilen miktarda borç yükü hafiflememektedir. Enflasyonist döneme mükellefler açısından bakıldığında ödedikleri verginin reel değerinin düştüğünün farkına varmaları verginin yükünü daha az hissetmeleri ile sonuçlanabilmektedir. Bu durumun farkına varmayan mükellef ise reel değer yerine nominal değerle düşünmeye devam edeceğinden vergi yükünde bir değişiklik hissetmemektedir. Deflasyonist dönemde ise bu durum tam tersi şekilde gerçekleşmektedir (Çataloluk, 2008; 225).

Ayrıca beyanname ile vergisini ödemeyen yani gelirin elde edildiği anda vergisini ödeyen mükellefler de değerlendirilmeye alınmalıdır. Bu tip mükellefler enflasyonist ortamda vergilerini kısa dönemde ödediklerinden enflasyonun yarattığı durumdan yarar sağlayamamaktadır. Bu da yükümlüler arası eşitsizliğe yol açmaktadır. Türkiye'de oluşan bu adaletsizliğin önüne geçilmesi adına geçici beyanname uygulaması yapılmaktadır.

2.4.6.Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Etkiler

2005-2008 yılları arasında yapılan Dünya Değerler Anketi'ne göre Asya ülkelerinde idareye, yasal sisteme ve parlamentoya olan güven unsuru vergi ahlakını arttırmanın ve sürdürmenin temel belirleyicisi olarak görülmektedir. Afrika'da ise güven unsurunun vergi ahlakı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ise güven unsurunun bireylerin vergi ahlakını arttırmasında önemli bir rol aldığı görülmektedir. Türkiye'ye bakıldığında hükümete ve yasal sisteme güven duygusunun artmasının bireylerin vergilemede daha az hile yapmalarına yol açtığı

görülmektedir (Yurdakul, 2013; 45). Bu bağlamda sadece mükellefin siyasi iktidara bakışı değil siyasi iktidarın da mükellefe davranışı önem arz etmektedir. Siyasi iktidar açısından bakıldığında vergi politikalarını uygularken kendi siyasi ideolojisine yakın yani kendi partisine oy vermiş olan mükelleflere ayrı, kendisine katılmayan oy vermemiş mükelleflere ayrı politika izlememelidir. Halkı ikiye bölecek devletin devamlılığına zarar verecek ayrımcı politikalar yerine eşit bir şekilde adaletli, güvenli ve şeffaf politikalar uygulamaya özen göstermelidir (Öztürk, 2019; 796). Bu tarz bir yaklaşım, mükelleflerin yasal sisteme ve devlete olan güvenlerini ve bağlılıklarını beraberinde arttıracaktır. Devlete olan güven ve bağlılık ise mükelleflerin tutum ve davranışlarını olumlu etkileyerek vergi uyumunu ve ahlakını yükseltecektir (Bilgin 2011; 178). Bu da vergi gelirlerinde artış ile sonuçlanacaktır. Vergi gelirleri arttığında ise siyasi iktidar seçim vaadinde bulunduğu hedeflerini yerine getirebilmek için gerekli kaynağa sahip olacaktır. Vaatlerini yerine getiren iktidarın bir sonraki dönemde tekrar seçilme ihtimali artmaktadır. Yani her ideolojiye eşit davranmak aslında siyasi iktidarın yararına olacaktır.

BÖLÜM 2

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI

Mükellefler vergi ödemeyerek ya da mümkün olduğunca az vergi ödeyerek vergi yükünü hafifletmeye çalışmaktadır. Bu noktada vergi direnci kavramı çıkmaktadır. Vergi direnci, kişilerin vergi konusunda isteksiz davranmaları, ödemeye karşı çıkması olarak tanımlanmaktadır (Gök, 2007; 146). Vergi direnci gösteren mükelleflerin vergiye karşı vermiş oldukları tepkiler kişisel ve kişisel olmayan faktörlerin mükellefe ne denli yansıdığı ve mükellefin bunu nasıl değerlendirdiği kapsamında farlılık arz etmektedir. Bu bağlamda verginin yansıtılması, ikame etkisi, verginin grevi, kaçınma ve kaçakçılık gibi sadece tepkiler değil tepkinin büyüklüğü ve tekrarlanma oranı da artış ya da azalış göstermektedir. Bu başlık altında mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tutum ve davranışları detaylı bir şekilde incelenmektedir.

1.VERGİNİN YANSITILMASI

Vergiler, mükelleflerin vergi öncesi ve sonrası ekonomik durumlarını değiştirdiklerinden önemli unsurlardır (Akdoğan, 2020; 320). Vergi sonrası harcanabilir gelirin azalması, mükellefin tutum ve davranışlarına yansımakta olup mükellef vergiden kurtulma çabasına girmektedir. Bu yüzden vergi her zaman konulduğu yerde mükellef olarak kanun koyucunun belirttiği kişide kalmamakta, vergiyi ödeyen kişi onu başkasına veya başkalarına devretme isteğindedir. (Işık,2014; 174). Bu istek, vergilerin yansıtılması olarak adlandırılırken kanuni mükellefin üzerine düşen vergileri arz-talep ve fiyat mekanizmasından yararlanarak aşağıda değinildiği üzere çeşitli yöntemlerle tüketicilere yani fiili mükellefe aktarılması olarak tanımlanmaktadır (Çoban, 2019; 5). Kısaca bu başlık altında bahsedilecek olan

mükellef türlerine değinilecek olursa; kanuni mükellef, üzerine vergi borcu düşen kişi iken fiili mükellef vergiyi ödeyendir. Eğer aynı verginin birden fazla yansıtılması söz konusu ise kanuni mükellef ve fiili mükellef arasındaki mükellefler aracı mükellef olarak adlandırılmaktadır. Bu duruma kanuni mükellef açısından bakıldığında üzerinde oluşan vergi yükü azaldığından istenen bir olgu gibi algılansa da yansıtma sonucu fiili mükellef olan bireyler açısından bakıldığında vergi yükleri arttığından olumsuz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde mükellefler arasındaki vergi yükünün değişmesine sebebiyet veren vergi yansıması vergi adaletini bozmaktadır. Vergi adaletinin bozulması vergi politikalarının etkinliğini olumsuz yönde etkilediğinden verginin yansıtılması arzu edilen bir durum değildir (Şen ve Sağbaş, 2020; 181).

Dolaylı vergiler olarak adlandırılan Katma Değer Vergisi (KDV), Özel İletişim Vergisi(ÖİV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi vergiler ile dolaysız vergiler olarak adlandırılan Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Emlak Vergisi gibi vergileri birbirinden ayıran belki de en önemli özellik vergilerin yansıtılma özelliğidir. Dolaylı vergiler dolaysız vergilere göre daha kolay yansıtılmaktadır. Bazı kaynaklarda dolaysız vergilerin yansıtılmadığı ile ilgili bilgiler yer almasına rağmen zor olsa da dolaysız vergilerin bazılarının yansıtıldığı bilinmektedir. Örneğin Gelir Vergisini ele alalım. Emek talebi ve pazarlık gücüne bağlı olarak emek üzerinden alınan Gelir Vergisi, yüksek ücret talep edilerek işverene yansıtılma olasılığı bulmaktadır. Ticari, zirai ve serbest meslek kazançlarından alınan Gelir Vergisinin yansıtılması, ücretlilerden alınan gelir vergisine kıyasla daha kolaydır. Gayrimenkul sermaye iradından alınan Gelir Vergisi ise, konut arz ve talebine ve kiraların durumuna bağlı olarak, özellikle kiraları yüksek tutma olanağı varsa kiracılara yansıtılabilmektedir (Aksoy'dan aktaran Bilgiç, 2015; 60-61). Kurumlar vergisi incelendiğinde günümüzde özellikle uzun dönemde kurumlar vergisinin yansıtılabileceği kabul edilmektedir. Ekonominin canlılığına, firmanın ekonomi içerisindeki yerine ve önemine, etkinliğine bağlı olarak yansıtma olanağı atmakta ya da azalmaktadır. Eğer şartlar elveriyorsa Kurumlar Vergisi basit bir maliyet unsuruna dönüşmekte ve bu maliyet satın alanlar

tarafından KDV'de olduğu gibi fiyat içerisinde ödenmektedir. Emlak vergisinde ise bina ve arsa-arazi olmak üzere iki kol bulunmaktadır. Binalar üzerinden alınan verginin yansıtılması gayrimenkul sermaye iradında olduğu gibi binaların kiraya verilmesine bağlı iken arsa ve arazilere ödenen erginin yansıtılması güçtür. Veraset ve İntikal Vergisi'ne (VİV) bakıldığında bu vergide arz-talep koşulları etkili olmadığından mirasçı veya bağışlanan üzerine kalmaktadır (Akdoğan, 2020; 331-332). Herhangi bir yansıtma söz konusu olamamaktadır. Mükellef her şeye rağmen vergiden kurtulmak istiyorsa reddi miras yapmak zorunda kalmaktadır.

Vergilerin yansıtılmasıyla ilgili detaya inildiğinde öncelik türlerini incelemek gerekmektedir. Verginin ileri yansıtılması kanuni mükellef olan satıcının ödediği vergiyi sattığı mal veya hizmete eklemesi şeklinde müşteri olan bireylere aktarması sonucu bireyin fiili mükellef konumuna gelmesidir. Bunun tam tersi olan verginin geriye yansıtılması ise fiyat içerisine gizlenmiş olan vergileri alıcı o mal ve hizmeti satın alırken satıcıdan indirim talebinde bulunduğunda ve satıcı da bu talebi kabul ettiğinde fiyata yapılan indirim sonucu alıcının vergiyi ödemeyip satıcıya geriye yansıtması şeklinde olan yansıtma türüdür. Yansıtmanın bir sınırının olması yani bir mükelleften alıp başka bir mükellefe yansıtılamaması verginin sınırlı yansıtılması olarak adlandırılırken sürekli olarak başka mükelleflere aktarılan vergilerin olması durumu ise verginin sınırsız yansıtılması olarak adlandırılmaktadır. Bir diğer yansıtma türü ise diferansiyel yansıtmadır. Diferansiyel yansıtma, verginin kaldırılarak yerine başka bir vergi konulması sonucu verginin artış göstermesidir. Verginin aynı kalarak oranlarında yapılan bir artış veya azalış söz konusu olduğunda ise bu durum verginin mutlak yansıtılması olarak adlandırılmaktadır. Diferansiyel yansımada mükellef grubu değişirken mutlak yansımada mükellef grubu aynı kalmaktadır. Ayrıca diferansiyel yansıma verginin gelir dağılımı üzerindeki etkisini öne çıkarırken mutlak yansıma ekonomi üzerindeki etkisini öne çıkarmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2020; 320-322). Verginin çapraz yansıtılması ise talep esnekliği fazla olan bir mal ve hizmete vergi konulması dolayısıyla talebi düşeceğinin farkında olan kanuni mükellefin o mal ve hizmete ödediği vergiyi talep esnekliği az olan bir mal ve hizmete eklemesi şeklinde

gerçekleşmektedir. Verginin kanuni yansıtılması da kanun koyucunun kanunda açıkça bunu belirtmesi hallerinde yapılan yansıtma türüdür. Buna en iyi örnek KDV ile Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'dir. Fiili yansıtma ise ekonomik işlemlerden yararlanarak mükellefin vergi yükünü kanun koyucunun amaçlamış olmamasına rağmen başka birine devretmesidir. Fiili yansımaya örnek ise Bina Vergisi'nde kanun koyucu bir yansıma öngörmemişken bina sahipleri kiraya bu miktarı ekleyerek vergileri kiracıya devretmektedir (Akdoğan, 2020; 321). Kanun koyucunun bunu öngörmemiş olmasından fiili yansımanın suç teşkil ettiği düşünülmemelidir. Diğer tüm yansıma türleri gibi fiili yansıma da suç teşkil etmemektedir. Bir diğer yansıma türü olan biçimsel yansıma, verginin görünüşte yansıdığı mükellef ile vergiyi ödeyen mükellefin farklı olmasıdır. Efektif yansıma ise vergiyi kimin ödediğini gösteren yansıma türüdür. Biçimsel ve efektif yansıma, belirli bir dönem içerisinde ele alındığında fiyatlar üzerinde önemli değişikliklere neden olabilmektedir (Işık, 2014; 175). Örneğin bina sahibinin ödediği vergiyi kiracısından kira artışı ile kira içerisine gizleyerek alması biçimsel yansımadır. Kiracının da esnaf olduğunu varsayarsak onun da kiradaki artışı sattığı mal ve hizmete yansıtması efektif yansımaya örnektir.

Verginin yansıtılması tek aşamada olan kolay bir olay değildir. Ödeme, vurgu, devretme (yayılma) ve yerleşme olmak üzere dört aşamalı bir süreçten geçmektedir. İlk aşama olan ödeme aşaması üzerine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişinin vergiyi ödemesidir. Ödemeyi gerçekleştiren mükellef için ikinci aşamaya geçiş başlamaktadır. Mükellefin üzerinde psikolojik bir baskı hissetmesi vurgu aşaması olarak adlandırılmaktadır. Mükellef bu psikolojik baskının vermiş olduğu hissiyat ile vergiden kurtulmak istemektedir. Bunun en iyi yolundan biri ise suç teşkil etmeyen verginin yansıtılmasıdır. Bu da üçüncü aşama olan devretme aşamasını oluşturmaktadır. Devretme aşaması yayılma aşaması olarak da adlandırılmaktadır. Yansıtılabilecek son mükellefe ulaşılana kadar yayılma devam etmektedir. Son mükellefe ulaşıldığında ise artık devredilemeyecek olması bize yerleşme aşamasında olduğumuzu göstermektedir. Vergi yansımasının toplu veya toplumsal niteliği bulunmamaktadır (Çakar, 2013; 1296).

Verginin yansımasından istenen sonuçların elde edilebilmesi için vergi yansımasının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Verginin yansımasını etkileyen faktörler ise makroekonomik faktörler ve mikroekonomik faktörler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Mikroekonomik faktörler birey veya firmaların vergi yüklerindeki ve gelirlerindeki son değişmeleri etkilemektedir. Bu faktörler piyasanın yapısı, vergilendirilen malın talep esnekliği, arz esnekliği, vergilendirilen mal ve hizmetin türü, verginin türü, tabanı ve yüksekliği şeklindedir. Mikroekonomik faktörler ekonomide toplam arz ve toplam talep dengesini, gelir harcama akımını etkilemektedir. Bu faktörler ekonomik konjonktür, mükelleflerin vergileri finansman biçimi, vergi gelirlerinin harcamaya dönüşmesi, ekonominin dışa açık ya da kapalı olması şeklindedir (Taşkın, 2010; 81-83).

2.VERGİDEN KAÇINMA

Vergiden kaçınma kasıtlı aldatma olmadan vergi matrahını en aza indirmek için mükelleflerin çeşitli arayışları olarak tanımlanabilmektedir (Acinöroğlu, 2013; 189). Başka bir tanım daha yapacak olursak vergiden kaçınma, kanundaki boşluklardan yararlanılarak mükellefin üzerine düşen vergi borcunu azaltması ya da vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemesidir. Örneğin daha küçük işletmeler büyük işletmelere göre daha düşük miktarda vergi ödemektedir. Bu tip işletmeler büyük işletmelere göre daha az dikkat çektiğinden daha kolay vergiden kaçınabilmektedir (Alm ve McClellan, 2012; 8). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, vergi kanunlarının boşluklarından yararlanırken söz konusu kanunlara tam hâkimiyetin olması gereğidir. Vergi kanunları yanlış anlaşıldığı veya yorumlandığı durumlarda mükellef vergiden kaçınma yerine vergi kaçakçılığı suçu işleyerek ceza almaktadır (Sandalcı, 2020; 1034-1035). Kanunların iyice kavrandığı durumlarda devlet mükellefin vergiden kaçınması sonucunda vergi kaybına uğrasa da vergiden kaçınma suç teşkil etmemektedir. Fakat ekonomik açıdan bakıldığında vergi kaçakçılığı ile benzer etkileri bulunmaktadır (Kirchler, vd. 2001; 2).

Genellikle vergiden kaçınma eylemi vergi ahlakı ve vergi kültürü yüksek olmayan gelişmekte olan ülkelerde görülmekte olup bu eylemin üç farklı şekli mevcuttur. İlki vergi mükellefleri verginin yüksek olduğu mal ve hizmetten vazgeçerek verginin düşük olduğu mal ve hizmeti satın alıp vergiden kaçınabilmesi olarak örneklendirilen vergiye maddi anlamda intibaktır (Çiçek ve Sabbağ, 2016; 59). En iyi örnek mükellefin istisna, muafiyet ve indirim dışında kalan mal ve hizmeti almak yerine tercihlerinde değişiklik yaparak vergi kanununda açıkça belirtilen istisna, muafiyet ve indirimlerin bulunduğu mal ve hizmeti satın alarak vergiden kaçınma yoluna gitmesidir. Buradan hareketle talep esnekliği veya arz esnekliği olmayan mallardan vergi alınması vergiden kaçınma faaliyetlerini azaltmaktadır (Allingham ve Sandmo, 1972; 338).

İkincisi vergiye yer anlamında intibaktır. Mükelleflerin düşük vergi uygulanan bölgelerde yaşamak ve yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır (Şen, Sağbaş, 2020; 184). Vergi arbitrajı olarak da adlandırılan bu durumda mükellef başka bir yerde yapacağı yatırımı bu bölgelerde yaparak vergiden kaçınma yoluna gitmektedir. Örneğin, ülkelerin malî sınırları ile siyasi sınırları aynı değildir. Büyüme ve gelişme için vergiden istisna tutulan bazı bölgeler vergilendirilmedikleri için siyasi sınırlar içinde yer almalarına rağmen malî sınırlar dışında kalmaktadır. Organize sanayi bölgeleri bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu bölgeler vergi indirim, istisna ve muafiyet uygulanan bölgeler olduğundan mükellefler organize sanayi bölgelerinde faaliyet göstererek suç işlemeden vergi yükünü azaltarak vergiden kaçınabilmektedir. Bahsedilen bu olay globalleşen günümüz dünyasında sadece ülke içindeki bölgeler arasında kalmayarak ülkeler arasında da gerçekleşmektedir. Bu durum vergi cennetleri başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Üçüncüsü ise vergiye tabi olan ürünün stok yapılması olarak tanımlanan vergiye zaman anlamında intibaktır. (Şen, Sağbaş, 2020; 184). Örneğin KDV indirimi

yapıldığında oranı %18 olan bir malı %10'dan ileriki dönemleri de düşünerek stok yapıldığında ileride alınacak ürünün %8 oranında vergisinden kaçınılmaktadır.

Ayrıca vergiden kaçınma, örtülü sermaye ve transfer fiyatlama ile de gerçekleştirilmektedir. Örtülü sermaye, ortakların öz sermayeyi vergi matrahını düşük göstermek amacıyla borç vermiş gibi göstermeleri şeklinde peçeleme işlemi yapmalarıdır (Vardar, 2019; 2). Kanun koyucunun vergiden kaçınma faaliyetlerini engellemek amacıyla Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11. maddesinde örtülü sermaye ile ilgili giderlerin matrahtan düşülmesine izin vermemektedir (Gökmen ve Adıgüzel, 2019; 60). Transfer fiyatlama yöntemi ile girdi maliyetlerini olduğundan fazla göstererek vergi matrahının azalmasına ve dolayısıyla az vergi ödemeye çalışılmaktadır.

Vergiden kaçınma tıpkı istisna, muafiyet ve indirimde olduğu gibi vergi matrahında azalmaya sebep olmaktadır. Vergi matrahındaki bu aşınma vergi erozyonu olarak tanımlanmaktadır. Vergi erozyonunun ortaya çıkması sonucu vergi kapasitesine ulaşılamamakta ve vergi gayreti düşük seyretmektedir. Bu sebeple vergi mükelleflerinin neden vergi kaçınmaya başvurduğu, kaçınmayı etkileyen faktörlerin neler olduğu tespit edilerek bu durumun önüne geçilmeye çalışılmalı ve daha güçlü bir devlet için vergi gelirlerinin artışı sağlanmalıdır.

Vergiden kaçınmayı etkileyen faktörler ekonomik, vergi sistemi ve ahlaki-psikolojik faktörler olarak üç ana başlık altında toplanabilmektedir. Bu üç ana başlığın kendi içinde de alt başlıklara ayrıldığı görülmektedir. Ekonomik faktörleri inceleyecek olursak ilk alt başlık olarak gelir düzeyinden başlayalım. Gelir düzeyi artan mükellefin vergilendirildiği oran da beraberinde arttığı için vergiden kurtulmaya çalışabilmektedir. Bunun tam tersi bir durumda yani gelir düzeyi düşük olan birey de zaten az olan gelirini devlet ile paylaşmak istemeyip tepki gösterebilmektedir.

Ekonomik faktöreler içinde bir diğeri olan enflasyon ise yukarıda değinilen stok yapılması ile zaman bakımından intibak ile vergiden kaçınma sağlamaktadır. İkame mallarda ise mükellefler vergi oranı yüksek olan mal yerine vergi oranı daha düşük ikame malları tercih ederek vergi yükümlülüklerini azaltabilmekte ve vergi ödemekten kaçınabilmektedir (Sandalcı, 2020; 1037). Bir diğeri olan vergi aflarının mükellefler üzerinde sürekli olacağı izlenimi bırakması vergiye uyumu azaltarak kaçınma faaliyetlerini hızlandırmaktadır. Vergiden kaçınma üzerinde etkili olan faktörlerden vergi sistem faktörünün detayına inecek olursak ülkedeki vergi yapısının dolaylı vergilere mi dolaysız vergilere mi ağırlık verilmesi durumuna göre kaçınma faaliyetleri farklılık göstermektedir. Dolaylı vergilerde kaçınma faaliyetleri daha mümkündür. Vergi mevzuatına hâkim olan bir mükellef kanunları çiğnemeden istisna ve muafiyetlerden yararlanarak nasıl vergiden kaçınacağını iyi bilmektedir. Ayrıca vergi sistem karmaşık ve vergi oranlarının yüksek oluşu da vergiden kaçınmayı arttırmaktadır. Ahlaki ve psikolojik faktörlere de baktığımızda vergi bilinci, vergi kültürü, vergiye uyumu vb. konuların etkileriyle karşılaşılmaktadır.

Vergiden kaçınma davranışının ölçülmesinde dört farklı formül kullanılmaktadır (Çelikkaya, 2019; 362-364);

- Vergiden kaçınmayı parasal değer olarak gösteren ‘’ Ticari Kâr - Mali Kâr Farkı’’ formülü
- Vergiden kaçınmayı oran olarak gösteren ve en çok kullanılan ‘’ Etkin Vergi Oranı’’ formülü
- 3-10 yıllık zaman dilimleri için kullanılan ‘’Uzun Dönemli Etkin Vergi Oranı’’ formülü
- En az kullanılan ‘’Ödenen Vergi / Faaliyetlerden Sağlanan Nakit Akımları’’ formülü

3.VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini azaltmak için bilerek isteyerek yaptıkları yasa dışı eylemlerdir. Örneğin mükellefler gelirlerini, satışlarını veya servetlerini eksik beyan ederek; kesintileri, muafiyetleri veya kredileri abartarak veya uygun vergi beyannamesi vermeyerek vergilerden kaçabilmektedir (Alm, 2). Ülkemizde özellikle kronikleşen bütçe açıklarının kapatılmasında vergi oranlarının arttırılması yönünde politikaların uygulanması mükellef üzerindeki vergi yükünü arttırdığından mükellefler vergi kaçırma yoluna başvurmaktadır (Şen, 2022; 676-677). Az seviyelerde de olsa vergi kaçakçılığı hemen hemen her ülkede var olan bir olgudur.

Vergiye karşı sergilenen olumsuz tutum ve davranışlardan en ağırı kaçakçılıktır (Keskin, 2018; 73). Vergi kaçakçılığı, mükellefin vergi kanunlarında emredilen durumlara uyulmayarak hatta tersi yapılarak vergi ödememe çabasıdır. Suç teşkil edip etmeme hususunda vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınma farklılık arz etmekte olup vergi kaçırmanın maliyeti artması yani cezaların ağırlaştırılması mükellefleri vergiden kaçınmaya yönelttiğinden bu iki kavram birinin ikamesi niteliğindedir (Şen ve Sağbaş, 2020; 183-185).

Grasmik ve Bursik (1990:841) mükellefin vergi kaçırmasının önüne geçilmesi için gerekli faktörleri üç ana gruba ayırmaktadır. Bunlardan birincisi devletin uyguladığı yasal yaptırımlar, ikincisi kişinin ait olduğu gruptaki sosyal norma uygun davranmadığı zaman karşılaşacağı utanç ve kaybedeceği saygınlığı ifade eden toplumsal etki üçüncüsü de suçluluk duygusudur (Ayas ve Saruç, 2015; 178). Öte yandan denetim oranı arttıkça ve vergi kaçırmaya uygulanan cezalar yükseldikçe uyum davranışını artıracaktır (Çevik, 2012; 261). Çünkü sıkı bir denetime tabi tutulan mükellefler vergiden kurtulmak yerine düzenli mükellef konumuna geçmeyi tercih

edeceklerdir. Mükelleflere bir af uygulanması mükellefi cesaretlendirerek vergi kaçakçılığına devam etmesine sebep olacaktır (Keskin, 2018; 68). Buradan hareketle aflarla birlikte uygulanan denetim kısa vadede olumlu sonuçlar alınabilecek bir yöntem olsa da temel amaç olan, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu şekillenmesinde daha uzun zaman alabilecek bir çözüm olacaktır (Muter ve Özcan, 2012; 29). Öte yandan vergi harcamaları doğrudan devlet harcamalarından farklı olduğundan daha karmaşık vergi sistemlerine yola açarak vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığını teşvik edebileceği endişesi yaratığından vergi harcamalarına geniş yer verilmemelidir (Fuest ve Riedel, 2009; 47). Başka bir ülkeden örnek vermek gerekirse Pakistan'da yapılan bir araştırmadan yola çıkarak kaçakçılık ile ilgili nedenler; kamusal aydınlanma kampanyasının yeterli olmayışı, vergi teşviklerinin eksikliği, vergi mükellefleri ile devlet arasındaki ilişkinin zayıf oluşu vergi hesaplamasında eğitimsizlik kaçakçılığın nedenleri arasında gösterilmektedir (Mughal ve Akram, 2012; 221).

Vergi ödenmemesi yani vergi kaçakçılığının ortaya çıkması beraberinde kayıt dışı ekonomiyi getirmektedir. Olumsuz ekonomik koşulların hem sebebi hem sonucu olan kayıt dışı ekonominin temel nedenleri, dört grupta ortaya çıkmaktadır. İlk grup olan ekonominin malî ve ekonomik nedenleri (Sugözü, 173-191);

- Vergi yükünün fazlalığı
- Enflasyon vb. ekonomik hastalıklar ve krizler
- Küçük işletmelerin yaygınlığı ve kurumsallaşamama sorunu
- Tarım sektörünün ağırlığı
- Küreselleşme sonucu elektronik ticaretin yaygınlaşması

İdari ve hukuki nedenleri;

- Karmaşık mevzuat ve sık yapılan düzenlemeler

- Vergi afları
- Muafiyet ve istisnalar
- Yolsuzluk ve rüşvet
- Vergi denetimlerinin yetersizliği
- Kurumlar arası koordinasyon eksikliği
- Yavaş ilerleyen bürokrasi

Sosyal ve psikolojik nedenleri;

- Güvensizlik
- Bilinçsizlik
- Devlete karşı koyma güdüsü
- Yardım programlarından yararlanma
- Kırdan kente göç
- Nüfus politikasındaki eksiklikler

Kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik genel teoriler ve politikalar; faizlerin düşürülmesi, vergi sisteminde sadeleşmeye gidilmesi, adil bir vergi sisteminin oluşturulması, vergi yükünün azaltılması, istihdam üzerindeki vergi baskısının azaltılması, vergi denetimlerinin arttırılması ve vergi aflarının sık sık uygulanmamasıdır (Sugözü, 173-174). Dikkat edilirse tüm bunlar mükellefin tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerdir. Buradan hareketle vergi kaçakçılığını arttıran en önemli faktör mükellef davranışları denilebilmektedir (Yalama ve Gümüş, 2013; 94).

4.VERGİ CENNETLERİNE GÖÇ

Vergi cenneti ülkelerin sayıları 1980 sonrası dönemde neo-liberalleşme ve küreselleşme hız kazanıp dünyanın tek bir pazar haline gelmesi ile artış göstermektedir. Pazarın bu şekilde ülke sınırlarında takılmaması beraberinde

sermayeyi de özgür kılmaktadır. Serbestleşen sermaye olması gerektiğinden daha fazla vergiye duyarlı olmaktadır (Yılmaz, 2018; 198). Vergi cenneti ülkeler, ülkelerin vergi oranlarını sıfır ya da çok düşük şekilde uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Vergi cenneti ülkelerinin varlığı vergi uyumunu, vergi ahlakını ve vergi bilincini olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi cenneti ülkeler vergi oranlarını en aza indirmenin yanı sıra bilgi paylaşımına açık olmayan gizliliğe oldukça önem veren ülkelerdir. Vergi uyumu düşük olan çokuluslu şirketlerin bu ülkelerde rahatça saklanabileceklerini bilmeleri onları bu ülkelere çekerek vergi kaçakçılığına veya kaçınmaya sevk etmektedir (Ulusoy, Karakurt, 2009; 82). Bu davranış sonucu artan kayıt dışı ekonomi karşısında denetimin arttırılması ile en aza indirilmeye çalışılırken diğer taraftan kanun koyucunun da vergi cezalarını eş zamanlı artırması iyi sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınma hedefine ulaşabilmek için gelire ihtiyaç duymaktadır. Özellikle bizim ülkemiz gibi dış ticaret açığı olan ülkelerde ihtiyaç duyulan finansman kaynağının büyük bir kısmı vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Vergi cennetlerinin artış göstermesiyle birlikte vergilendirilme potansiyelleri yüksek olan çokuluslu şirketler merkezlerini vergi cenneti ülkelere taşımaktadırlar. Bu da Kurumlar Vergisi açısından tam mükellefiyetten dar mükellefiyete geçiş demektir. Türkiye'de Kurumlar Vergisi için tam mükellefiyette temel alınan konu kanuni veya iş merkezinin Türkiye'de olup olmamasıdır. Öte yandan Kurumlar Vergisi mükelleflerini yani yatırımcıyı vergi oranları açısında korkutup kaçırmamak adına son zamanlarda Gelir Vergisi oranlarında artış yapılırken Kurumlar Vergisi oranına yapılan %2'lik artış geri çekilerek %25'ten %23'e çekilmiştir. İhtiyaç duyduğu vergi gelirlerini dolaysız vergilerden biri olan Kurumlar Vergisi üzerinden alması gereken payı alamayan ülkeler vergilerin diğer kolu olan

dolaysız vergilere yüklenmektedirler. Bu da gelir dağılımında adaleti bozmakta ve mükelleflerin uyumunu zedelemektedir.

Vergi gelirleri maliye politikasında bu kadar önemli bir yere sahip iken diğer ülkelerin neden bu gelirden vazgeçtiği ya da bu geliri en aza indirdiği sorusu akıllarda yer edinebilmektedir. Vergi cenneti ülkeler genelde coğrafi ve nüfus olarak küçük ülkelerdir. Bu sebeple gelire gelişmekte olan ülkeler kadar ihtiyaç duymadıklarından daha kolay vergi oranlarında aşağı doğru oynamalar yapabilmektedirler. Ayrıca bu ülkeler sanayi ve tarım sektörlerinde gelişme fırsatı bulamadıkları için hizmet sektöründe vergi teşvikleri ile yatırımları cazip hale getirmeye çalışılmaktadır (Çakaş, 2020; 28). İşler bekledikleri gibi gitmezse ve gelire ihtiyaç duyarlarsa genellikle başka ülkelere bağımlı olduklarından dolayı bağımlı bulundukları ülkeler ihtiyaç duydukları miktarı karşılar niteliktedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerine bağımlı 3, Portekiz, Yeni Zelanda, Hollanda, Çin, İspanya ve Fransa'ya bağlı 2 ve İtalya'ya bağlı 1 vergi cenneti ülkesinin bulunduğu bilinmektedir (Çakır, 2017; 299-300). Vergi cennetlerinde gizlilik çok önemli olduğu için bu örnek verilen ülkelerin ve örnekte yer verilmeyen diğer birçok ülkelerin bilinmeyen bağımlı kaç vergi cenneti ülkesi olduğunu kesin ve net söylemek mümkün değildir.

Vergi cenneti ülkeler de kendi aralarında bir sınıflandırmaya (tasnife) tabi tutulmuşlardır. Bu sınıflandırmadan ilki geleneksel vergi cenneti ülkeleridir. Geleneksel vergi cenneti ülkeler yatırım çekme amacında olmayan tercih edenlerin herhangi bir faaliyette bulunmayıp sadece kaçınma ve kaçakçılık amacı olduğu ülkelerdir (Doğan ve Kabayel, 89). İkinci sınıflandırma ise üretici vergi cenneti ülkeleridir. Üretici vergi cenneti ülkelerinin amacı gelenekselin aksine üretimi ve yatırımı vergileri sıfıra indirerek faaliyette bulunanları ülkelerine çekmektir. En önemli üretici vergi cenneti örneklerinin İrlanda ile Belçika olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2018; 201). Bu şekilde bir vergilendirme tercih edilmesi yanlış kaynak dağılımına sebebiyet verdiğinden zararlı vergi rekabetine neden olmaktadırlar (Öztürk

ve Ülger, 2016; 118). Yanlış kaynak dağılımı kıt kaynakların etkin şekilde kullanılıp en az girdi ile en fazla çıktının elde edilmesine engel olmaktadır. Vergisel avantaj için tercih edilen ülkenin alt yapı, ulaşım ve teknolojisin yeterli olmayışı veya nitelikli eleman barındırmaması sonucu istenilen miktarda çıktı elde edilmeyebilmektedir.

Vergi cenneti ülkeleri sıfır ya da çok düşük oranlarda vergi alan ülkeler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle uyguladıkları vergi oranlarına göre de sınıflandırma yapılması mümkündür. İlk sınıflandırma vergi oranının sıfır olarak uygulandığı vergi cenneti ülkelerdir. Bu tür vergi cenneti ülkeleri kişi ve kurumlardan vergi yerine ücret talep etmektedir Bu ülkelere örnek olarak Cayman Adaları, Bahamalar ve Bermuda gösterilebilmektedir (Doğan ve Kabayel, 89-90). Mükellefler psikolojik olarak vergi alınmadığını bildikleri için adı değişip ücret olan gelire tepki göstermeyip bu ülkeleri tercih etmektedir. Diğer sınıflandırmamız çok düşük oranlarda vergi alan ülkelerdir. Bu ülkeler yok denecek kadar az vergi aldıklarından diğer ülkelere nazaran vergi ahlakı az olan mükellefler tarafından tercih edilmektedir.

Başka bir sınıflandırma ise yurtiçi faaliyetleri vergilendirip yurtdışı faaliyetleri vergilendirmeyen ülkelerdir. Bu ülkelerde işletmelerin kuruluş aşamasında yalnızca yurt dışında faaliyette bulunmasına da izin verilebilmektedir (Yılmaz, 2018; 202). Bu tip vergisel avantajlarla yatırımcısı az olan gelişmekte olan ülkeler bu tarzda bir vergi cenneti ülke sınıflandırmasını tercih edebilmektedir. Girişimin çokuluslu şirketlerin dikkatini çekememe ihtimali olduğu gibi onlara güvenmeye de bilmektedirler. Bu şekilde vergilendirme kapasitesini tamamıyla kullanmayan gelişmekte olan ülkeler çokuluslu şirketleri çekemezlerse ekonomik hastalıklara yakalanmaya mahkûm olmaktadırlar.

Vergi cenneti ülkeler gizliliğe bu kadar önem verirken günümüzde bilinen vergi cenneti ülkelerdeki vergi kaçakçılığı ve kaçınma faaliyetleri “Panama Belgeleri”

ile gözler önüne serilmektedir (Birinci, 2018; 71). 2019 yılı için vergi cennetlerinde küresel servetin yaklaşık %8'i tutulmaktadır. Bu %8 oransal olarak kulağa az gibi gelse de miktar olarak yaklaşık 25-30 trilyon dolar şeklinde büyük bir rakama tekabül etmektedir (Yıldız ve Demir, 2019; 350). Hâl böyle iken bu durumdan olumsuz etkilenen diğer ülkeler vergi cenneti ülkelerle mücadele etmeye başlamışlardır. Bu kapsamda İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) de 1998 yılında "Zararlı Vergi Rekabeti: Yükselen Bir Sorun" adlı rapor yayınlayarak vergi cenneti ülkelerle ciddi bir mücadeleye girmiştir (Öztürk ve Ülger, 2016; 238). Ayrıca ülkelerin şeffaflığının arttırılıp bilgi paylaşımı üzerine çalışmalar içeren BEPS-5 Numaralı Eylem Planı vergi cennetleri ile mücadelede gelinen noktanın önemli bir parçasıdır (Çamurcu, 2017; 241). Görüldüğü üzere vergi cenneti kavramı kulağa hoş gelse de devletler açısından düşünüldüğünde mükelleflerin tercih etmemesinin istendiği ve engellenmeye çalışılan olumsuz bir yapılanmadır.

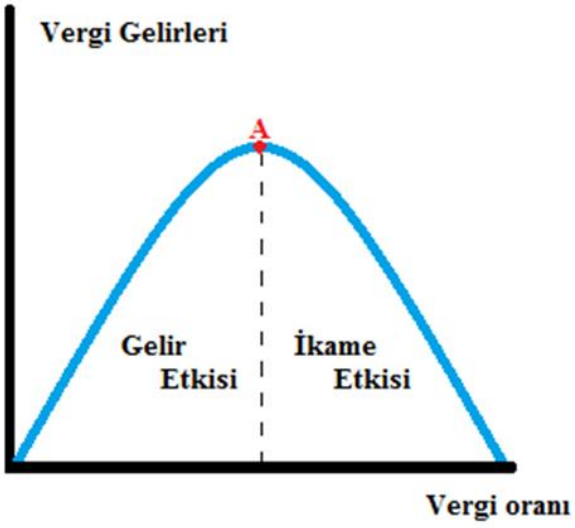
1.5.İKAME ETKİSİ

Vergiyi doğuran olay gerçekleştiğinde mükellefler elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını vergi borcunu ödemek için kullanmaktadır. Üzerine vergi borcu düşen mükellefler, vergi borçlarını ödedikten sonra elinde kalan ile vergiden önceki geliri arasındaki bu miktarı kapamak için daha fazla çalışmayı tercih edebilmektedir. Bu durum gelir etkisi olarak adlandırılmaktadır. İkame etkisi ise mükelleflerin çok çalışması sonucu daha fazla gelir elde etmesiyle bir üst dilime geçip daha çok vergilendirilmek yerine boş zamanın daha ucuz olduğu düşüncesi ile daha az çalışarak daha az miktarda vergi ödemeyi tercih etmesidir. Daha az çalışma sonucu mükellefin elde edebileceği refahtan daha az refaha sahip olmasına yani refah kaybına neden olan ikame etkisi aynı zamanda vergilerle ulaşılması amaçlanan hedeflere ulaşılamamasına neden olmaktadır (Akdoğan, 2020; 98). Amaçlanan hedeflere ulaşılamaması demek vergi politikalarının etkin bir şekilde işlememesi, beraberinde ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayacak gelirin de elde edilememesi sonucunda ülkelerin gelişimini

olumsuz etkileyecektir. Hâl böyle iken gelişmek isteyen ülkelerin küçük bir ayrıntı gibi gözüken etkileri bile olabildiğince atlamaması gerekmektedir. Artan oranlı bir tarifede, marjinal vergi oranı arttıkça ve işveren artan bu yükü emek üzerine yansıttıkça ikame etkisi gelir etkisine ağır basarak emek arzını azaltacaktır. Bir vergi tarifesinde marjinal vergi oranı azaldıkça ise bu durumda da gelir etkisi ikame etkisine ağır basarak emek arzının azalmasını önleyecektir (Ejder ve Çaşkurlu, 2022; 128).

Gelir etkisi ve ikame etkisi Laffer Eğrisine de konu olmaktadır. Laffer Eğrisi'nde vergi oranları bir noktaya kadar arttırıldığında mükellefler gelirlerini arttırmak için daha fazla çalıştıklarından vergi gelirleri de artış göstermektedir. Belli bir noktadan sonra gelirleri artıkça artan vergi oranları gelirlerini oldukça düşürmektedir. A noktasından sonra boş zaman mükellefler için daha cazip hale gelir ve mükellefler çalışmamayı tercih etmektedir. Gelir olmayınca vergiyi doğuran olay olmamakta ve vergilendirilecek matrah da bulunamamaktadır. Böylece vergi gelirleri azalmaktadır.

Şekil 6: Gelir Etkisi ve İkame Etkisi



Kaynak: (Laffer, 2004; 1) Erişim 02.11.2022 'den tarafımızca oluşturulmuştur.

İkame etkisi, mükellefin yüksek gelir sonucu üst dilime geçerek fazla vergilendirilmesi kaynaklı bir etki olduğundan, yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru azalmaktadır. Gelir etkisinde ise bu durum tam tersi bir şekilde yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru artış göstermektedir (Balseven, 2003; 231). Sebebi yüksek gelir grupları hayatını idame ettirebilecek gelire sahip bireylerdir. Daha fazla çalışıp aradaki farkı kapatmaya gerek görmemektedir. Ayrıca gelir arttıkça marjinal faydası da azalmaktadır. Düşük gelir grupları zaten kıt kanaat geçinmekteyken vergi alındığında arada oluşan farkı daha çok çalışarak kapatmak zorundadır. Aksi halde geçim sıkıntısı yaşayacaklardır. Boş zaman onlar için daha maliyetlidir. Ayrıca gelirleri düşük olduğundan gelirin marjinal faydası çok yüksektir.

6.TÜKETİMİ AZALTMA

Düşük gelire sahip mükelleflerin vergi oranları arttırıldığında harcanabilir gelirleri azalmaktadır. Düşük gelire sahip mükelleflerin gelirlerinden kenara ayırdıkları tasarrufları mevcut değildir. Gelirleri anca ihtiyaçlarını karşılamaya yetmektedir. Vergiler arttırıldığında ya da yeni vergi konulduğunda mecburen harcanabilir gelirinden bu vergiyi ödeyecektir. Harcanabilir geliri azalan mükellef daha az mal ve hizmet satın alabilecektir. Yani talepte bir azalış söz konusu olacaktır. Bu ekonomiler için riskli bir durumdur. Toplam talebin toplam arzın altına düşmesi demek ekonominin deflasyon hastalığına yakalanacağı anlamına gelmektedir. Ekonomi durgunluğa sürüklenir ve üretici elindeki malı satamamaktadır. Dolayısıyla arzı da düşürmektedir. Hem arzın hem de talebin düşmesi ekonomiyi küçültür. Gelişmekte olan ülkeler için bu ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine ulaşamamak demektir.

En başa dönüldüğünde vergi oranının arttırılması ya da yeni vergi konulması devlete daha fazla gelir sağlayacak gibi gözükse de devleti daha fazla bir gelir kaybına

uğratmış olmaktadır. Bu sebeple vergiler ile ilgili yapılacak değişikliklerin çok iyi değerlendirilip hangi oranda ya da hangi mükellef grubunu kapsayacağı ve mükelleflerin verecekleri tepkiler çok iyi analiz edilmelidir.

7.YATIRIMDAN VAZGEÇME

Yukarıda tüketimi azaltma konusunda da değinildiği gibi vergi oranları arttırıldığında ya da yeni vergi konulduğunda düşük gelir grupları harcanabilir gelirinden bu farkı öderken yüksek gelir gruplarının harcanabilir gelirinin yanı sıra bir de tasarrufları mevcut olduğundan yeni durumdaki ödenecek vergiyi tüketimlerini azaltmak yerine aslında yatırıma yönlendireceği tasarruflarından ödemektedir.

Başka bir açıdan da bakılacak olursa özel kesimdeki yatırımcı girişimde bulunacağı zaman kâr amacı ile bu yatırımı yapmaktadır. Bu sebeple yatırım kararı alırken birçok etkenin yanı sıra vergileri de dikkate almaktadırlar (Yurdakul, 2013; 97). Vergiler sebebi ile istenilen kâra ulaşamayacak olmaları girişimcileri yatırım fikrinden caydırmaktadır. Bu durumda klasik düşünce akımının söylediği noktaya gelmiş olmaktadır. Klasiklere göre devletin daha fazla mal ve hizmet üretmek için daha fazla gelire ihtiyaç duyup bireyleri vergilendirmesi yatırıma dönüşecek kaynakların kullanımını engeller ve verimsiz bir ekonomi yaratır. Bu da yine tüketimin kısılmasında olduğu gibi ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma hedefine ulaşmasını engeller. Ekonomiyi daraltır.

Kısacası vergilerin alınacak olması girişimciyi kaçıracağı gibi vergisel avantajların sağlanması da girişimciyi özendirebilmektedir. Buna en iyi örnek organize sanayi siteleridir. Girişimci buradaki vergisel avantajlardan yararlanmak için başka yerde yapacağı yatırımı ya da başka bir alanda yapacağı yatırımı buralara yönlendirmektedir. Devlet vergi politikalarını kullanarak girişimciyi yatırımdan uzaklaştırmak yerine teşvik etmelidir.

8.VERGİNİN GEÇ ÖDENMESİ

Her zaman mükellef tarh aşamasında birtakım yollara başvurarak vergiye tepki göstermeyebilmektedir. Tarh, tebliğ ve tahakkuk aşamalarından geçmiş olan vergiyi tahsil zamanı geldiğinde ödemeyerek de vergiye karşı tepki gösterme yolunu tercih edebilmektedir. Bu durumu vergi kaçakçılığından ayıran nokta mükellefin zamanında ödemeyip devlet tarafından mükellefe verilen ikinci bir şans yani ek süre içerisinde ödenmesidir. Ancak bu ek süre verilirken devlet vergiyi asıl tahsilat gününden geç tahsil ettiği için gerçekleştireceği kamu hizmetlerinin finansmanında da sorun yaşamaktadır. Bu durumu da mükellefe gecikme zammı olarak yansıtılmaktadır. Gecikme zammı her ay için %1,6 şeklinde belirlenmektedir (https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/gecikme-zammi-orani). Bu oranın mükellefleri caydırıcı olup olmadığı tartışılır bir konudur. Öte yandan sık sık tekrarlanan vergi afları sebebi ile af çıkacağını bilen mükellefler vergiyi zamanında ödemeyip vergi için ayırdıkları parayı yatırımlara dönüştürerek gelir sağlayabilmektedir.

Ayrıca mükellefler düşük oranda bir tescil faizi ile ödemelerini 18 aya bölebilmektedir (Hellaç, 2017; 92). Daha önce bahsedilen Tanzi etkisi açısından bu durum değerlendirildiğinde ekonomisi enflasyonla mücadele eden devletlerin toplu bir şekilde o an elde edecekleri gelir ile 18 ay sonucu elde edecekleri gelir nominal olarak aynı olsa da reel olarak asıl istenilen geliri yansıtması mümkün değildir.

9.SİYASİ TEPKİ VE OY DEĞİŞTİRME

Vergilemenin sınırında da değindiğimiz gibi politikacıların vergi ile ilgili yetkileri sınırsız değildir. Mükellefin dayanabileceği bir nokta mevcuttur. Eğer siyasi

iktidar kendi oy verdiği parti ise bu dayanabileceği nokta biraz daha yukarılarda olabilmektedir. Her ne olursa olsun belli bir noktadan sonra oyunu farklı bir partiye vermeye başlayacak, buna mecbur kalacaktır. Oy kaybetmeye başladığı bu nokta vergilendirmenin siyasi sınırı olarak adlandırılmaktadır.

Mükellefin oy vermeyi istemesi fakat çıkarları doğrultusunda başka partiye oy vermesi, oy değiştirme ya da oy değiş tokuşu olarak adlandırılmaktadır. Politikacılar vergilemeden kaynaklanan oy kaybını en az seviyelerde tutabilmek için vergi oranlarını yükseltecekleri vergilerin dar tabanlı olmasına özen göstermektedir (Demir ve Berksoy, 110). Çünkü dar tabanlı bir vergi daha az mükellefi kapsadığından az miktarda oy kaybı yaşarlar. Geniş tabanlı vergilerin oranlarını arttırma yolunu tercih edecek olurlarsa geniş bir mükellef kitlesi oy vermekten vazgeçerek partiye seçim kaybettirebilecektir.

10.SİVİL İTAATSİZLİK

Sivil itaatsizlik, hukuka saygı içerisinde itaatsizliği ifade etmektedir (Macit, 2007; 141). Bireylerin adaletsiz olduğunu düşündüğü yasaları şiddete başvurmadan sistemin tamamını değil de sadece o yasayı protesto ederek hukuka karşı gelmeleridir (Candan ve Bilgin, 89). Sivil itaatsizlik kavramı pek çok alanda görülmektedir. Bu çalışmada malî anlamdaki sivil itaatsizlikler incelenmektedir.

Yeni vergilerin konulması ya da oranlarının arttırılması sonucunda objektif vergi yükü artan mükellefin aynı zamanda geliri azalması sonucu subjektif vergi yükü de artmakta vergi baskısı kavramı karşılaşmaktadır (Yoruldu ve Yoruldu, 2016; 54). Vergi baskısının mükellef tarafından çokça hissedilmesi sonucu mükelleflerde vergi alerjisi görülmeye başlanmaktadır. Vergi alerjisi vergiye karşı tutum ve davranışları

olumsuzlaştırarak sivil itaatsizlik gibi çeşitli sivil toplum gösterileri ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yani vergi baskısı ile vergi itaatsizliği arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur (Durdu, 2018; 266-267). Sivil itaatsizlik denildiğinde akla vergi inzivası, vergi grevi, verginin reddi ve vergi isyanı gelmektedir.

10.1.Vergi İnzivası

Vergiyi doğuran olaya neden olunsun veya olunmasın bazı mükellefler vergi ortamından uzak kalmayı tercih etmektedir. Bu durum vergi inzivası olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2020; 201). Başka bir tanımla vergi inzivası, mükelleflerin ikametgâhlarını vergisel ödevlerini yerine getirmemek amacıyla terk edip başka yerlere yerleşmesi olarak ifade edilmektedir (Bouvıer'den aktaran Çakar, 2013; 1301). Açıkça belirtildiği gibi vergi olan yerden uzaklaşılması vergi olmayan yerlerin tercih edilmesi kanuna ayrılık teşkil etmediğinden vergi inzivasının sivil itaatsizlik türü olarak saymak yanlış olacaktır. Sivil itaatsizlik için şiddete başvurmadan hukuka aykırılık gerekmektedir. Buradan hareketle vergiden kaçınmasının da suç teşkil etmediği göz önüne alındığında vergiden kaçınma da bir sivil itaatsizlik değildir. Günümüzde şahsilik vergi ilkesini uygulayan Amerika vb. ülkelerdeki yüksek vergilerden kurtulmak isteyen vergi mükelleflerinin vatandaşlıktan ayrılmaları örnek verilebilmektedir (Orkunlu-Şahin ve Yereli, 2018; 178).

10.2.Vergi İsyanı

Vergi isyanı belirli bir dönemde belirli bir ülkede vergiye karşı toplu ve aktif şekilde gösterilen tepkiler olup, "devlet otoritesine karşı girişilen, şiddet kullanımını içeren, kamuoyuna açık, propagandalarla desteklenen, haksız ve adil olmayan vergilere karşı yasalara aykırı eylemler" olarak tanımlanmaktadır (Orkunlu-Şahin ve

Yereli, 2018; 177). Vergi isyanlarını vergi direnci ve bunun açığa çıkması olarak nitelendirilebilmektedir (Andıç ve Akça, 2019; 309). Vergi isyanları yüksek vergi oranları, vergi sistemindeki aksaklıklar, vergi idaresinin yetersizliği, mükellefin ödeme gücünün azalması nedenleri ile ortaya çıkmaktadır. Vergi isyanlarının özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Arıkan ve Önkan, 2021; 547);

- Vergi isyanları, vergiye psikolojik tepkinin önemli bir göstergesidir.
- İsyanlar vergiye karşı tepkinin açık bir davranış şekli olarak ortaya konulmasıdır.
- Vergiye aktif bir tepkidir.
- İsyanlar, vergiye karşı toplu bir eylemdir.
- İsyanların hem psikolojik hem de sosyolojik yönü bulunmaktadır.
- İsyanlar genellikle yoksulluğun bir göstergesidir.

Başvurulan şiddetin oransız olmaması kaydıyla, sivil itaatsizlik kapsamında değerlendirilebilmektedir (Durdu, 2018; 270). Eğer şiddet toplumun diğer fertlerine zarar verecek orandaysa vergi isyanı da sivil itaatsizlik kapsamına dâhil edilmemektedir.

Tablo 5: Avrupa, Amerika ve Osmanlıda Yaşanan Vergi İsyanları

Avrupa'da Vergi İsyanları	**Amerika'da Vergi İsyanları**	**Osmanlı'da Vergi İsyanları**
Wat Tyler İsyanı, 1381 İngiltere	Pul Vergisi İsyanı, 1765, Amerika	Patrona Halil İsyanı, 1730, İstanbul
Hampden Harekatı 1624-1629 İngiltere	Boston Çay Partisi İsyanı, 1773, Amerika	Atçalı Kel Mehmet İsyanı, 1829-1830
Poujade Hareketi 1950 Fransa	Shays İsyanı, 1786-87, Amerika	Erzurum İsyanları,1906-1907, Erzurum
Baş Vergisi İsyanı 1990 İngiltere	Viski İsyanı, 1794, Amerika	Kastamonu İsyanı, 1906, Kastamonu

	Fries İsyanı, 1799, Amerika	Sinop İsyanı, 1906, Sinop
	Büyük Depresyon Yıllarında Vergiye Karşı Direniş, 1929, Amerika	

Kaynak: (Gök, 2007; 151-160)

Poujade Hareketi, Fransa'nın en düşük gelir seviyesindeki insanların bulunduğu yerde ortaya çıkmıştır (Gergerlioğlu, 2012; 98). Uygulanmakta olan deflasyonist politikalar sonucunda küçük esnaf ve zanaatkârların kar ve iş hacimleri azalmış, perakendeci esnaf üzerindeki vergi baskısı artmıştır. Bir diğer neden ise maliyenin dolaylı vergilere ilişkin düzenleme yapması sonucunda esnaf kesimi, tâbi olduğu artan oranlı gelir vergisine ek olarak bir de dolaylı vergileri hazine için tahsil etme mükellefiyeti altında kalmıştır. Ayrıca vergi cezaları artırılmış ve vergi, denetimleri sıkılaştırılmıştır (Gök, 2007;152). Poujade Hareketi amacına ulaşabilmek için verginin tahsiline fiili olarak engel olmaya çalışmış ve kanunların değiştirilmesi, bazı vergi memurlarının azli için hükümete baskı kurulmuştur (Bulutoğlu, 2012; 191).

Yeni bağımsız olan hükümetin borç yükü devam ettiği için viski vergi kapsamına alınmış, peşin ve %25 oranında ödenmesine karar verilmiştir. Batı Pennsylvanialı çiftçiler için bu durum ağır malî yük getirmiştir. Tom Tinker'ın önderliğini yaptığı isyancılar viski vergisi ödeyenleri öldürmüş ve vergi müfettişlerini ziftleyip tüye bulamışlarıdır. Vatan haini ilan edilen isyancılar genel afla affedilmiş ve viski yasası Thomas Jefferson tarafından yürürlükten kaldırılmıştır (Andıç ve Akça, 2019; 305).

Erzurum isyanlarının en temel nedeni hükümetin toplamaya karar verdiği iki yeni verginin zaten zor durumda olan halkı daha da zor duruma düşürmesidir. Bu vergiler kişiler üzerinden alınan şahsi vergi ve hayvanat-ı ehliye rüsûmudur. Şahsi

vergi, kişinin durumu dikkate alınmaksızın kişilerden alınan vergiyken hayvanat-ı ehliye rüsûmu devletin acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla evcil hayvanlardan vergi alınmasıdır (Aktan vd. 2003; 6-7). Erzurum halkının Abdülhamit'in koyduğu iki yeni vergiye karşı 1906 Mart'ında başlattığı direniş hareketi, 1907 Mart'ında kesin başarıya ulaşmış ve iki vergi de kesin olarak kaldırılmıştır (Gök, 2007; 159).

10.3.Vergi Grevi

Vergi ödememek, toplu bir şekilde vergiye karşı direnme biçiminde bir direnişi ifade etmektedir (Çakar, 2013; 1295-1296). Vergi grevi, malî sebepler ağırlıklı olmak üzere, ekonomik ve siyasî sebeplerin mükellefler üzerindeki vergi yükünü dayanılamaz noktaya getirmesi sonucunda mükelleflerin kamu otoritesine karşı vergi yükünün azaltılması talebiyle genel kamu düzenine/kanunlara ve demokratik esaslara uygun olarak göstermiş oldukları kolektif/toplumsal tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Temel, 2019; 82). Açık bir şekilde bir verginin ödenmemesi ve bunu yaparken de kimseye zarar verilmemesi vergi grevini sivil itaatsizlik türü yapmaktadır. Vergiye karşı toplumsal bir direnişten söz edebilmek için, usûlüne uygun olarak ortaya konulmuş bir verginin olması gerekmektedir (Taşkın, 2010; 85).

Vergi grevinin son yüzyıldaki örneklerinden biri Tuz Yürüyüşü hareketidir. Bu hareket İngiliz hükümetinin kolonisi olan Hindistan'da Gandhi'nin deniz suyundan tuz üretilmesinden alınan vergiye karşı 12 Mart 1930 yılında 78 kişi ile 390 kilometre şiddet içermeyen yürüyüşü olarak özetlenmektedir (Şen ve Sağbaş, 2020; 189).

10.4.Verginin Reddi

Yürürlüğe konan verginin adalete aykırı olduğunu düşünen mükellefler, kanuna uymayarak haksız olduğunu düşündükleri vergiyi ödemek yerine cezaları göze alarak ödememeyi tercih etmektedirler. Devletin bu noktada mükelleflerle uzlaşarak onların taleplerini yerine getirmesi gerekmektedir (Durdu, 2018; 268). Verginin reddi de tıpkı verginin grevi gibi sivil itaatsizlik türüdür. Verginin reddi hem bireysel hem de toplumsal olarak vergiye karşı gösterilen dirençte genellikle ilk aşama olarak nitelendirilebilmektedir. Ancak geçmişte birçok ülkede toplumsal bir vergi reddi olarak başlayan hareketlerin çoğunlukla vergi grevi ya da vergi isyanı olarak sonuçlandığı görülmüştür (Orkunlu-Şahin ve Yereli, 2018; 178). Verginin reddi sonrası yürürlüğe konulan vergi yürürlükten kaldırılmış ise verginin reddi amacına ulaşmıştır (Şen ve Sağbaş,2020; 191).

SONUÇ

Devletin ürettiği mal ve sunduğu hizmetlerinde en aslî finansman kaynağı olan vergilerde güçlü olan taraf devlet gibi gözükse de yetkileri ve gücü sınırsız değildir. Vergilendirmenin malî, hukukî, iktisadî, siyasi, psikolojik, toplumsal ve kültürel sınırı mevcuttur. Vergi oranlarının artışı her zaman gelir artışı ile sonuçlanmamaktadır.

Öte yandan vergilerin karşılıksız oluşu, mükelleflerin yararlandıkları mal ve hizmet ile vergiler arasında bağlantı kurmasını zorlaştırmaktadır. Bu olguyu arttıran ya da azaltan etkenlerin varlığı söz konusudur. Mükellefin eğitim durumu arttıkça vergiye olumlu bakma ve vergi ile kamu hizmetlerini ilişkilendirme oranı artmaktadır. Yaş faktöründe ise genellikle orta yaş denilen grubun vergiye yaşlılara oranla daha tepkili olduğu görülmektedir. Bu tepkinin sebebi ise iş ve aile hayatını düzene koymaya çalışmaktan kaynaklı olduğu söylenebilir. Medeni duruma bakacak olursak da evlilerin bekârlara oranla vergiye daha olumsuz tepkilerle yaklaştığı görülmektedir. Ailevi durumu değerlendirmeye aldığımızda ise kalabalık ailelerde kişi başına düşen harcanabilir gelirin daha az olması sebebi ile vergiye tepki fazladır. Gelirin kaynağı açısından bakıldığında ise bazı gelirler stopaja tabi tutulduğundan mükellefte malî anestezi etkisi yaratabilmektedir. Ayrıca bazı saygın meslek gruplarının da kendine vergiden kaçınma ya da kaçakçılık gibi faaliyetleri yakıştırmaması söz konusudur. Gelir seviyesi açısından yani ödeme gücü açısından ele alındığında ise gelir seviyesi az olan mükellefler için her bir lira değerlidir. Vergi vermek istemeseler bile kaçakçılık faaliyeti sonucu yakalandıklarında ödeyecekleri cezayı göze alamamaktadırlar. Gelir seviyesinin yanı sıra vergi oranları da mükellefin tutum ve davranışları üzerinde etkilidir. Vergi oranlarının dayanılamayacak noktaya gelmesi malî sınırı ifade etmektedir. Devletin sık sık çıkardığı vergi afları vb. nedenler mükellefte vergi sisteminin adil olmadığı düşüncesi zihninde yer edinmesine sebep olarak vergi kültünü ve vergi ahlâkını kötü etkileyerek mükellefin vergi vermemek için farklı yollara başvurmada kendini haklı göreceğinden vergi uyumsuzluğu sonucu devlet gelir

kaybetmeye başlamaktadır. Eğer devlet denetimleri sıklaştırıp caydırıcı cezalar koymazsa mükellef cesaretlenerek kötü yollu faaliyetlerine devam etmektedir. Çünkü yakalanma ihtimali düşüktür. Denetim oranlarını çalışmada tablo halinde sunulmaktadır. Yıllar içerisinde zaten çok düşük olan bu oranların daha da düştüğünü sayısal olarak tabloda görülmektedir. Bu tip sosyal grup içerisinde bulunan mükellefler diğer mükellefleri de olumsuz etkilemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere bulunduğu sosyal gruplar mükellefleri vergi konusunda olumlu ya da olumsuz etkilemektedirler. Eğer sosyal grupta bu tip davranışlar gözlemlenmiyorsa ve ayıplanıyorsa mükellef dışlanma psikolojisi ile cesaret edememektedir.

Mükellef, birçok faktör doğrultusunda vergiye karşı tutum ve davranışlarını şekillendirmektedir. Vergilerin mükelleflerin ekonomik durumunu azaltıcı yönde etkilemesi sonucunda vergiler her zaman konulduğu yerde yani konulduğu mükellefin üzerinde kalmamaktadır. Kanuni mükellef olarak adlandırılan mükellef grubu bir takım yöntemlerle üzerine düşen vergiyi başka mükelleflere aktarır ve bu mükellef grubu fiili mükellef olarak adlandırılmaktadır. Bu durum yasa dışı değildir. Tıpkı vergiden kaçınma gibi suç teşkil etmemektedir. Vergiden kaçınma kanundaki boşluklardan yararlanılarak mükellefin üzerine düşen vergi borcunu azaltması ya da vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemesi olarak tanımlanmaktadır. En ağır tepki olarak nitelendirilen vergi kaçakçılığı kavramı ise bireylerin yasal olarak ödenmesi gereken vergi yükümlülüklerini azaltmak için yaptıkları yasa dışı faaliyetlerdir. Vergiden kaçınma ile ayrıldığı nokta suç teşkil etmesi iken ortak noktası ekonomide toplanabilecek gelirin toplanamaması sonucu devlete gelir kaybı yaşatmasıdır. Bazı mükelleflerde vergiyi hiç ödememek yerine geç ödeyerek de tepkilerini belli edebilmektedir. Vergi yükünden kurtulmak isteyen mükellefin bir başka tepkisi de vergi cennetlerine göçtür. Vergi cenneti ülkeler, ülkelerin vergi oranlarını sıfır ya da çok düşük şekilde uygulaması sonucunda oluşmaktadır. Vergi oranları bir noktaya kadar arttırıldığında mükellefler gelirlerini arttırmak için daha fazla çalıştıklarından vergi gelirleri de artış göstermektedir. Belli bir noktadan sonra gelirleri artıkça artan vergi oranları gelirlerini oldukça düşürmektedir. A noktasından sonra boş zaman

mükellefler için daha cazip hale gelir ve mükellefler çalışmamayı tercih ettiklerinde ikame etkisi ortaya çıkmış olmaktadır. Ayrıca vergiler arttırıldığında ya da yeni vergi konulduğunda düşük gelir grupları mecburen harcanabilir gelirinden bu vergiyi ödeyecektir. Harcanabilir geliri azalan mükellef daha az mal ve hizmet satın alabilir hâle geldiğinde bu tutum ve davranış tüketimden vazgeçme olarak nitelendirilmektedir. Aynı durum yüksek gelir grupları için düşünüldüğünde yüksek gelir gruplarının harcanabilir gelirinin yanı sıra bir de tasarrufları mevcut olduğundan yeni durumda ödenecek vergiyi tüketimlerini azaltmak yerine aslında yatırıma yönlendireceği tasarruflarından ödeyerek yatırımdan vazgeçmektedir. Mükellefler bu tip vergi arttırımlarına oylarıyla da siyasi iktidara belli edebilmektedir.

Vergiler var olduğu sürece vergiye uyum gösteren mükelleflerin yanı sıra uyumsuzluk içerisinde olan mükellefler de var olacaktır. Bu araştırmada incelendiği üzere vergi uyumunu etkileyen pek çok faktör vardır. Devletin en asli geliri olan vergi gelirlerinin arttırılması mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu şekillenmesine bağlıdır. Bu kapsamda araştırmada incelenen faktörlerden eğitimin, vergi ödeme gücünün, vergi sisteminin adiliğine olan inancın, vergi oranlarının, vergi denetiminin ve cezalarının diğer faktörlere göre vergi bilicini ve dolayısıyla vergi uyumunu daha fazla etkilediği söylenebilmektedir. Olumsuz tutum ve davranışların önüne geçildiğinde elde edilecek gelirin ülke ekonomisine katkısı göz önüne bulundurulduğunda, vergi gelirlerinde iyileştirmeler için özellikle bu faktörlere ağırlık verilmesi mükelleflerin tutum ve davranışlarını olumlu hale getirme çabasında başarılı sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

Abdul – Razak A. ve Adafula C. J. (2013), Evaluating taxpayers' attitude and its influence on tax compliance decisions in Tamale Ghana, Journal of Accounting and Taxation, Cilt 5, Sayı 3, Sayfa 48-57

Acinöroğlu S. (2013), Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığıyla Mücadelede Avrupa Birliği'nin 1 Ocak 2013 Tarihli Son Eylem Planının Değerlendirilmesi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 379, Sayfa 188-197

Ağdemir Z. (2022), 1215 Magna Carta'dan 1381 Köylü İsyanına İngiltere'de Vergiler1 ve Vergileme Yetkisi, Akdeniz İİBF Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Sayfa 1-12

Ağdemir Z. ve Gürkan C. (2019), Adam Smıth'ten Neoliberalizme Vergi Adaleti: Ödeme Gücü Ve Fayda Yaklaşımlarının Kavramsal, Kuramsal Ve Ülke Uygulamaları Bağlamında Bir İncelemesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 74, Sayı 2, Sayfa 465 – 510, araştırma makalesi

Akalın G. ve Kesikoğlu F. (2007), Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Ve Büyüme İlişkisi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, Sayfa 71-87.

Akdoğan A. (2020), Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, 21. Baskı, Ankara

Akdoğan A. , Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2/99, Sayfa 97-104

Aktan C. C. (2012), Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı, Yeni Maliye Dergisi, Ankara

Aktan C. C. ve Çoban H. (2012), Vergileme Ekonomisi Ve Vergileme Psikolojisi Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum Ve Davranışları Belirleyen Faktörler, Yeni Maliye Dergisi, sayfa 199-223

Aktan C. C., Dileyici D. Ve Saraç Ö. (2003), Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF. Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Sayfa 1-25

Aktan C. C., Dileyici D. Ve Saraç Ö. (2012), Vergilere Karşı Tepkiler Ve Vergilerin Ahlaki Ve Sosyo-Psikolojik Sınırları, Yeni Maliye Dergisi, Sayfa 183-198 Ankara

Aktaş E., İpek S. ve Kaynar İ., Demografik Faktörlerin Vergi Affına Bakış Üzerindeki Etkileri: Trakya Bölgesinde Ticari Kazanç Elde Eden Yükümlülere Yönelik Bir Uygulama

Aliçavuşoğlu Ç. (2016), Vergi Affının Mükellefler Üzerindeki Etkileri: Tokat İli Örneği, Sosyal Bilimler: Yeni Bir Başlangıç Dergisi, Sayfa 62-67

Aliyev P. Ve Hopoğlu S. (2016), Vergilerin Gelir Dağılımı Temelinde Verimliliği, İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt 3, Sayı 2

Allingham M. G. ve Sandmo A. (1972), Income Tax Evasıon: A Theoretıcal Analysıs, Journal of Public Economics, 1, Sayfa 323-338

Alm J. , Tax Complıance And Admınıstratıon, Sayfa 1-58

Alm J. ve McClellan C. (2012), Tax Morale and Tax Compliance from the Firm's Perspective, KYKLOS, Cilt 65, Sayı 1, Sayfa 1-17

Altun N., Gürdal T. ve Beşel F. (2017), Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa 39-48

Andıç N. Ö. ve Akça İ. E. (2019), Vergi İsyanları: Türkiye Ve Dünyadan Örnekler, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, Sayfa 297-311

Arıkan Z. ve Önkan Ö. (2021), Vergi İsyanları, Eurasian Conference on Language & Social Sciences, Sayfa, 544-554

Ayas I. ve Saruç N. T. (2015), Vergi Kültürü Ve Vergi Ahlakı: İtalya- Türkiye, AKÜ İİBF Dergisi, Cilt: XVII, Sayı 2, sayfa 179-188

Aydın M.S. (2021), Ödeme Gücüne Ulaşarak Adil Vergi Sistemi Oluşturma: Seçilmiş AB Ülkeleri İncelemesi, Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt 28, Sayı 3, Sayı 511-532

Bağdigen M. ve Erdoğan A. (2010), Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt 47, Sayı 548, Sayfa 105-122

Bakar F. ve Gerçek A. (2016), Vergi Denetiminde Risk Analizinin Yeri: Bazı Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, International Journal of Public Finance Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Sayfa 168-193

Baloğlu F. ve Susam N. (2020), Devlet ve Mükellef Etkileşimi: Vergisel Yaptırım ve Kolaylıkların Yarattığı Mükellef Tipleri, International Journal of Public Finance Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 144-166

Balseven H. (2003), Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkame ve Mali Etkileri, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2, Sayfa 217-238

Bay H. (2018), Türk Vergi Hukukunda Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler, Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV kitap, İstanbul

Beşel F. (2015), Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekât, ICISEF, Sayfa 1-8

Bilgiç A. (2015), Türkiye'de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir

Birinci N. (2018), Vergi Cennetlerinin Global Düzeyde Neden Olduğu Vergi Kayıp Ve Kaçağının Boyutu, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, Cilt 9, Sayı 24

Bozkurt P. (2013), Denetim Kavramı Ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler, Denetişim Dergisi, Sayı 2, Sayfa 56-62

Bulutoğlu K. (2012), Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Poujade Hareketi, Mali Araştırmalar Merkezş Konferans Dergisi, Sayı 4, Sayfa 173-197

Buyrukoğlu ve Erasa (2012), Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 375, Sayfa 116-127

Canbay T. ve Çetin G. (2007), Vergiye Uyumu Belirleyen Bir Faktör Olarak Vergi Kültürü, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1 sayfa 52-64

Candan K.ve Bilgin M., Sivil İtaatsizlik, Yasama Dergisi/19 Sayfa 57-93

Cansız H. (2006), Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi

Cesur A. ve Çelikkaya A. (2014), Türkiye'de Vergi Kültürünün Gelişmesinde Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Yeri ve Önemi, AKÜ İİBF Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Sayfa 1-14

Çakar E. P. (2013), Vergiye Karşı Direnme Şekilleri Ve Vergi İnzivası, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 1-2, Sayfa 1293-1313

Çakaş C. Ö. (2020), Vergi Sığınakları ve Suç Ekonomisine Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Sayfa 22-42

Çakır M. (2017), Çok Uluslu Şirketlerin Vergi Cennetlerine İlgisi ve Türkiye Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu Özel Sayısı, Sayfa 287-311

Çamurcu Z. N. (2017), Vergi Cennetleri İle Mücadele Aracı Olarak Şeffaflık: "OECD- BEPS 5 Numaralı Eylem Planı (2015 Nihai Raporu) Temelinde Bir Çalışma", International Journal of Public Finance Dergisi, Cilt 2 Sayı 2, Sayfa 226-244

Çataloluk C. (2008), Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayfa 213-228

Çelebi A. K. (2012), Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, No 418, Sayfa 1-14

Çelikkaya A. ve Gürbüz H. (2008), Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi, Sosyoekonomi Dergisi, sayfa 23-54

Çelikkaya A. ve Gürbüz H. , Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin analizi: Bir alan çalışması

Çelikkaya D. Ş. (2019), Muhasebe Perspektifinden Vergiden Kaçınma Kavramı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, Sayfa 353-376

Çetin G. (2007), Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, sayfa 171-187

Çevik S. (2012), Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı, Maliye Dergisi, Sayı 163, Sayfa 258-289

Çiçek H. (2006), Psikolojik Ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karsı Tutum Ve Tepkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi

Çiçek S. ve Sabbağ J. (2016), Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği, Sosyoekonomi Dergisi, Cilt 24, Sayı 28, Sayfa 43-64

Çiçek S., Çiçek H. G., Şahin E. ve İpek A. (2019), Vergiye Uyum Sürecinde Davranışsal Yaklaşım: Mükellef Davranışları ve Tipolojileri, Sosyoekonomi Dergisi, Cilt 39, Sayı 27, Sayfa 223-244

Çiçek U. ve Bitlisli F. (2017), Vergi Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinci Ve Farkındalığı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, Sayfa 261-278

Çiftçi N. (2003), Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 43-77

Çoban S. (2019), Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Analizi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dönem Projesi Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Denizli

Demir İ. C. (2008), Vergi Ahlâkı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir

Demir İ. C. Ciğerci İ. (2016), Vergi Bilincinin Oluşumunda Eğitimin Rolü: İlköğretim Öğrencileriyle Ampirik Bir Çalışma, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Sayfa 127-143

Demir İ. ve Berksoy T., Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkiler (1945-2014), Journal Of Life Economics Dergisi, Sayfa 103-124

Demir M. (2009), Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 18, Sayfa 1-10

Demir O. (2013), Bilinç, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dilbilim

Demirtaş Aydoğan S. (2017), Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3

Doğan A. ve Coşkun M.E. (2022), Vergilendirmenin Tarihsel Gelişim Sürecinde Öne Çıkan Vergi İsyanları Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa 28-41

Doğan A. ve Kabayel M., Küresel Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri Üzerine Değerlendirmeler, Sayfa 75-98

Doğan B. S. (2020), Demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisi, Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM), Cilt 3, Sayı 2, Sayfa 11-21

Doğan G. (2021), Türkiye'de Gönüllü Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörler, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, Sayfa 1-91

Doğan Z. ve Besen R. (2008), Vergi Aflarının Nedenleri ve Mükellefler Üzerindeki Etkileri, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Ankara

Dumlupınar S. ve Yardımcıoğlu F. (2015), Vergi Denetimlerinin Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneği, Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 1-16

Durdu M. (2018), Sivil İtaatsizlik Kavramı ve "Vergi İtaatsizliği, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, Sayfa 255-290

Ejder H. L. ve Çaşkurlu E. (2022), Vergilemede Fonksiyon (Amaç) Analizi: Türkiye için 1975 – 2017 Dönem Değerlendirmesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 24, Sayı 1, Sayfa 123-140

Ergen Z. ve Kılınçkaya L. (2014), Türkiye'de Vergi Denetim Sistemi ve Sistemin Aksaklıklarının Değerlendirilmesi, Sosyoekonomi Dergisi, Cilt 1, Sayfa 282-304

Eroğlu A. (2018), Vergileme Kapasitesini Belirleyen Faktörler Ve Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 3,Sayfa 56-69

Ertürk S. (1988), Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Sayfa 11 – 16

Faralyalı R. (2008), Vergi Kültürü

Fuest C. ve Riedel N. (2009), Tax evasion, tax avoidance and tax expenditures in developing countries: A review of the literatüre, Oxford University Centre for Business Taxation, Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (DFID) için hazırlanan rapor, Sayfa 1-69

Gerçek A. (2005), Türk Vergi Hukukunda Vergi Sorumlusu, Sorumluluk Halleri Ve Türlerinin İncelenmesi

Gerçek A. ve Bakar F. (2017), Vergilemede Kanunilik İlkesi Açısından Anayasa'nın 73/4. Maddesi ile Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesinin Değerlendirilmesi, International Journal of Public Finance Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 7-26

Gergerlioğlu U. (2012), Vergi İsyanlarının Psikolojik Ve Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: "Poujade Hareketi", "Viski İsyanı" Ve "Erzurum Vergi İsyanları" Örnekleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 58. Sayı 2, Sayfa 96-108

Göde B. ve Gölcek A. G. (2016), Bir Kültür Olarak Vergi, Vergi Raporu Dergisi, Sayı 207, Sayfa 209 - 220

Gök A. K. (2007), Vergi Direncinin Gelişimi, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, Sayfa 143-163

Gökçay Ş. E. (), Türk Vergi Sisteminde Vergi Ödeme Gücüne Ulaşma Teknikleri, Journal Of Life Economics Dergisi

Gökmen M. K. Ve Adıgüzel H. (2019), Vergiden Kaçınmak Kolay Mı?, Mali Çözüm Dergisi, Derleme Makalesi, Cilt 29, Sayı 154, Sayfa 53-70

Gür E. (2020), Mükellef Tipolojileri (Sosyo- Psikolojik Yaklaşım), Ekin Yayınevi, Bursa

Hellaç F. A. (2017), Vergiye Karşı Tepkiler: Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergiye Karşı Tepkileri (Zonguldak İli Örneği), 1. Baskı

https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/gecikme-zammi-orani Erişim tarihi 11.03.2021

Işık A. (2009), Kültür ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği, Ege Akademik Bakış Dergisi, 9 (2), sayfa 851-865

Işık A. (2014), Kamu Maliyesi, Ekin Yayınevi, 3. Baskı

İlhan G. (2007), Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 12, Sayfa 1-13

İpek S. ve Kaynar İ. (2009), Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları, Maliye Dergisi, Sayı 157, Sayfa 116-130

Karaca C., Serap Oktay S. ve Yemez İ. (2020), Vergi Uyumunun Ekonomik Ve Sosyo-Kültürel Belirleyicileri: Sivas İli Örneği, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Sonbahar Özel Sayı, Sayfa 62-73.

Karakaş M. (2018), Bölgesel Farklılıkların Mükelleflerin Vergi Tanımı Üzerindeki Etkileri: Diyarbakır ve Yalova Örneği, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17, sayfa 18-33

Karakoç Y. (2014), Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Özel S. 2013, sayfa 1259-1308

Kargı V. Ve Yüksel C. (2010), Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Seri 54, Sayfa 23-44

Kaya A. (2014), Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz, Maliye Dergisi, Sayı 167, Sayfa 184-199

Kaynar Bilgin H. (2011), Türkiye'de Vergi Ahlakının Belirleyicileri, ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayfa 167-190

Keskin N. (2018), Vergiye Yönelik Mükellef Tutum ve Tepkileri, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Sayfa 60-75

Kirchler E. , Maciejovsky B. ve Schneider F. (2001), Social Representations on Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?, Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics, Working Paper, Sayfa 1-25

Kirchler E. ve Wahl I. (2010), Tax Compliance Inventory: TAX-I Voluntary tax compliance, enforced tax compliance, tax avoidance, and tax evasion, Journal of Economic Psychology Dergisi, Avrupa PMC Funders Group Yazar El Yazmaları, 31 (3), Sayfa 331–346

Kirchler E., Wahl I. Ve Hoelzl E. (2008), Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope" framework, Journal of Economic Psychology Dergisi, 29 Sayfa 210–225

Kitapcı İ. (2013), Vergi Etiği ve Vergi psikolojisi, Şeçkin Yayınları, Ankara

Koç Ö. E. (2018), Mükelleflerin Vergi Aflarına Bakışı: Çorum İli Üzerine Bir Araştırma, Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 159-174

Kornhauser M. E. (2007), Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding Individual Taxpayers, Taxpayer Advocate Service -2007 Annual Report to Congress, Cilt 2, Sayfa 138-180

Laffer, Arthur B. (2004), "The Laffer Curve: Past, Present and Future", The Heritage Foundation, Sayı 1765, Sayfa 1-16

Macit M. H. (2007), Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls'da Sivil İtaatsizlik, KKEFD, Sayı 16, Sayfa 134-146

Moldovan B. A. Ioan B. Batrancea L. ve Nıchıta R. A. (2012), Tax Compliance Models: From Economic to Behavioral Approaches Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 36, Sayfa 13-26

Mughal M. M. ve Akram M. (2012), Reasons of Tax Avoidance and Tax Evasion: Reflections from Pakistan, Journal of Economics and Behavioral Studies, Cilt 4, Sayı 4, Sayfa 217-222

Muter B. N. ve Özcan P. M. (2012), Sosyo-Psikolojik Yönleri İle Vergi Kaçakçılığı, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın no 418, Ankara, Sayfa 15-32

Mutlu A. ve Taşcı K. (2013), Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 45, Sayfa 214-232

Organ İ. ve Yegen B. (2013), Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 4, Sayfa 241-271

Orkunlu-Şahin I.F. ve Yereli A.B. (2018), Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye'de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi, Sosyoekonomi Dergisi, Cilt 35, Sayı 26, Sayfa 169-193

Ömürbek N. Çiçek H.G. ve Çiçek S. (2007), Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları, Maliye Dergisi, Sayı 153, Sayfa 102-122

Ömercioğlu A. (2018), Vergi Etiği Yaklaşımı, TAAD, Cilt 9, Sayı 36, Sayfa 35-51

Özdemir P. (2015), Vergi Kültürü Ve Göstergeleri: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Sayfa 175-188

Özgüven A.V. (2018), Vergi Etiği Açısından Vergi Afları, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 Etik Özel Sayı, Sayfa 34-46, Araştırma Makalesi

Özkan E. ve Karadeniz F. (2020), Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergi Afları Karşısında Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması: Tekirdağ İli Örneği, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Araştırma Makalesi, Cilt 9, Sayı 17, Sayfa 15-23

Öztürk N. (2019), Vergi Bilincini Şekillendiren En Etkili İç ve Dış Faktörler, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Sayfa 792-802

Öztürk S. ve Ülger Ö. (2016), Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma Ve Kara Para Aklamadaki Rolü, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, Sayfa 237-254

Öztürk S. ve Ülger Ö. (2016), Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri: Vergi Cennetlerinin Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, Sayfa 118-135

Rakıcı C. (2011), Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, Sayfa 345-362

Sağbaş İ. ve Başoğlu A. (2005), İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Sayfa 123-144

Sağbaş İ. ve Saruç N. T. Vergi Teorisi,

Sağlam M. (2013), Vergi algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci, Sosyoekonomi Dergisi

Sağlam M. ve Aytaç D. (2015), Vergi Mükelleflerinin Vergi Denetimi Algıları: Çorum Örneği, Sosyoekonomi Dergisi, Cilt 23, Sayı 25, Sayfa 127-147

Sakınç S. ve Cura S. (2012), Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, No 418, Sayfa 33-60

Sandalcı U. (2020), Vergiden Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi, Araştırma Makalesi, Alanya Akademik Bakış Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, Sayfa 1033-1056

Saraçoğlu F. (2004), Vergi Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye'de Vergi Kapasitesi, Vergi Denetmenleri Derneği, Sayı 71, Sayfa 91-103

Saraçoğlu F. (2008), Yaş – Cinsiyet – Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi, KMU İİBF Dergisi, Sayı 15, Sayfa 16-34

Sarılı M. A. (2002), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler, Bankacılar Dergisi, Sayı 41

Savaşan F. (2006), Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları), Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Sayfa 41-65

Savaşan F. (2006), Vergi Aflarına Mükellef Tepkisi: Türkiye'de Vergi Aflarından Kimler Faydalanıyor? , Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (12) 2006 / 2 Sayfa, 149-171

Saygın Ö., Sandalcı U. ve Sezer F. (2015), Vergi Ahlakının Belirleyicileri Bağlamında Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakışı, Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, Sayfa 21-38

Serim N. (2015), Gönüllü Vergi Uyumunu Arttırmada Kamu Otoritesinin Düzenleyici Rolünün Ve Mükellef Çevresinin Önemi: Sıralı Probit Model Yaklaşımı, AKÜ İİBF Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, Sayfa 141-156

Sofracı İ. E. ve Güney G. (2017), Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörlerin Psikolojik ve Sosyolojik Yönleriyle İncelenmesi: Mersin İli Örneği, Toplum ve Demokrasi, Cilt23, Sayı 11, Sayfa 157-182

Son Değişikliklerle Tüm Vergi Kanunları & İlgili Mevzuat, 2018, Ankara, 5. Baskı, Savaş Yayınevi

Sour L. (2004), An Economic Model of Tax Compliance with Individual Morality and Group Conformity, Economía mexicana NUEV EPOCA, Cilt 13, Sayı 1, Sayfa 43-61

Sugözü İ. H., Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980 – 2004 Türkiye Örneği), SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi

Şahbaz İ. K. ve Saruç N. T. (2011), Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Sakarya Üniversitesi Örneği, Sakarya İktisat Dergisi, Sayfa 57-81

Şahin M. (2016), Mükellef Psikolojisi: Teorik Bir İnceleme, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 10, Sayfa 52-65

Şen F. (2022), Türk Vergi Sistemindeki Uygulamaların Gelir Dağılımına Etkileri, 6. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi, Muğla, Sayfa 661-680

Şen H. Ve Sağbaş İ. (2020), Vergi Teorisi ve Politikası, Barış Arıkan Yayınları, 4. Baskı, Ankara

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Vergi Denetleme Kurulu Faaliyet Raporu (https://www.hmb.gov.tr/vergi-denetim-kurulu-faaliyet-raporu)

Taşkın Y. (2010), Vergi Psikolojisi Ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Seri, Sayfa 68-90

Tavşancı A. ve Gültekin R. (2019), Vergilendirme Sınırının Aşılması ve Ekonomik Sonuçları, XI. IBANESS Kongreler Serisi, Tekirdağ

Taytak M. (2010), İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma, Maliye Dergisi, Sayı 158, Sayfa 496-512

Taytak M. (2016), Vergi Kültürünü Belirleyen Faktörler ve Mükelleflerin Demografik Özelliklerinin Vergi Kültürü Üzerindeki Etkisi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 7, Sayfa 1933-1957

Taytak M. ve Dalkıran T. A. (2019), Vergi Denetim Algısına Sahip Vergi Mükelleflerinin Vergi Adaleti ve Vergi Affı Uygulamalarına Bakışı, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Sayfa 109-132

Temel R. (2019), Poujade Ve Sarı Yelekliler Hareketlerinin Vergi Grevi/Verginin Reddi Olguları Etrafında Analizi, Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 77-104

Tekbaş A. ve Dökmen G. (2007), Türkiye'de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı, Maliye Dergisi, Sayı 153, Sayfa 195-213

Tekin A. (2021), Vergilemenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Vergi Hukuku ve Vergi Uygulamaları Programı Proje Tezi, Denizli, Sayfa 1-52

Tekin A. Tuncer G. ve Sağdıç E. N., Vergi Afları Sonrasında Vergi Uyum Süreci, Sakarya İktisat Dergisi, Sayfa 1-26

Torgler B. , Schaffner M. ve Macintyre A. (2007), Tax Compliance, Tax Morale and Governance Quality, Working Paper Center for Research in Economics, Management and the Arts, Sayı 17, Sayfa 1-36

Torgler B. Demir İ. C. Macintyre A. ve Schaffner M. (2008), Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation, Economıc Analysıs & Polıcy, Cilt 38, Sayı 2, Sayfa 313-339

Tosuner M. ve Demir İ. C. (2009), Vergi Ahlâkının Sosyal Ve Kültürel Belirleyenleri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.1 sayfa 1-15

Tunçer M., Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 57-3 sayfa 107-128

Ulusoy A. ve Karakurt B. (2009), Vergi Politikasının Mali Amacının Karşılanamamasında Vergi Cennetleri ve Offshore Finansal Merkezlerin Rolü, TİSK Akademi, Sayfa 81-105

User İ. (1992), Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi

Uyanık A. (2019), Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, 177: Sayfa 354-386

Uysal D. Ve Erdoğan S. (2003), Enflasyon İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki Ve Türkiye Örneği (1980-2002), SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 3, Sayfa 35-47

Ültanır G. (2003), Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, 291-309

Ünlü S. (2001), Psikoloji, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Önlisans Programı, No 70

Vardar Z. (2019), Vergi Güvenlik Önlemi Olarak Örtülü Sermaye Uygulamasının 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Açısından Değerlendirilmesi: Örtülü Kazanç Yoluyla Vergiden Kaçınma, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 6, Sayfa 1-9

Walsh K. (2012), Understanding Taxpayer Behaviour –New Opportunities for Tax Administration, The Economic and Social Review, Cilt 43, Sayı 3, Sayfa 451-475

Yalama G. Ö. ve Gümüş E. (2013), Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir'den Bulgular, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 20, Sayfa 77-97

Yardımcıoğlu M. ve Bilginer H. M. (2022), Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Nedenleri Ve Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü, Muhasebe Ve Finans İncelemeleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 133-149

Yereli A. B. ve Ata A. Y. (2011), Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, Sayı 161, sayfa 21-32

Yereli A. B. Ve Ata A. Y. (2011), Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, Sayı 161

Yıldırım S. (2020), Türkiye'de İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi Teori – Tarihsel Gelişim – Analiz, Seçkin Ekonomi Yayınları, 1. Baskı, Ankara

Yıldız A. ve Demir M. (2019), Vergi Cennetleri ve Küresel Gelir Eşitsizliği, Maliye Dergisi, Derleme Makalesi 176: Sayfa 329-354

Yılmaz M. (2018), Vergi Cennetleri ve Ülke Uygulamaları, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 4, Sayfa 197-222, Manisa

Yoruldu M. ve Yoruldu N. Z. (2016), Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Denetimi ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 51-70

Yurdakul A. (2013), Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği,

Yücedoğru R. ve Ören G. (2017), Katma Değer Vergisi'nde Vergi Uyumu ve Dünyada KDV Uyumunu Arttırmaya Yönelik Uygulamalar: Sistematik Bir Literatür Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı